

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE CUMHURİYET MERKEZ BANKASI-KATILIM
BANKALARI İLİŞKİSİ: BİR MODEL ÖNERİSİ**

YUNUS KUTVAL

DOKTORA TEZİ

**DANIŞMAN:
PROF. DR. SELİM KAYHAN**

KONYA-2019

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE CUMHURİYET MERKEZ BANKASI-KATILIM
BANKALARI İLİŞKİSİ: BİR MODEL ÖNERİSİ**

YUNUS KUTVAL

DOKTORA TEZİ

**DANIŞMAN:
PROF. DR. SELİM KAYHAN**

KONYA-2019

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN KONYA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	--	---

DOKTORA TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Yunus Kutval
	Numarası	16810901003
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İktisat
	Programı	Katılım Bankacılığı
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Selim KAYHAN
	Tezin Adı	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası-Katılım Bankaları İlişkisi: Bir Model Önerisi

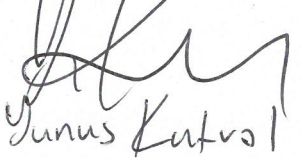
Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası-Katılım Bankaları İlişkisi: Bir Model Önerisi başlıklı bu çalışma 27/12/2019. tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Prof. Dr	Selim KAYHAN	
2	Prof. Dr.	Abdulkadir BULUŞ	
3	Doç. Dr.	Ahmet ŞAHBAZ	
4	Prof. Dr.	Mehmet MUCUK	
5	Doç. Dr.	Rüstem YANAR	

Adı Soyadı	Yunus Kutval	
Numarası	16810901003	
Ana Bilim Dalı	İktisat	
Programı	Doktora	YÖK 100/2000 Öncelikli Alanlar Doktora Burs Programı-Katılım Bankacılığı ¹
Tez Danışmanı	Prof. Dr. Selim KAYHAN	
Tezin Adı	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası-Katılım Bankaları İlişkisi: Bir Model Önerisi	

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı
İmzası

Yunus Kutval

¹ Bu tez YÖK 100/2000 Öncelikli Alanlar Bursu-Katılım Bankacılığı Programı kapsamında hazırlanmıştır.

Adı Soyadı	Yunus Kutval	
Numarası	16810901003	
Ana Bilim Dalı	İktisat	
Programı	Doktora	
Tez Danışmanı	Prof. Dr. Selim KAYHAN	
Tezin Adı	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası-Katılım Bankaları İlişkisi: Bir Model Önerisi	

ÖZET

İslami bankacılık faaliyetlerinin yürütüldüğü ülkelerin hemen hemen tamamında konvansiyonel bankacılık sistemi de bulunmaktadır. Bu çift başlı yapı hem felsefi hem de işleyiş bakımından farklı olan iki sistemin, merkez bankalarınınca aynı geleneksel politikalara maruz kalmasına neden olmaktadır. Bu duruma günümüzün en önemli para politikası araçlarından biri olan zorunlu karşılık uygulaması bir örnektir. Çoğu ülkede, İslami Bankacılık ve Finans sistemleri de bu ilke uyarınca çalışır.

Çalışmanın amacı, Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankaları ile Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası arasındaki ilişkileri alternatif yeni modeller ile yeniden şekillendirmektir. Bu kapsamda, çalışmada öncelikle finansal piyasalar incelenerek teorik alt yapı oluşturulacaktır. Daha sonra faizsiz finansın vizyonu ve misyonu üzerinde durulacaktır. İslami bankalar ile merkez bankalarının ilişkileri detaylıca irdelendikten sonra, günümüzdeki mevcut uygulamalar üzerinde durulacaktır. Nihayetinde, merkez bankalarının faiz dışı elde ettiği gelirleri, İslami bankalar ile ortaklık esasına göre paylaşabilecekleri iki yeni öneride bulunacaktır. Bunlardan ilki, çalışma içerisinde “Gelir Ortaklığı Senetleri” olarak isimlendirilmiş olan yeni bir İslami menkul kıymettir. Mudâra, Muşaraka ve İcara sukuk şeklinde ihraç edilecek olan bu menkul kıymet, Türkiye’deki katılım bankalarının TCMB’yi finanse etmesini sağlayacaktır. Daha sonra bu sistemin organizasyon altyapısı kullanılarak, katılım bankalarının zorunlu karşılıklardan elde ettikleri faiz gelirleri, “vekâlet” akdi ile kar/zarar ortaklığına dönüştürülmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslami Bankacılık, Katılım Bankacılığı, İslam Ekonomisi, Merkez Bankacılığı, İslami Bankalar ile Merkez Bankalarının İlişkisi

Name and Surname	Yunus Kutval	
Student Numbers	16810901003	
Department	Economy	
Study Programme	PHd.	Islamic Banking
Supervisor	Prof. Dr. Selim KAYHAN	
Title of the Thesis/Dissertation	The Relationship Between The Central Bank of the Republic of Turkey and Participation Banks: A Model Suggestion	

ABSTRACT

Conventional banking systems exist in almost all of the countries where Islamic banking activities are conducted. This double-headed structure causes application of the same traditional policies on both systems, which are different in terms of philosophy and functioning. An example for the present situation is the application of required reserve policy which is one of the policy instruments. Most of the countries, Islamic banking and financial systems work according to these principles.

The aim of the study is to reshape the relationships between participation banks operating in Turkey and the Central Bank of the Republic of Turkey through alternative new models. In this context, firstly financial markets will be examined and theoretical background will be established. Then the vision and mission of interest-free finance will be discussed. After examining the relations between Islamic banks and central banks in detail, current practices will be emphasized. Finally, two new suggestions will be made for central banks to share non-interest incomes with Islamic banks, where these two institutions are partners. The first one is a new Islamic security called “Income Sharing Certificates” in the study. This security will be issued as Mudâraba, Musharaka and Ijara sukuk, and will provide the participation banks in Turkey to finance The Central Bank of the Republic of Turkey. Eventually, by using the organizational infrastructure of this system, interest income obtained from required reserves by participation banks will be tried to be converted into a profit/loss participation with “attorney” which is an Islamic financing method.

Keywords: Islamic Banking, Participation Banking, Islamic Economics, The Relationship Between Islamic Banks and Central Banks

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	II
KISALTMALAR	iv
TABLolar LİSTESİ.....	v
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	vii
GRAFİK ve RESİMLER.....	vii
ÖNSÖZ ve TEŞEKKÜR.....	viii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM: FİNANSAL PİYASALAR.....	4
1.1. PİYASA KAVRAMI.....	4
1.1.1. Finansal Piyasaların İşleyişi ve Yapısı	5
1.1.2. Finansal Piyasaların Sınıflandırılması	10
1.1.3. Finansal Kurumlar.....	16
1.2. BANKACILIK	18
1.2.1. Bankacılığın Tanımı.....	18
1.2.2. Bankacılığın Tarihsel ve Fonksiyonel Gelişimi	22
1.2.3. Türkiye’de Bankacılığın Tarihsel Gelişimi.....	25
1.2.4. Türk Banka Sistemindeki Banka Türleri	37
1.2.5. Türk Bankacılık Sisteminin Hukuksal Çerçevesi	45
İKİNCİ BÖLÜM: FAİZSİZ BANKACILIK.....	50
2.1. FAİZSİZ BANKACILIĞA GENEL BİR BAKIŞ	50
2.2. FAİZSİZ BANKACILIĞIN İŞLEYİŞİ.....	53
2.2.1. Fon Toplama Yöntemi	53
2.2.2. Fon Kullandırma Yöntemi	54
2.3. FAİZSİZ BANKACILIĞIN DOĞUŞUNU HAZIRLAYAN NEDENLER.....	58
2.3.1. Dini ve Felsefi Nedenler	59
2.3.2. Siyasi Nedenler	60
2.3.3. Ekonomik Nedenler	60
2.3.4. Doğal Nedenler	61
2.4. FAİZSİZ BANKACILIĞIN TEOLOJİK ARKA PLANI	62
2.4.1. Yahudilikte Faiz Yasağı.....	62
2.4.2. Hristiyanlıkta Faiz Yasağı.....	63
2.4.3. İslam’da Faiz Yasağı.....	64
2.5. FAİZSİZ BANKACILIK KURUMLARININ TARİHSEL GELİŞİMİ	66
2.5.1. Erken Dönemlerde Faizsiz Finans	66

2.5.2.	Selçuklu Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Faizsiz Finans	67
2.5.3.	20.yy'den Günümüze Dünyada Faizsiz Finans.....	71
2.6.	ULUSLARARASI FAİZSİZ BANKACILIK ÖRGÜTLERİ.....	75
2.6.1.	İslam Kalkınma Bankası (Islamic Development Bank-IDB)	75
2.6.2.	İslami Finansal Kuruluşlar Muhasebe Ve Denetim Organizasyonu (Accounting And Auditing Organization For Islamic Financial Institutions- AAOIFI)76	
2.6.3.	Likidite Yönetim Merkezi (Liquidity Management Central-LMC).....	77
2.6.4.	Uluslararası İslami Finans Piyasası (International Islamic Financial Market-IIFM).....	77
2.6.5.	İslami Uluslararası Derecelendirme Kuruluşu (Islamic International Rating Agency-IIRA).....	78
2.6.6.	Uluslararası İslami Likidite Yönetimi Kuruluşu (The International Islamic Liquidity Management Corporation, IILM).....	78
2.6.7.	Diğer Kurumlar.....	79
2.7.	TÜRKİYE'DEKİ FAİZSİZ BANKALARIN GELİŞİMİ VE KAMU SİYASETİ.....	80
2.8.	TÜRKİYE'DE FAALİYET GÖSTEREN FAİZSİZ FİNANS KURUMLARI 87	
2.8.1.	Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş.....	87
2.8.2.	Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş.....	88
2.8.3.	Türkiye Finans Katılım Bankası.....	89
2.8.4.	Ziraat Katılım Bankası	89
2.8.5.	Vakıf Katılım Bankası	90
2.8.6.	Türkiye Emlak Katılım Bankası.....	90
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: TÜRKİYE'DEKİ KATILIM BANKALARI İLE TCMB İLİŞKİLERİ		92
3.1.	TCMB İLE KATILIM BANKALARI ARASINDA AÇIK PİYASA İŞLEMLERİ KAPSAMINDA KURULAN İLİŞKİLER (APİ)	93
3.1.1.	Kesin (Doğrudan) Alım/Satım.....	93
3.1.2.	Geri Satım Vaadi ile Alım (Repo) ve Geri Alım Vaadi ile Satım (Ters Repo) 94	
3.1.3.	Likidite Senetleri İhracı.....	95
3.1.4.	Depo Alım-Satım İşlemi.....	96
3.1.5.	TCMB APİ İşlemlerinin Katılım Bankaları Açısından Değerlendirilmesi 96	
3.2.	TCMB İLE KATILIM BANKALARI ARASINDA GERÇEKLEŞEN ZORUNLU KARŞILIK İLİŞKİSİ	98
3.2.1.	Zorunlu Karşılık Uygulaması	98

3.2.2.	Dünyadaki Katılım Bankalarının Zorunlu Karşılık Uygulamaları.....	99
3.2.3.	Zorunlu Karşılıkların Katılım Bankalarına Etkisi	102
3.2.4.	Fıkhi Açıdan Zorunlu Karşılıklar	109
3.2.5.	Zorunlu Karşılıkların Katılım Bankaları Açısından Değerlendirilmesi.....	110
3.3.	TCMB'NİN SON KREDİ VERME MERCİİ OLMA FONKSİYONU HASEBİYLE KATILIM BANKALARI İLE KURDUĞU İLİŞKİLER.....	112
3.3.1.	Merkez Bankası Tarafından Sunulan Hazır İmkânlar (İskonto Penceresi) 112	
3.3.2.	Hazır İmkânların Katılım Bankacılığı Açısından Değerlendirilmesi....	117
3.4.	DÜNYA'DA FAİZSİZ FİNANS KURUMLARI İLE MERKEZ BANKALARININ İLİŞKİLERİ.....	118
3.4.1.	Malezya Örneği	118
3.4.2.	Bahreyn Örneği	129
3.4.3.	Bahreyn'deki İslami Para Piyasası Yöntemleri ve Araçları	130
3.4.4.	İngiltere Örneği	132
3.4.5.	Diğer Ülkeler.....	135
3.4.6.	Dünya'daki İslami Para Piyasası Uygulama ve Ürünlerin Değerlendirilmesi	137
	DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: TCMB'YE KATILIM BANKALARI İLE İLİŞKİLERİNDE YENİ ÖNERİLER: TCMB İŞTİRAKLER KURUMU, ORTAKLIK SERTİFİKALARI, ZORUNLU KARŞILIKLAR VE TCMB FİNANSMANI.....	141
4.1.	AMAÇ VE KAPSAM	142
4.2.	PROBLEMİN TESPİTİ	143
4.3.	ÖNERİLER	143
4.4.	TCMB BİLANÇOSU FAİZLİ VE FAİZSİZ GELİR GİDER KALEMLERİNİN AYRIMI	143
4.5.	ÖNERİ 1: TCMB İŞTİRAKLER KURUMU VE ORTAKLIK SERTİFİKASI 146	
4.6.	TCMB İŞTİRAKLER KURUMU'NUN DİĞER FONKSİYONLARI	149
4.7.	ÖNERİ 2: ZORUNLU KARŞILIKLARDA VE TCMB FİNANSMANINDA VEKÂLET YÖNTEMİ.....	151
4.8.	ZORUNLU KARŞILIKLARDA VE TCMB FİNANSMANINDA VEKÂLET YÖNTEMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	153
	SONUÇ.....	156
	KAYNAKLAR	160
	EKLER.....	179
	EK 1: On Birinci Kalkınma Planında Yer Alan Maddeler	179

KISALTMALAR

AAOIFI	: (Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions) İslami Bankalar ve Finans Kuruluşları için Muhasebe ve Denetim Örgütü
AB	: Avrupa Birliği
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri
BAL	: Borç Alabilme Limiti
BDDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BİST	: Borsa İstanbul
BNM	: (Bank Negara Malaysia) Malezya Merkez Bankası
BOE	: (Bank of England) İngiltere Merkez Bankası
CBB	: (Central Bank of Bahrain) Bahreyn Merkez Bankası
DİBS	: Devlet İç Borçlanma Senetleri
EFT	: Elektronik Fon Transferi
FED	: (Federal Reserve) Amerika Birleşik Devletleri Merkez Bankası
GİL	: Gün İçi Limit
GLP	: Geç Likidite Penceresi
HMVKŞ	: Hazine Müsteşarlığı Varlık Kiralama Şirketi
IDB	: (Islamic Development Bank) İslami Kalkınma Bankası
IIFM	: (The International Islamic Financial Markets) Uluslararası İslami Finans Piyasası
IILM	: (The International Islamic Liquidity Management Corporation) Uluslararası İslami Likidite Yönetim Kurumu
IIRA	: (Islamic International Rating Agency) İslami Uluslararası Derecelendirme Kurumu
IMF	: (International Monetary Fund) Uluslararası Para Fonu
ISRA	: (International Shariah Research Academy for Islamic Finance) Malezya İslami Fıkıh Araştırma Akademisi
LMC	: (The Liquidity Management Centre) Likidite Yönetim Merkezi
MB	: Merkez Bankası
ÖFK	: Özel Finans Kurumu
ROK	: Rezerv Opsiyon Katsayısı
ROM	: Rezerv Opsiyon Mekanizması
SPV	: (Special Purpose Vehicle) Özel Amaçlı Kurum
SPK	: Sermaye Piyasası Kurumu
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TKBB	: Türkiye Katılım Bankalar Birliği
TL	: Türk Lirası
TMSF	: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
UAE	: (United Arab Emirates) Birleşik Arap Emirlikleri
USD	: ABD Doları
Vb	: Ve benzeri
Vd	: Ve diğeri
VKŞ	: Varlık Kiralama Şirketi

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1.1	: Finansal Piyasa Türleri	10
Tablo 1.2	: Cumhuriyet Öncesi Türk Bankacılık Sektörünü Etkileyen Önemli Olaylar.....	26
Tablo 1.3	: Osmanlı Döneminde Kurulan Bankalar.....	27
Tablo 1.4	: Türkiye’de 1923-1943 Arasında Kurulan Bankalar	29
Tablo 1.5	: Türkiye’de 1944-1980 Arasında Kurulan Bankalar	31
Tablo 1.6	: Türkiye’de Faaliyet Gösteren Mevduat Bankaları ve Şube Sayıları (2018)	41
Tablo 1.7	: Türkiye’de Faaliyet Gösteren Katılım Bankaları (2019)	45
Tablo 2.1	: Faizsiz Finans Kurumları ile Geleneksel Finans Kurumlarının Karşılaştırılması	52
Tablo 2.2	: Avrupa’daki Finans Kurumları ile Para Vakıflarının Karşılaştırılması	70
Tablo 2.3	: Türkiye’deki Faizsiz Finansın Kilometre Taşları	82
Tablo 2.4	: Türkiye’de Faaliyet Gösteren Katılım Bankaları (2019)	83
Tablo 2.5	: Katılım Bankaları Ve Bankacılık Sektörü Karşılaştırması (2018 Ağustos/ Mio TL)	85
Tablo 2.6	: Katılım Bankalarının Künyesi (Ağustos 2019)	86
Tablo 3.1	: API Araçlarının Faizsiz Finans Kurumları Açısından Kullanılabilirliği.....	97
Tablo 3.2	: Suudi Arabistan, Malezya, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, Katar ve Türkiye’de Karşılık Oranları	100
Tablo 3.3	: TCMB Türk Lirası Cinsinden Zorunlu Karşılık Oranları 2018 (%)	103
Tablo 3.4	: TCMB’nin Yabancı Para Cinsinden Zorunlu Karşılık Oranları 2018 (%).....	103
Tablo 3.5	: Rezerv Opsiyon Katsayıları (ROK)	104
Tablo 3.6	: TCMB’nin 2014-2018 Yılları Arasında Zorunlu Karşılıklara Uyguladığı Faiz/Nema Oranı (%)	105
Tablo 3.7	: Zorunlu Karşılığa Tabi Katılım Fonları (Milyon)	106
Tablo 3.8	: Türkiye’deki Katılım Bankalarının Zorunlu Karşılıklardan 2014-2018 Yılları Arasında Elde Ettikleri Faiz Gelirleri (Bin TL)	107
Tablo 3.9	: TCMB’nin Likidite Desteği Kredisi Verebilmesi İçin Bankaların Fazla Bulundurması Gerektiği Menkul Kıymetler.....	113
Tablo 3.10	: IIMM’de Kullanılan İslami Para Piyasası Araçları	126

Tablo 3.11	: İslami Para Piyasası Uygulamaları: Malezya, Bahreyn, Kuveyt, BAE, İngiltere ve Türkiye (2019)	137
Tablo 3.12	: İslami Para Piyasasında Kullanılan Ürünler: Malezya, Bahreyn, Kuveyt, BAE, İngiltere ve Türkiye (2019)	138
Tablo 4.1	: TCMB'nin Net Faiz Gelir/Gider Kalemleri (2017-2018-TL)	143
Tablo 4.2	: TCMB'nin Net Komisyon ve Hizmet Gelir/Gider Kalemleri (2017-2018-TL)	143
Tablo 4.3	: TCMB'nin Net Faiz Dışı Gelir/Gider Kalemleri (2017-2018-TL)	
Tablo 4.4	: Olası TCMB Ortaklık Sertifikaları	144

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1	: Ekonomik Sistemde Piyasa Tipleri.....	5
Şekil 1.2	: Finans Piyasaları Bütünü	7
Şekil 1.3	: Finansal Sistemde Fon Akışı	8
Şekil 1.4	: Osmanlı Dönemi Bankacılığını Etkileyen Önemli Tarihlerin Zaman Çizelgesi	26
Şekil 2.1	: Faizsiz Finansın Gelişim Rotası (1963-1991)	74
Şekil 3.1	: Bankalararası Mudaraba İşlemi	121
Şekil 3.2	: Bahreyn Merkez Bankasının Vekâlet Akdi ile Finansmanı.....	130
Şekil 3.3	: Emtia Murâbahası Depozit Modeli	134
Şekil 4.1	: TCMB İştirakler Kurumu ve Ortaklık Sertifikası.....	145
Şekil 4.2	: TCMB Ortaklık Sertifikasının İşleyişi.....	147
Şekil 4.3	: TCMB İştirakler Kurumunun İşleyişi.....	149
Şekil 4.4	: Zorunlu Karşılıklarda Vekâlet Akdi	151

GRAFİK ve RESİMLER

Grafik 3.1	: Katılım Bankacılığı Sektörünün Uluslararası Paylarına Göre İlk 6 Ülke (2018)	99
Resim 2.1	: İslam İktisadı ve Finansı Kurumlar Haritası.....	86

ÖNSÖZ ve TEŞEKKÜR

Katılım bankaları ile TCMB'nin ilişkilerini düzenlemeye yönelik yeni öneriler sunduğum bu çalışmayı hazırlarken derin bilgi ve tecrübesinden oldukça fazla istifade ettiğim değerli bilim insanı ve doktora tez danışmanın Prof. Dr. Selim KAYHAN ve gayr-ı resmi danışmanım Prof. Dr. Mehmet DİKKAYA'ya gösterdiği destek, nezaket ve sabırdan dolayı sonsuz teşekkür ederim.

Ayrıca çalışma boyunca sundukları özgün fikirler ile tezime destek olan değerli jüri üyelerim Prof. Dr. Abdülkadir BULUŞ, Doç. Dr. Ahmet ŞAHBAZ ve Dr. Öğr. Üyesi Suna AKTEN ÇÜRÜK hocalarıma minnettarlığımı bildirmek isterim.

Tüm süreç boyunca bir an olsun yanımdan ayrılmayan ve hayır duaları ile bu günlere gelmemi sağlayan canım annem ve babama sonsuz minnettarlığımı bildirmek istiyorum.

Yunus KUTVAL

GİRİŞ

Tarihsel pragmatizm içerisinde sekülerleşen dini yaklaşımlar, başlangıç noktası dini gerekçeler olan faize karşı duruşun, zamanla tamamen ortadan kalkmasına ve ticâret ile dinin iki ayrı olgu gibi değerlendirilmesine yol açmıştır. Bu laik iktisadi anlayışa Müslüman düşünürlerin yaşadığı oksidentalizm de eklenince, İslam coğrafyasında fikirsel anlamda büyük bir yoksulluk dönemi başlamıştır. Bazı Müslüman ülkelerin ikinci dünya savaşı sonrası bağımsızlıklarını kazanması ile yaşanan diriliş, İslami bir ekonomik sistem tefekkürünün ortaya çıkmasını sağlamıştır.

İslam Ekonomisi söylemleri ilk olarak Pakistan’da 1950’li yıllarda tartışılmaya başlanmıştır. İlk modern İslami Bankacılık hareketleri ise 1960’lı yıllarda Mısır’da ortaya konmuştur. 1970’li yıllarda Müslüman iş adamlarının kazandığı petrol gelirlerinin bir kısmını kalkınma sorunu yaşayan Müslüman ülkelere aktarmaya çalışmasıyla, özünde bir dünya görüşü barındıran, mevcut iktisadi modellere alternatif bir hareket oluşmuştur. İslami kimlik arayışı ve inşası içerisinde şekillenen bu hareket, günümüzde 135 ülkede 550’den fazla banka ile faaliyet gösteren milyar dolarlık bir sektör halini almıştır.

Kendine has bir işleyişi olan İslami bankalar, kutsal kitap ve rivayetlerde kesin bir dille yasaklanmış olan faizli münasabatlara katılamamaktadır. Bu durum kurulduğu ilk günden beridir dual bir yapı içerisinde faaliyetlerini sürdürmeye çalışan bu bankaların, pür İslami bir ekonomik sistem olmaması hasebiyle mevcut sisteme eklemlenen organ nakli gibi durmalarını sağlamış ve böylece; finansal piyasaların en büyük aktörü olan merkez bankaları ile ilişkilerinin gelişimine engel olmuştur.

Merkez bankaları ile faizsiz bankalar arasında yaşanan sorunlar oldukça fazla çeşitlilik arz etsede, temel olarak şu şekilde sıralanabilir:

- Faizsiz bankaların ellerindeki fazla likitlerin, merkez bankaları tarafından ihraç edilen menkul kıymetlerin neredeyse tamamının faiz ile nemalandırılması nedeniyle kullanılamaması,
- Nihai borç verme mercii olan merkez bankalarının faizsiz bankalara sunduğu finansman pencerelerinin kısıtlı olması,

- Kısmi rezerv bankacılığının bir sonucu olan zorunlu karşılıkların faize tabi tutulması ve İslami bankaların istemedikleri bir gelire maruz kalmalarıdır.

Faizsiz bankacılık faaliyetlerinin yürütüldüğü ülkelerde merkez bankaları, bu sorunlara yönelik pragmatik yöntem ve araçlar geliştirmeye çalışılmıştır. Ülkelerde yaşayan Müslümanların İslami algılayış ve yaşayış şekline göre farklılaşan bu uygulamalar, genel olarak fıkhi açıdan tartışmalı; teverruk, bey'ül ine ve bai el-dayn (borç satışı) gibi finansman yöntemlerine dayanmaktadır.

Ülkemizde “Katılım Bankacılığı” olarak bilenen ve 36 yıllık bir geçmişe sahip olan faizsiz bankaların durumu, dünyadaki örneklerinden çok farklı değildir. Özellikle TCMB’nin sunduğu ürünlerin yetersizliği ve hâli hazırda kullanılan araçların İslami prensiplere uygunluğunun tartışmalı olması, bu sorunların başında gelmektedir.

Bu kapsamda, çalışmanın amaçlarını şu şekilde sıralayabiliriz:

- TCMB ile katılım bankalarının ilişkilerinin şeri kurallar çerçevesinde faizsiz olarak yürütülebileceği bir alan oluşturmak,
- Katılım bankalarının TCMB ile kurduğu finansman ilişkilerinin, mudâraba, muşâraka ve sukuk gibi fıkhi açıdan tartışmasız finansman yöntemleri ile gerçekleşmesini sağlamak,
- Katılım bankalarının likidite fazlalıklarını değerlendirebilecekleri faizsiz pencereler açmak,
- Katılım bankalarının TCMB’ye ortak olabilecekleri yeni menkul kıymetler ve mekanizmalar geliştirmek,
- Zorunu karşılıklardan alınan faiz gelirlerinin ticari bir gelire dönüştürmek,
- Katılım bankalarının konvansiyonel bankalara karşı yaşadığı haksız rekabeti bir nebze azaltmaktır.

Bu amaçlar doğrultusunda, öncelikli olarak TCMB’nin gelirleri faizli ve faiz dışı gelirler olarak iki ana gruba ayrılacak ve faizsiz bankaların finansman ihtiyaçlarının, likidite fazlalıklarının ve zorunlu karşılık faiz gelirlerinin mudarabe, muşâraka ve sukuk gibi finansman yöntemleri ile İslami prensiplere uygun hale dönüştürülmeye yönelik kurum, araç ve uygulama önerilerinde bulunulacaktır.

Çalışmanın işleyişi şu şekilde gerçekleşecektir;

Birinci bölümünde; teorik arka planın oluşması için öncelikle finansal piyasalar incelenecektir. Böylece finansal piyasaların en önemli kurumu olan bankaların işleyişi, çeşitleri ve yasal zorunlulukları hakkında temel bilgiler ortaya konacaktır.

İkinci bölümde; faizsiz bankacılığın doğuşunu hazırlayan nedenler ve teolojik arka plan incelenecektir. Daha sonra tarihsel süreç içerisinde faizsiz finans kurumlarının gelişimi ve Türkiye’de faaliyet gösteren faizsiz finans kurumları ele alınarak katılım bankacılığı sistemi üzerine felsefi ve teorik tartışmalar yapılacaktır.

Üçüncü bölümde; öncelikle TCMB’nin katılım bankalarıyla yürüttüğü para politikası uygulamaları ve araçları incelenecektir. Hemen akabinde zorunlu karşılık uygulamalarının faizsiz finans kurumları üzerindeki etkileri irdelenecektir. Daha sonra TCMB’nin hazır imkânlar kapsamında sunduğu borçlanma imkânlarının katılım bankaları açısından değerlendirmesi yapılacaktır. Nihayetinde, İslami merkez bankacılığı üzerine bir literatür taraması yapıp, dünyadaki faizsiz finans kurumları ile merkez bankalarının ilişkileri incelenecektir.

Son bölümde, elde edilen bulgular kapsamında TCMB’ye yeni önerilerde bulunulacaktır. Bunlar;

- TCMB’nin faizsiz gelir/gider kalemlerinin ayrılmasıyla oluşturulacak olan yeni bir plasman hesabı,
- Bu plasman hesabını yöneten ve TCMB ile katılım bankalarının tüm ilişkilerini organize eden yeni bir kurum (TCMB İştirakler Kurumu),
- Katılım bankalarının ellerindeki fazla likitleri kar/zarar esasına göre değerlendirebilecekleri yeni bir İslami menkul kıymet,
- Katılım bankalarının elde ettikleri zorunlu karşılık faizlerini ticari ilişkiler ile kâra çevirebilecekleri, vekâlet akdine dayalı, alternatif bir yöntem,

önerisinde bulunulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM: FİNANSAL PİYASALAR

Ekonomik sistem içerisinde bazı kişi ve kurumlar para ve benzeri varlıklara ihtiyaç duyarken, bazı kişi ve gruplar ise elindeki varlıkları yatırıma dönüştürmeye ihtiyaç duyarlar. Bu tür durumlarda, tarafların bir araya gelerek oluşturdukları alana finansal piyasalar denilir. Menkul kıymet olarak isimlendirilen ve değerli evrak, para ve çeşitli varlıklardan oluşan bu piyasalarda, varlıkların değerleri, piyasada ki arz ve talebe göre belirlenir. Kendi içerisinde birçok farklı türe ve tasnife sahip olan finansal piyasalar ekonomik sistem için oldukça önemli bir alandır.

Bu başlıkta finansal piyasaların öncelikle işleyişi, yapısı ve tarihsel serüveni incelenmektedir. Daha sonra finansal piyasaların en önemli kurumu olan bankaların tanımı yapılarak, tarihsel arkaplanı ve çeşitleri irdelenecektir. Böylece çalışmanın ana konusu olan bankaların teorik arka planı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1.1. PİYASA KAVRAMI

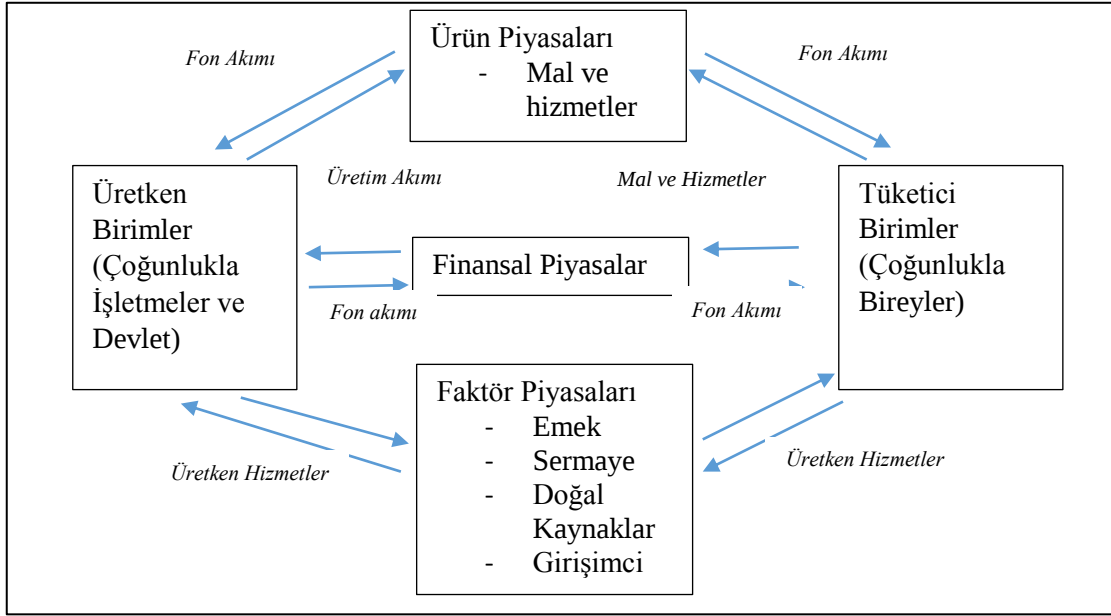
Alıcı ile satıcıların karşılıklı iletişim içinde oldukları, arz ve talep dengesinin gerçekleştiği ekonomik alanlara piyasa denilmektedir. Arzın ve talebin bir araya geldiği mekânlardan biri olan borsalar, piyasa kavramına verilebilecek en uygun örneklerden biridir.¹

Piyasalar ekonomik sistem içerisinde; faktör piyasaları, ürün piyasaları ve finansal piyasalar olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Faktör piyasaları, mal ve hizmet üretiminde kullanılması gereken emek, sermaye, doğal kaynaklar ve girişimci gibi tüm üretim faktörlerini kapsamaktadır. Ürün piyasaları; ihtiyaçların giderilmesi için kullanılacak olan tüm mal ve hizmetlerin alınıp-satıldığı piyasalardır. Her iki piyasanın finansman ihtiyacının karşılandığı alan ise finansal piyasalardır.²

¹ SPL, **Lisanslama Sınavları Çalışma Notları Finansal Piyasalar**, İstanbul, 2017, s.1.

² Lale Demiroğlu, “Finansal Kurumlar ve Finansal Kurumların Ekonomik Etkileri”, **Finansal Piyasalar**, (Ed. Melih Özçalık ve Mert Sosyal), Ekin Yayınevi, Bursa, 2016, s.16.

² Lale Demiroğlu, “Finansal Kurumlar ve Finansal Kurumların Ekonomik Etkileri”, **Finansal Piyasalar**, (Ed. Melih Özçalık ve Mert Sosyal), Ekin Yayınevi, Bursa, 2016, s.16.

Şekil 1.1: Ekonomik Sistemde Piyasa Tipleri

Kaynak: Nurhan Aydın, (Ed.), “Finansal Sistem, Finansal Kurumlar ve Bankalar”, **Bankacılık Uygulamaları**, Baskı.1, Anadolu Üniversitesi Web-Ofset, Eskişehir, 2006. S.

Üretim, faktör ve finansal piyasaların işleyişi Şekil 1.1’de basitçe gösterilmektedir. Öncelikle ürün ve faktör piyasalarını finanse etmek isteyen ekonomik birimler finansal piyasalara başvurur. Böylece ellerinde tasarruf fazlası bulunan üretici ve tüketici birimler, fon talebinde bulunan üretici ve tüketici birimler ile finansal piyasalarda karşılaşır. Bu saikle, fon arz edenler ellerindeki atıl fonlar ile gelir elde etme, fon talep edenler ise finansman ihtiyaçlarını karşılanmayı umar. Eğer uygun finansman gerçekleşebilirse her iki taraf da kârlı çıkar. Böylece atıl durumda olan fonlar ekonomiye aktarılmış olur.

Üretim ve faktör piyasalarının sağlıklı bir şekilde çalışması için finansal piyasalar hayati bir önem taşır. Bu bakımdan finansal piyasaların işleyiş ve yapısının iyi bilinmesi gereklidir.

1.1.1. Finansal Piyasaların İşleyişi ve Yapısı

Harcamaları gelirlerine göre daha az olan tasarruf sahiplerinin fon fazlalıklarını, harcamaları gelirine göre daha fazla olan ekonomik birimlere aktarabilecekleri temel ekonomik alana finansal piyasalar denilmektedir.³ Başka bir ifadeyle finansal

³ Frederic S. Mishkin, **Finansal Piyasalar ve Kurumlar**, Bilim Teknik Yayınevi (Çev. İlyas Şıklar, Ahmet Çakmak, Suat Yavuz), İstanbul, 2010, s.20.

piyasalar, fon ihtiyacı duyan birimler ile fon arz eden birimlerin karşılaştıkları alandır.

Finansal piyasalar beş temel unsurdan oluşur. Bunlar şu şekilde sıralanabilir;⁴

- Yatırım ve tüketim harcamalarını finanse eden ve piyasaya fon sunan tasarruf sahipleri,
- Yatırım ve tüketim harcamaları için fon talebinde bulunanlar,
- Yatırım fonları, yatırım ortaklıkları, takas ve saklama merkezleri, genel finans ortaklıkları, risk sermayesi, yatırım danışmanlığı ve portföy yönetimi gibi alanlarda faaliyet yürüten aracı kurumlar,
- Tasarruf sahiplerinin ellerinde bulunan fon fazlalığını, fon ihtiyacı olan girişimcilere aktarmaya yarayan, tahvil, pay senetleri, ipotekli borç ve irad senetleri, gelir ortaklığı senetleri gibi finansal araçlar,
- Yasalar çerçevesinde finansal piyasalardaki idari ve hukuki düzenlemeyi gerçekleştiren ilkeler, kurumlar ve düzenlemelerdir.

Finansal piyasalarda bireyler, firmalar, devlet ve yabancı yatırımcılar gibi aktörler yer alır. Bu birimler yatırım ve tüketim amaçlı fon talebinde bulunabilecekleri gibi, tasarruflarını değerlendirmek üzere fon arzı gerçekleştirebilme yeteneğine de sahip olabilirler. Yatırım için finansman ihtiyacı duyan bir girişimcinin, yatırım harcamalarını finanse eden tarafta da olabilmesi bu durumun örneğidir.⁵

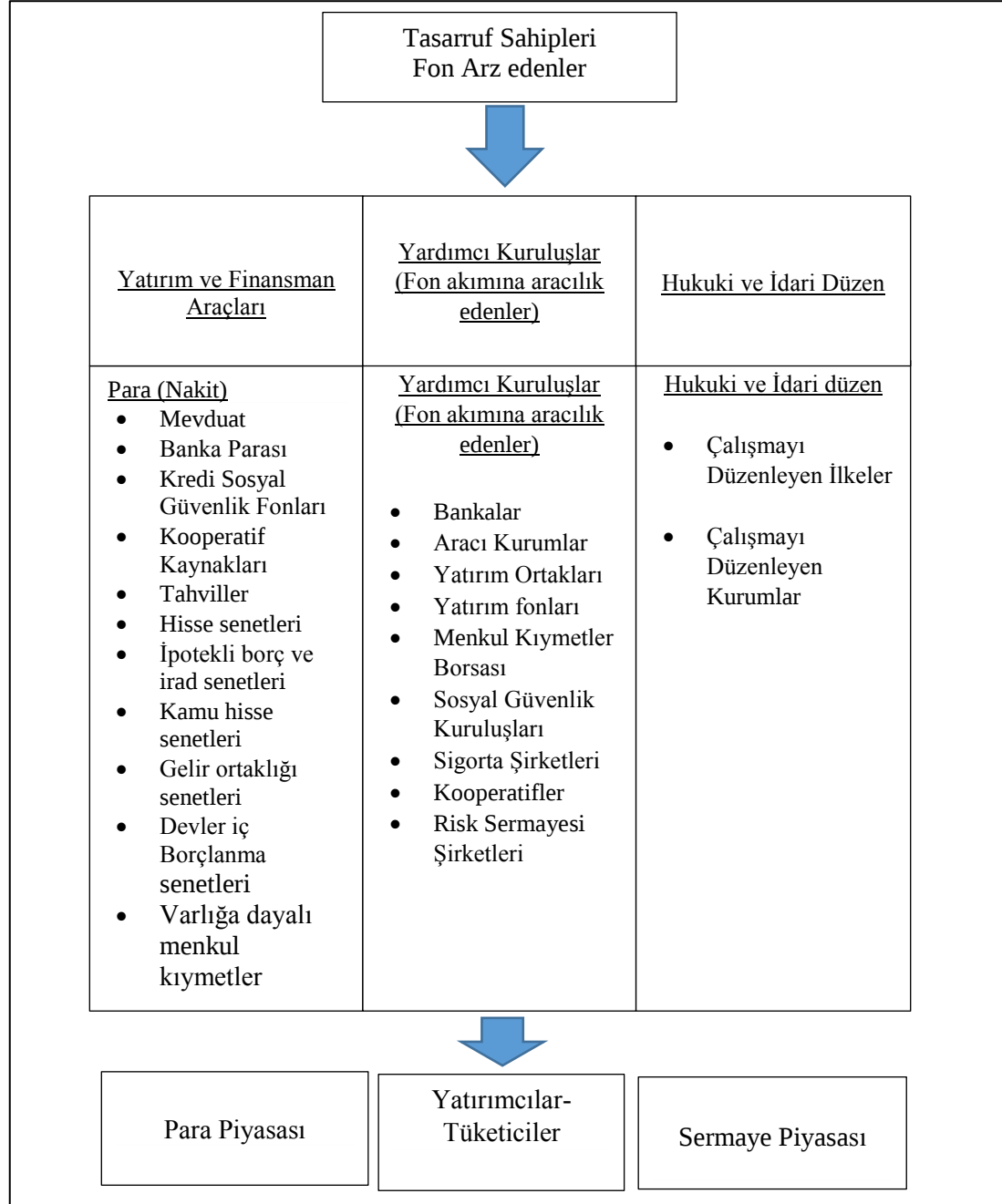
Bir ekonomideki finansal sistemin iyi olması, tasarrufların verimli şekilde kullanılması ve fon kullanımının gözlemlenip, fon sürekliliğinin oluşması anlamına gelecektir.⁶ Bu bakımdan özellikle gelişmekte olan ülkeler için finansal piyasalar oldukça önemlidir. Bu nedenle hükümetler, hazırladıkları yasa ve yönetmeliklerle finansal piyasaların hukuksal çerçevesini, işleyişini ve denetimini yaparlar. Böylece

⁴ Gültekin Rodoplu, **Türkiye’de Sermaye Piyasası ve İşlemleri**, Baskı.1, Marmara Üniversitesi Nihad Sayar Eğitim Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993, s.5.

⁵ Ekrem Erdem, **Para, Banka ve Finansal Sistem**, Baskı, 7, Detay Yayıncılık, Ankara, 2016, s.33-34.

⁶ Güven Delice, Adem Doğan, ve A. Meral Uzun, “Finansal Regülasyon Ve Piyasa Disiplini”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt. 5, Sayı. 1, 2004, s.107.

yazılı veya gelenek haline gelmiş kurallar aracılığıyla piyasaların daha güvenilir olmalarını sağlarlar.⁷

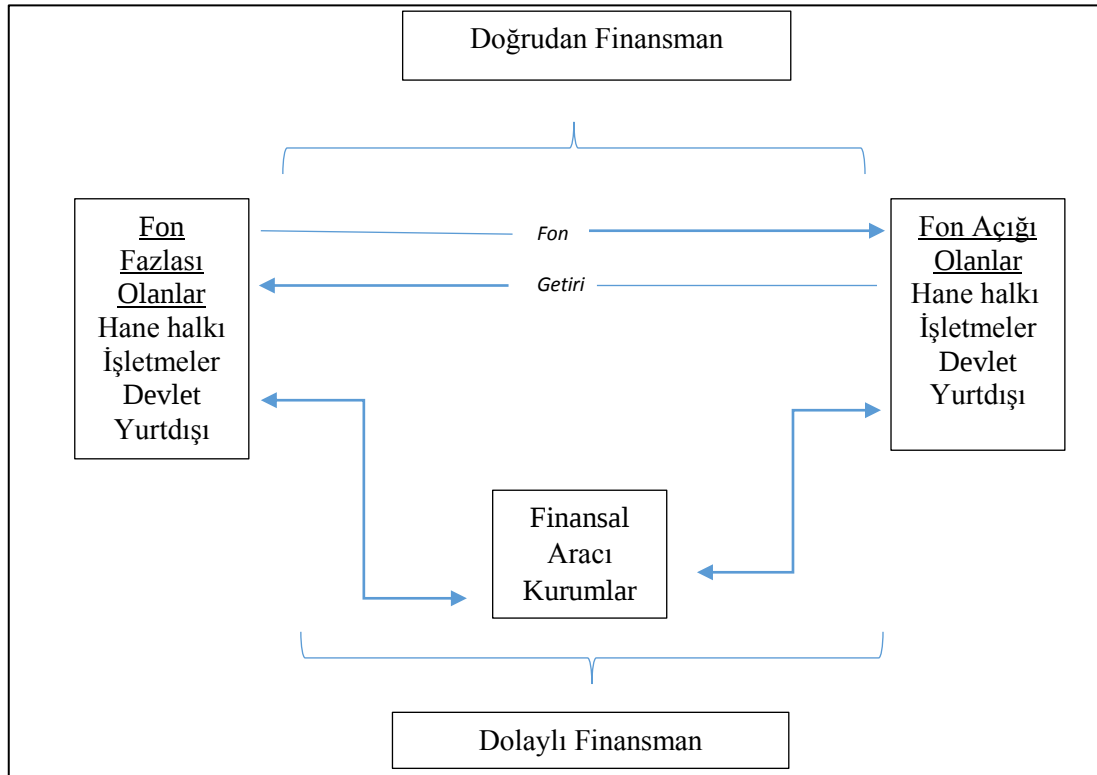
Şekil 1.2: Finans Piyasaları Bütünü

Kaynak: Gültekin Rodoplu, **Para ve Sermaye Piyasaları**, Tuğra Ofset, Isparta, 2001, s.19.

⁷ Ufuk Başoğlu, Ali Ceyhan ve İlker Parasız, **Finans, Teori, Kurum, Uygulama**. Baskı 2, Ekin Yayınevi, Bursa, 2009, s.2-3.

Fon arz edenlerin tasarruflarını finansal piyasalara aktarmalarındaki temel amaç, gelir elde etmektir. Bu nedenle piyasadan sağlanan tüm finansmanlar, fon talebinde bulunanlara karşı bir maliyet içerir. Sermayenin kiralanması olarak tanımlanan bu işlemin nihayetinde, fon talep edenler finansman ihtiyaçlarını giderirken, fon arz edenler gelir elde eder. Böylece her iki tarafın da kârlı çıkması sağlanır.

Temelde iki finansman çeşidi bulunmaktadır. Bunların ilki tahvil ve hisse senedi gibi araçların kullanıldığı *doğrudan finansman* şeklindedir. Fakat bazen yatırım yapmak veya elindeki fon fazlalığını uygun getiri sağlayan finansal araçlarda değerlendirmek isteyen ekonomik birimler, işlem maliyeti, risk ve likidite gibi hususlarda yeterli bilgiye sahip olmayabilirler. Bu tür durumlarda belirli konularda uzmanlaşmış finansal aracı kurumlardan yardım alırlar. Bu fonlama yöntemine *dolaylı finansman* denilmektedir.⁸

Şekil 1.3: Finansal Sistemde Fon Akışı

Kaynak: Erdem, a.g.e., 2016. s.35.

⁸ Yılmaz Aydın, “Finansal Piyasalar ve Kurumlar: Teori ve Türkiye Uygulamasına Güncel Bakış”, **Finansal Piyasalar**, (Ed. Aysel Gündoğdu), Seçkin Yayınları, Ankara, 2016, s.51.

Dolaylı finansmanın doğrudan finansmandan farklılaşan yönü, birden fazla finansal aracın kullanılmasıdır. Örneğin, ticâret bankalarının vadeli mevduatına tasarruflarını yatıran bir ekonomik birim, bankandan hesap cüzdanı, mevduat sertifikası veya dekont gibi varlıklar satın alır. Ticari bankalar ise topladıkları bu mevduatları üretici veya tüketicilere kredi olarak kullandırıp karşılığında borç senetlerini satın alır. Böylece, dolaylı olarak finansman sağlanmış olur.⁹

Günümüz ülkelerinin tamamında her iki finansman yöntemi sıkça kullanılmaktadır. Fakat ekonomisi gelişmiş olan ülkelere, doğrudan finansman yöntemi daha fazla kullanılmaktadır. Gelişmekte olan ülkelere ise bu finansman yönteminin toplam finansman içindeki payı oldukça azdır. Bu durum, gelişmekte olan ülkelere bulunan aracı kurumları, tasarrufların nicelik ve nitelik açısından değerlendirilmesi ve tasarrufların doğru alanlara kanallene edilmesi açısından oldukça önemli bir konuma getirmiştir.¹⁰

Finansal piyasalar hakkında değinilmesi gereken son husus ise fonksiyonlarıdır. Yıllara ve ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre farklılık arzeden bu fonksiyonlar kısaca şu şekilde özetlenebilir.¹¹

- Fon arz edenlerden fon talep edenlere fon akışı sağlamak,
- Menkul kıymetleri likiditeye dönüştürmek,
- Menkul kıymetlerin el değiştirme maliyetini düşürmek ve el değiştirme işlemini kolaylaştırmak.
- Menkul kıymetlerin değerini fiyatlamak,
- Fon arz edenler ile fon talep edenlerin risk dağılımını gerçekleştirmelerine yardımcı olmak,
- Ekonomik kaynakları ve fonları tahsis etmektir.

Bu fonksiyonların işlevsel hale gelebilmesi için, küçük fonları toplayarak büyük finansmanlar sağlayabilen, ekonomik birimlerin güven duyabilecekleri finansal kurumların olması gerekmektedir.

⁹ Eyüp Bastı, “Türkiye’de Şirketler Kesiminin Doğrudan Finansman Yoluyla Kaynak Sağlaması”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı. 30, 2013. s.186.

¹⁰ Aydın, **a.g.e.**, 2016, s.55. Bastı, **a.g.e.**, 2013. s.186.

¹¹ Turhan Korkmaz ve Ali Ceylan, **Sermaye Piyasası ve Menkul Değer Analizi**, Baskı.7, Ekin yayınları, Bursa, 2015, s.9.

1.1.2. Finansal Piyasaların Sınıflandırılması

Finansal piyasalar, farklı koşulların, faiz oranlarının, kredi ve katılma olanaklarının olduğu birçok alt pazarın birbirine bağlanması ile oluşan piyasa gurubudur. Bu durum finansal piyasaların değişik ölçülere göre tasnif edilmesine ve farklı türlerinden söz edilmesine neden olmuştur. Tasarruflarını değerlendirmek isteyen ekonomik birimler tasarruflarını yatırımlarda veya plâsman işlemlerinde kullanıp kullanmama hususunda karara varmadan önce, bu piyasalar arasında bir karşılaştırma yaparlar. Bu açıdan finansal piyasaları, fonların kullanılış süresi, kullanılan araçlar, belirli bir pazar yerinin olup olmaması, işlemlerine ve teslim şekline göre dört başlık altında sınıflandırabiliriz.¹²

Tablo 1.1: Finansal Piyasa Türleri

İşlemlerine Göre	Örgütlenme Derecelerine Göre Finansal Piyasalar	Teslim Şekline Göre	Fon Kullanış Süresine Göre Finansal Piyasalar
- Birincil Piyasalar - İkincil Piyasalar	- Organize Finansal Piyasalar - Organize Olmayan Finansal Piyasalar	- Spot Piyasalar - Vadeli Piyasalar	- Para Piyasaları - Sermaye Piyasaları

Kaynak: Taner ve Akkaya, a.g.e., 2009, s.5.

1.1.2.1. İşlemlerine Göre Piyasalar

Finansal piyasalarda bulunan menkul kıymetler, işlem türüne göre birincil ve ikincil piyasalar olarak bir ayrıma tâbi tutulmuşlardır. Birincil piyasalar devlet veya firmaların fon toplamak için ihraç ettikleri menkul değerlerin ilk elden satışının gerçekleştiği alanlardır. Birincil piyasalarda halka arz edilen menkul kıymetlerin

¹² Berna Taner ve Cenk Akkaya, **Sermaye Piyasası Faaliyet Alanı ve Menkul Kıymetler**, Detay Yayıncılık, Ankara, 2009, s.5.

satışının gerçekleşmesi için devlet ve işletmeler çeşitli şekillerde çağrılarda bulunur. Bu çağrılara karşılık veren ve menkul kıymetleri satın alan tasarruf sahipleri, gerçekleştirdikleri fonlama karşılığında menkul kıymetler ortaklığı veya alacaklı hakkı sahibi olurlar. Menkul kıymet sahipleri bu haklarını üçüncü kişilere satmak isterlerse birincil piyasalardan farklı bir alana ihtiyaç duyacaklardır. Birincil piyasalarda satılmış olan menkul kıymetlerin tekrar satışa sunulması için oluşan bu alana ise ikincil piyasalar denilmektedir.¹³

Birincil piyasalarda kamu kurumları ve işletmeler menkul kıymet ihracı ile yeni fonlar elde eder. Yani ihracı gerçekleştiren kurum kasasına para koyar. İkincil piyasalarda ise durum farklıdır. Menkul kıymeti ihraç eden kurum yerine sadece menkul kıymeti satan kişi gelir elde eder. Buna rağmen ikincil piyasaların iki önemli işlevi bulunmaktadır. Bunlardan ilki menkul kıymetlerin kolay ve hızlı bir şekilde satılmasını sağlamaktır. Böylece menkul kıymet ihracında bulunan kurumların, yeni menkul kıymet ihraçlarına olan talebin artmasına yardımcı olur. Diğer önemli işlevi ise, menkul kıymet ihracı gerçekleştirecek olan kurumların, ikincil piyasalarda oluşan fiyatlamaya sayesinde yeni menkul kıymetlere kolayca değer biçilebilmesidir.¹⁴

1.1.2.2. Örgütlenme Derecelerine Göre Finansal Piyasalar

İkincil piyasalar örgütlenmiş ve örgütlenmemiş piyasalar olarak iki şekilde oluşmuşlardır. Örgütlenmiş piyasaların kendilerine ait binaları, üyeleri, kuralları ve yönetmelikleri bulunmaktadır. Bu piyasalarda yatırımcılar, piyasayı etkileyecek bilgilere kolay ve doğru bir şekilde ulaşabilmektedir. Ayrıca örgütlenmiş piyasalarda tam rekabet şartlarının geçerli olması, alıcı ve satıcıların tek başlarına piyasaları etkilemelerini engellemektedir. Borsa İstanbul (BİST), İstanbul Altın Borsası, Londra Metal Borsası gibi borsalar örgütlenmiş piyasaların örneğidir.¹⁵

Organize olmamış piyasaları organize olmuş piyasalara göre tanımlamak daha zordur. Tezgâh üstü piyasalar olarak da adlandırılan bu piyasalar, organize olmamış kredi arz ve talebinin kesiştiği her alanı kapsamaktadır. Bu piyasada fon arz edenler

¹³ Gülsün Gürkan Yay, **Para ve Finans Teori-Politika**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012, s.21-22.

¹⁴ Metin Coşkun, **Para ve Sermaye Piyasaları Kurumlar, Araçlar, Analiz**, Detay Yayıncılık, Ankara, 2010, s.10.

¹⁵ Coşkun, **a.g.e.**, 2010, s.11.

belirli kişi ve kurumlar iken; fon talep edenler işletme ve kişilerden oluşur. En önemli özelliklerinden birisi belirlenmiş herhangi bir kuralının bulunmamasıdır. Bu nedenle, kredinin maliyeti, rehini vb. gibi hususlar taraflar arasında kararlaştırılmaktadır. Ayrıca, organize piyasalarda faaliyet gösteren kurumların istediği belgelerin çoğunu tezgâh üstü piyasalarda fonlama gerçekleştirenler talep etmez. Genel olarak bu piyasadadan gerçekleşen finansman türü, organize piyasalara göre daha fazla maliyetlidir.¹⁶

1.1.2.3. Teslim şekline Göre Finansal Piyasalar

Teslim şekine göre finansal piyasalar, bir işlemin hemen ardından, cari fiyatlar üzerinden, belirli miktarda mal, menkul kıymet ve bunların karşılığı olan paranın el değiştirmesidir. Altın, petrol ve menkul kıymetler piyasalarda genellikle spot olarak yapılmaktadır. Vadeli işlemler piyasası ise, ileri bir tarihte teslimatı yapılacak olan bir malın veya bir finansal aracın, cari fiyatlar üzerinden, nakit uzlaşması ve alım-satımının yapıldığı piyasalardır. Bu tür piyasalarda menkul kıymetlerin el değiştirmesi ile alım-satım işlemi farklı zamanlarda gerçekleşir.¹⁷

1.1.2.4. Fon Kullanış Süresine Göre Finansal Piyasalar

Finansal piyasaların tasnifinde birçok ayırım yapılmaktadır. Bunlardan biri de fon arz ve talebinin vade süresine göre yapılan sınıflandırmadır. Bu bakımdan fon arz ve talebinin bir yıla kadar olduğu piyasalara para piyasaları, bir yıldan fazla olan piyasalara sermaye piyasaları denilmektedir.¹⁸

1.1.2.4.1. Para Piyasaları

Kısa vadeli fon fazlası olan ekonomik birimler ile kısa vadeli fon ihtiyacı olan ekonomik birimlerin karşılaştığı piyasalara para piyasaları denilmektedir. Para piyasalarının kısa vadeli olması, işlem maliyetlerinin düşük olması ve risklilik oranlarının az olması gibi nedenlerinden dolayı, yatırımcılar tarafından tercih edilmelerine ve literatürde para benzeri varlıklar olarak nitelendirilmelerine sebep

¹⁶ Korkmaz ve Ceylan, **a.g.e.**, 2015, s.43.

¹⁷ Serpil Canbaş ve Hatice Doğukanlı, **Finansal Kurumlar ve Sermaye Pazarı Analizleri**, Karahan Kitapevi, Adana, 2007, s.13.

¹⁸ Başoğlu, Ceyhan ve Parasız, **a.g.e.**, 2009, s.2-3.

olmuştur. Para piyasalarında ticari bankalar, faktöring ve sigorta şirketleri gibi aracı kurumların yanı sıra; devlet ve devlet kurumları da yer almaktadır.¹⁹

Para piyasasının en önemli ekonomik fonksiyonu, ekonomik birimlerin likidite pozisyonlarını ayarlamaları için etkin araçlar sağlamasıdır. Hemen hemen her ekonomik birim (finans kurumu, işletme kurumu ya da devlet kurumu) tekrar eden bir likidite yönetimi sorununa sahiptir. Sorun, nadiren mükemmel şekilde senkronize olan nakit harcamaların, genellikle mükemmel olmayan zamanlamaları nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Para piyasası araçları, bu tür durumlarda, ekonomik birimlerin nakit gelirleri ve nakit harcamaları arasındaki boşluğun kapatılmasını ve böylece likidite sorunlarının çözülmesini sağlar.²⁰

Para piyasaları kendi içerisinde organize veya organize olmayan piyasalar olarak ikiye ayrılmıştır. Organize olmuş para piyasaları bankalar sistemini içermektedir. Belirli kuralların veya yapıların olmadığı diğer para piyasaları ise organize olmamış para piyasalarıdır. Organize bir para piyasası kurumu olan ticari bankalar, para piyasalarında toplamış oldukları tasarrufları kısa vadeli finansman ihtiyacı bulunan ekonomik birimlere aktarmak ve finansal piyasaların etkinliğini arttırmak gibi fonksiyonlara sahiptir. Bu nedenle para piyasasının en önemli kuruluşları olarak kabul edilirler.²¹

1.1.2.4.2. Para Piyasası Araçları

Para piyasalarında işlem gören finansal araçları hazine bonoları, mevduat sertifikası, likidite senetleri, banka kabulü, Eurodolar mevduat sertifikaları, repo ve ters repo olmak üzere beş başlık altında sınıflandırmak mümkündür.²²

a) Hazine Bonoları: Vadesi bir yıldan az olan, devletin kamu borçlarını finanse etmek amacıyla çıkarttığı borçlanma senetleridir. Hazine

¹⁹ Coşkun, **a.g.e.**, 2010, s.11.

²⁰ David S. Kindwell, Richard L. Peterson ve David W. Blackwell, **Financial Institutions, Markets, and Money**. 5th. (Harcourt Brance Jovanovich Internaional Edition). Fort Worth etc., The Dryden Press,1993, s.179.

²¹ Lale Karabıyık ve Adem Anbar, **Sermaye Piyasası ve Yatırım Analizi**, Ekin Yayınevi, Bursa, 2010, s.5.

²² Zvi Bodie, Alex Kane and Alan J. Marcus, **Essentials of Investments**, 9th Edition, McGraw-Hill. Boston, 2013, s.27.

bonolarında vadenin sonu beklenmeden ıskonto esasına göre satış gerçekleştirilebilir.

- b) Mevduat Sertifikası:** Uluslararası kullanılan oldukça likit sertifikalardır. Mevduat hesabına benzer. Yatırımcı talep üzerine belirli bir mevduatı çekmez. Banka ise belirli bir sürenin sonunda mevduatı faiziyle birlikte öder.
- c) Likidite Senetleri:** Para politikası kapsamında, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın (TCMB) piyasadaki likiditeyi düzenlenmek ve açık piyasa işlemlerinin etkinliğini arttırmak amacıyla ihraç ettiği menkul kıymetlerdir. Vadesi 91 günü geçmeyen bu menkul kıymetler, ıskontolu olarak Merkez bankası adına ihraç edilir. TCMB'nin 1211 Sayılı Kanunun 5. Maddesi'ne göre *...likidite senetlerinin devamlı bir alternatif yatırım aracı olma niteliği kazanmasının engellenmesi, ihraçların sadece açık piyasa işlemlerinin etkinliğinin artırılması amacıyla sınırlı tutulması...*²³ gerekmektedir.
- d) Banka Kabulü:** Uluslararası ödemelerde kullanılan, bankaların kabul edildi kaşelerini bastıkları bir tür bonodur. Banka kabulleri, tüzel veya gerçek kişiler tarafından uluslararası finansman amacıyla düzenlenmiş ve bankanın kabulüne sunulmuş olabilmenin yanı sıra, kendi finansmanı için banka tarafından da düzenlenmiş olabilir. Para piyasalarında banka kabullerinin alınıp satılması mümkün olabileceği gibi ıskontoya da tabi tutulabilir. Firmaların banka kabulü alabilmesi için bankaya bir miktar paranın yatırılması gerekmektedir. Eğer firma bu parayı yatırmazsa söz konusu meblağın banka tarafından tanzim edilmesi gerekecektir. Özellikle ithalat yapılırken kullanılan banka kabulleri, bankaların güvencesinde gerçekleştiği için oldukça güvenilir araçlardır.²⁴
- e) Euro Bondlar:** Kökeni 1960'lı yıllarda ki ABD dış borçlarına dayanan bu para piyasası aracı, dünyanın belli başlı ülkelerinin konvertible olan para birimlerinin kendi ülkeleri dışında işlem gördüğü kısa vadeli finansman

²³ www.tcmb.gov.tr, (29.01.2019).

²⁴ Abuzer Pınar ve Bahar Erdal, **Para-Banka Mali Kuruluşlar ve Uluslararası Mali Sistem Teori ve Uygulama**, Baskı. 2, Turhan Kitapevi, Ankara, 2011, s.220.

kaynaklarıdır. Diğer ismi euro-dolar olmasına rağmen, tüm konvetibl para birimlerine ait eurobonlar bulunmaktadır.²⁵ Özellikle dış finansman ihtiyacında kullanılan euro bondlar, bazı durumlarda vadesi 5-30 yıla kadar çıkabilmektedir.

- f) Repo ve Ters Repo:** Repo, belirlenen bir fiyattan daha sonraki bir tarihte geri alımına ilişkin anlaşmaya dayalı bir menkul kıymet satışıdır. Repoyu para piyasası araçlarından ayıran en belirgin özelliği menkul kıymetlerin alıcı ve satıcının ihtiyaçlarına göre vadesinin kısaltılabilesidir. Ters repo ise bir menkul kıymetin geri alım vaadiyle satımını ifade etmektedir.²⁶

1.1.2.4.3. Sermaye Piyasası

Orta ve uzun vadeli fon arz ve talebinin gerçekleştiği piyasalara *sermaye piyasası* denilmektedir. Vade süresi bir yıl veya bir yıldan uzundur. Genellikle işletmelerin duran varlıklarında yer alan bina, makine ve teçhizat gibi sermaye mallarının finansmanında kullanılır. En yaygın ve önemli araçları hisse senedi ve tahvillerdir.²⁷

Sermaye piyasaları, kamu kurumları ve özel şirketler gibi aktörlerin uzun vadeli yatırımlarını finanse etmek için başvurdukları bir piyasadır. Eğer sermaye piyasası araçlarını ihraç eden ile satın alan kişiler doğrudan karşılaşırsa bu alana birincil sermaye piyasası, aksi durumda gerçekleşen karşılaşmaya ise ikincil sermaye piyasası olarak adlandırılır.

1.1.2.4.4. Sermaye Piyasası Araçları

Sermaye piyasası araçları bir yıldan 30 yıla kadar uzayan vadelere sahip olmaları nedeniyle fiyat dalgalanmalarından oldukça fazla etkilenirler. Bu durum sermaye piyasa araçlarının riskli araçlar olarak değerlendirilmesine neden olmuştur. Temel araçları tahvil, bono ve hisse senedi olan bu piyasada, uzun vadeli olmaları nedeniyle Mortgage piyasaları da bir alt piyasa olarak örnek gösterilebilir.²⁸

²⁵ Mehmet Yiğit, “Finansal Piyasalarda Globalleşme Eğilimlerinin Bir Göstergesi Olarak Euro-Dolar Piyasası ve Kıyı Bankacılığı”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 2, 1999, s. 73.

²⁶ Kenneth D. Garbade, “The Evolution of Repo Contracting Conventions in the 1980s.”, **FRBNY Economic Policy Review**, May 2006, s. 27.

²⁷ Ali Çımat, **Sermaye Piyasası**, Lebib Yalkın Yayınları, İstanbul, 1998, s.1-2.

²⁸ Yay, **a.g.e.**, 2012, s.26-27.

- a) Tahvil:** Devletin veya anonim şirketlerin çıkardığı bir tür borçlanma aracıdır. Tahvili alan birimler tahvili çıkaran şirket veya kamu kurumu üzerinde alacağı hariç hiçbir hakka sahip değildir. Türkiye’de kamu kurumları adına tahvil çıkarma yetkisi Hazine’ye aittir. Bir yıldan uzun vadeli olan ve Hazine Müsteşarlığı’na ait bu senetlere devlet iç borçlanma senetleri (DİBS) denilmektedir. Kamu kurumlarının çıkardığı tahviller en az bir yıl, anonim şirketlerin çıkardığı tahviller ise en az 2 yıl vadeli olmak zorundadır.²⁹
- b) Bono:** İhraç edenlerin borçlu sıfatıyla sattığı ve vade tarihinde nominal değerinin yatırımcıya taahhüt edildiği menkul kıymetlerdir. Vadesi 30 günden az, bir yıldan fazla olmayan bu menkul kıymetler, vadesine uygun bir şekilde iskonto edilebilme özelliğine sahiptir. Ayrıca kupon ödemeli olarak da ihraç edilebilirler. Bankalar tarafından ihraç edilmiş olan bonoların vade sonuna kadar satışı gerçekleşebilir. Ayrıca, ikincil piyasalarda bankalarca ihraç edilen bonolar yine bankalar tarafından tekrar satın alınabilir.³⁰
- c) Hisse Senedi:** Bir şirket sermayesinin bölündüğü eşit parçalardan her birine hisse denir. Hisse sahipleri “hissedar” veya daha resmî olarak “üye” şeklinde adlandırılırlar. Hisse senedi ise bir kimsenin hisseye sahip olduğunu kanıtlayan belgedir.³¹
- d) Mortgage Kredileri:** Gayrimenkul alımlarını finanse etmek için yaratılan uzun vadeli borç yükümlülükleridir. Bu finansman yönteminde, konutun değeri, ipoteğin risk düzeyi ve borçlunun gelir seviyesi gibi çeşitli kriterler kullanarak kredinin geri ödenme olasılığı hesaplanır.³²

1.1.3. Finansal Kurumlar

Finansal kurumlar piyasada borç verenler ile borç alanlar arasında arabuluculuk yapan organize kurumlardır. Bu kurumlar, finansal ürün üretiminde ölçek

²⁹ TSPAKB, “Tahvil Ve Bono Piyasaları”, **Sermaye Piyasası Faaliyetleri Temel Düzey Lisansı Eğitimi**, http://akademikpersonel.kocaeli.edu.tr/nimet.cakir/ders/nimet.cakir22.06.2010_11.35.01ders.pdf , 2010, s.10.

³⁰ SPK, “Sermaye Piyasası Araçları”, **SPK Yayınları**, Tuna Dijital, Ankara, 2016, s.7.

³¹ P. H. Collin, **Dictionary of Economics**, A&C Black, London, 2003, s.184.

³² Jeff Madura, **Financial Markets and Institutions**, 9th Edition, South - Western Cengages Learning, Natorp Boulevard Mason, 2010, s.6-7.

ekonomilerinin oldukça önemli olmasından dolayı her zaman büyük olma eğilimindedirler.³³

Finansal kurumlar, altı başlık altında incelenebilir. Bunlar; topladıkları fonları devlete, tüzel ve gerçek kişilere kısa veya uzun vadeli krediler ile aktaran bankalar,³⁴ aldıkları pirimler neticesinde, sigortalı kişinin, para ile ölçülebilir çeşitli rizikolarını finanse eden sigorta şirketleri,³⁵ ekonomik bireylerin alacak haklarının geriye dönülmez bir şekilde faktöring şirketlerine devretmesi ile finansman sağlayan faktöring şirketleri³⁶ ve finansman ihtiyacı olan ekonomik birimlerin mülklerini satın alarak finansman ihtiyaçlarını gideren ve mülkün eski sahibinin aynı mülkte kiracı olmasını sağlayan leasing şirketlerdir.

Finansal kurumların temel işlevleri şu şekilde sıralanabilir;³⁷

- Piyasa yoluyla edinilen finansal varlıkları farklı ve daha çok tercih edilen bir varlık türüne dönüştürmek,
- Müşterilerin nam ve hesabına finansal piyasalarda işlem yapmak,
- Kendi hesaplarına finansal piyasalarda işlem yapmak,
- Müşterileri için finansal varlık yaratılmasına yardımcı olmak ve bu finansal varlıkları diğer piyasa katılımcılarına satmak,
- Finansal araçlar ve finansal piyasalar hususunda müşterilerini bilgilendirmek,
- Müşterilerinin portföylerini yönetmektir.

Finansal kurumların ölçekleri ve sundukları hizmetler düşünüldüğünde finansal piyasaları en fazla etkileyecek olan sektör bankacılıktır. Neredeyse tüm finansal hizmetleri sunan bu kurumlar, finansal piyasaların ve dolayısıyla finans kurumlarının merkezinde yer almaktadır.

³³ Peter Howells and Keith Bain, **Financial Markets and Institutions**, 5th Edition, Harlow etc.: Prentice Hall Financial Times (FT), 2007, s.4-5.

³⁴ Filiz Yetiz, “Bankacılığın Doğuşu Ve Türk Bankacılık Sistemi” **Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Cilt:9 Sayı:2, Nisan 2016, s. 107.

³⁵ www.sigortam.net, (02.02.2019).

³⁶ Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama**, Baskı.15, Güzem Can Yayınları, İstanbul, 2003, s.671.

³⁷ Farank j. Fobozzi, Franco Modigliani and Frank j. Jones, **Foundations of Financial Markets and Institutions**. 4th Editions. Prentice Hall, Boston etc., 2010, s.21.

1.2. BANKACILIK

Finansal piyasaların en önemli kurumu olan bankalar, müşterilerine kredi sağlamalarının yanı sıra; kambiyo işlemleri, kasa işlemleri, para transferleri, çek ve fatura tahsilatları gibi başka hizmetler de sunmaktadırlar.

Tarih boyunca farklı evrimsel süreçler geçiren bu kurumlar, günümüz itibarıyla iki şekilde tasnif edilebilir. Bunlardan ilki geleneksel iktisadi modeller çerçevesinde dizayn olmuş, borçlanmanın maliyetini faiz ile belirleyen konvansiyonel bankacılıktır. Diğer tasnif ise heterodoks iktisadi yaklaşımlar ile dizayn olan ve son yüzyılda yaygınlaşmaya başlayan faizsiz bankacılık sistemleridir.

Bu başlıkta öncelikle, konvansiyonel bankacılığın tanımı, tarihsel süreç içerisindeki gelişimi, işleyişi ve türleri ele alınacaktır. Daha sonra, konvansiyonel bankacılık sisteminin ülkemizdeki durumu incelenecektir. Böylece çalışmanın ana konusu ve ikinci bölümde işlenecek olan faizsiz finans kurumları adına bir giriş yapılacaktır.

1.2.1. Bankacılığın Tanımı

Bankacılık kavramının tanımlanması, ülkeden ülkeye değişen yasal düzenlemeler ve zaman içerisinde bankacılığın geçirdiği evrim nedeniyle oldukça zordur. Bu bakımdan günümüz bankacılık sistemini; birey ve kurumların nakdi ve gayri nakdi her türlü finansman ihtiyacını karşılayabilen, kambiyo ve iskonto işlemleri yapan, saklama hizmeti sunan, kredi kartı, banka kartları ve seyahat çekleri gibi ödeme faaliyetleri yürütebilen, ticâret ve ekonomi alanında çeşitli etkinliklerde bulunan kurumlar olarak tanımlamak mümkündür.³⁸

Türk bankacılık sistemi ise 19.10.2005 tarihinde kabul edilen 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu tarafından şekillenmiştir. Bu kanunun üçüncü maddesine göre bankalar; *kendi nam ve hesabına mevduat kabul etmek ve kredi kullandırmak esas olmak üzere faaliyet gösteren kuruluşlar ile yurt dışında kurulu bu nitelikteki kuruluşlar*³⁹ olarak tanımlanmıştır.

³⁸ TBB, **5411 Sayılı Bankacılık Kanunu**, Yayın No: 273, İstanbul, Nisan 2011.

³⁹ (Resmî Gazete, 2005).

Yine aynı kanunun 4. maddesinde mevduat bankalarının faaliyet konuları şu şekilde sıralanmıştır:⁴⁰

- a) *Mevduat kabulü,*
- b) *Katılım fonu kabulü,*
- c) *Nakdi-gayri nakdi her cins ve suretten kredi verme işlemleri,*
- d) *Nakdî ve kaydî ödeme ve fon transferi işlemleri, muhabir bankacılık veya çek hesaplarının kullanılması dâhil her türlü ödeme ve tahsilat işlemleri,*
- e) *Çek ve diğer kambiyo senetlerinin iştirası işlemleri,*
- f) *Saklama hizmetleri,*
- g) *Kredi kartları, banka kartları ve seyahat çekleri gibi ödeme vasıtalarının ihracı ve bunlarla ilgili faaliyetlerin yürütülmesi işlemleri,*
- h) *Efektif dâhil kambiyo işlemleri; para piyasası araçlarının alım ve satımı; kıymetli maden ve taşların alımı, satımı veya bunların emanete alınması işlemleri,*
- i) *Ekonomik ve finansal göstergelere, sermaye piyasası araçlarına, mala, kıymetli madenlere ve dövizde dayalı; vadeli işlem sözleşmelerinin, opsiyon sözleşmelerinin, birden fazla türev aracı içeren basit veya karmaşık yapıdaki finansal araçların alımı, satımı ve aracılık işlemleri,*
- j) *Sermaye piyasası araçlarının alım ve satımı ile geri alım veya tekrar satım taahhüdü işlemleri,*
- k) *Sermaye piyasası araçlarının ihraç veya halka arz yoluyla satışına aracılık işlemleri,*
- l) *Daha önce ihraç edilmiş olan sermaye piyasası araçlarının aracılık maksadıyla alım satımının yürütülmesi işlemleri,*
- m) *Başkaları lehine teminat, garanti ve sair yükümlülüklerin üstlenilmesi işlemleri gibi garanti işleri,*
- n) *Yatırım danışmanlığı işlemleri,*
- o) *Portföy işletmeciliği ve yönetimi,*
- p) *Hazine Müsteşarlığı ve/veya Merkez Bankası ve kuruluş birlikleri nezdinde oluşturulan bir sözleşme kapsamında üstlenilen yükümlülükler çerçevesinde*

⁴⁰ (Resmî Gazete, 2005).

alım satım işlemlerine ilişkin piyasa yapıcılığı, faktöring ve forfaiting işlemleri,

- q) *Bankalararası piyasada para alım satımı işlemlerine aracılık,*
- r) *Finansal kiralama işlemleri,*
- s) *Sigorta acenteliği ve bireysel emeklilik aracılık hizmetleri,*
- t) *Kurulca belirlenecek diğer faaliyetler.*

5411 Sayılı Kanun'un 4. Maddesi'nin sonunda, "b" ve "t" bentlerinin mevduat bankaları, "a" bendinin katılım bankaları, "a" ve "b" bentlerinin ise kalkınma ve yatırım bankaları tarafından gerçekleştirilemeyeceği belirtilmiştir.⁴¹ Bunun nedeni, Türk Bankacılık Kanunu'nun bankaların faaliyet, amaç ve yöntem olarak ayrı statülerde değerlendirmesidir. Yine 5411 Sayılı Kanun kapsamında Türkiye'de faaliyet gösteren bankaların sınıflandırılması şu şekilde yapılmıştır:

- a) **Mevduat bankaları:** Kendi nam ve hesabına mevduat kabul etmek ve kredi kullandırmak esas olmak üzere faaliyet gösteren kuruluşlar,
- b) **Katılım bankaları:** Özel cari ve katılma hesapları yoluyla fon toplamak ve kredi kullandırmak esas olmak üzere faaliyet gösteren kuruluşlar,
- c) **Kalkınma ve yatırım bankaları:** Mevduat veya katılım fonu kabul etme dışında; kredi kullandırmak esas olmak üzere faaliyet gösteren ve/veya özel kanunlarla kendilerine verilen görevleri yerine getiren kuruluşlardır.

Günümüzde işletmelerin ve piyasa araçlarının karmaşıklığı ve çeşitliliği, modern bankacılık hizmetlerinin oldukça etkin ve seçkin olmasını sağlamıştır. Bu bakımdan, bankaların diğer işletmelerden⁴² ayıran dört farklı faaliyeti bulunmaktadır. Bunlar:⁴³

- 1- Sermaye koyma, organize olma, hizmet verecek birimlerin tamamlanması ve kamuya duyurma,
- 2- Mevduat toplayabilme ve kaynak oluşturma,
- 3- Kredi verme, finansman sağlama,
- 4- Bankacılık faaliyetlerinin denetimidir.

⁴¹ (Resmî Gazete, 2005).

⁴² Tedarik, satış, kontrol, mal ve hizmet üretimi gerçekleştiren işletmeler.

⁴³ Mikail Altan, **Fonksiyonlar ve İşlemler Açısından Bankacılık**, Beta Yayınları, İstanbul, 2001, s.41.

Yukarıda açıklandığı üzere, bu faaliyetlerin hepsi tüm bankalar için geçerli değildir. Örneğin, mevduat toplama yetkisi sadece ticari ve katılım bankalarının yürütebileceği bir faaliyettir.

Bir bankanın temel olarak mevcut operasyonu, topladıkları mevduatlardan ve aldıkları borçlardan diğer yükümlülükleri çıkardıktan sonra geriye kalan fonlar ile ekonomik birimlere finansman sağlamaktır. Fakat bankalar elindeki tüm fonları sadece finansman sağlamak için kullanmazlar. Risk yönetimi ve menkul kıymet gibi varlıkları satın almak için de kullanırlar. Bu işlemleri yaparken sahip oldukları menkul kıymetlerin ve borçların maliyetlerini karşılamak adına verdikleri kredilerden faiz talep ederler. Böylece, gelirlerinin giderlerinden daha fazla olmasını ve tatmin olacakları bir kâr sağlamayı amaçlarlar.⁴⁴

Genel olarak bankalar sadece finansal araçlar olarak bilinir. Bu bilgi doğru fakat eksiktir. Özellikle günümüz modern ekonomileri içinde bankaların birçok fonksiyonu bulunmakta ve her geçen gün bu fonksiyonlara yenileri eklenmektedir. Bu nedenle bankacılığın fonksiyonel ayrımını yapmak oldukça zordur. Buna rağmen literatürde bu konu üzerine bazı ayrımlar bulunmaktadır. Freixas and Rochet' e göre;⁴⁵ çağdaş bankacılık teorisi dört ana kategoride sınıflandırılmıştır. Bunlar;

- Bir ödeme sistemine erişim imkânı sunmaları,
- Varlıkları dönüştürebilmeleri,
- Risk yönetimi,
- Bilgilerin işlenmesi ve borç alanlarının incelenmesidir.

Buna göre bankaların finansal araçlar olmasının yanı sıra oldukça farklı fonksiyonları da bulunmaktadır. Özellikle, bankaların ekonomik birimlerin mevduatlarına karşı çek yazmaları ve bu mevduatlara banka kartlarıyla erişmelerini sağlayıp mal ve hizmet alımlarını kolaylaştırmaları oldukça önemlidir. Çünkü bankalar bu fonksiyonu ile ekonomik bireylerin değişim aracı olarak kullanabilecekleri özel bir varlık yaratır ve bir bankanın bu rolü onu diğer birçok

⁴⁴ Frederic S. Mishkin, **The Economics of Money, Banking, Financial Market**, 7th Edition. Pearson Addison Wesley, Boston etc., 2004, s.201.

⁴⁵ Xavier Freixas ve Jean-Charles Rochet, **Micro Economics Of Banking**. Baskı. 4, Massachusetts Institute Of Technology, MIT Press, Massachusetts, 1999, s.2.

finansal kurumdan ayırır.⁴⁶ Ayrıca bankalar, borç alanların likit olmayan yatırımlarını finanse etmek için likit varlıkları kullanan (mevduatlar) finansal bir araçtır. Bu özelliği nedeniyle bankalar likidite yaratabilir. Çünkü bankaya yatırılan tüm fonların, yüksek likit varlık olarak tutulması zorunluluğu buunmamaktadır. Ayrıca mevduat sahiplerinin tümü aynı anda paralarını çekmek istemeyeceklerdir. Bu yüzden bankalar, sadece faaliyetlerini aksatmadan yürütecekleri kadar likit varlıkları ellerinde tutup, arta kalan likit varlıkları, kredi ve menkul kıymetlerde değerlendirip gelir elde etme arzusu içindedirler. Fakat bankalar ellerinde bulunan tüm fonları menkul kıymetlere ve mevduat sahiplerinde ödünç olarak vermekte istemezler. Çünkü fonlarını çekmek isteyen müşterileri tatmin etmek zorundadırlar.⁴⁷

1.2.2. Bankacılığın Tarihsel ve Fonksiyonel Gelişimi

İtalyanca masa, tezgâh, sıra anlamına gelen “Banco” kelimesinden üretildiği tahmin edilen banka sözcüğü, hemen hemen tüm dünya ülkelerinde benzer ifadelerle adlandırılmaktadır. Pazarlara koydukları masalarda ilk bankacılık hizmetlerini gerçekleştiren Lombardiya’lı Yahudiler, iflas edip bazı taahhütlerini yerine getiremediğinde, halk bu bankerlerin bankosunu kırarak alacaklarını tahsil etmeye çalışmışlardır. Bu nedenle batı dillerinde iflas eden kişilere, banco kelimesinden türetilen “bankrupt” denilmiştir.⁴⁸

İlk uygulamaları din adamlarının çiftçilere harman zamanı ödenmesi kaidesiyle teçhizat ve hammadde (tohum) vermesi ile başlayan bankacılık faaliyetlerinin, tarih öncesi dönemlere kadar uzandığı düşünülmektedir. Yapılan arkeolojik araştırmalar, MÖ. 3400-3200’lü yıllarda Mezopotamya’nın Uruk kenti yakınlarında bulunan “Kızıl Tapınak” binasının, bilinen en eski banka yapısı olduğunu ortaya koymuştur.⁴⁹

Bankacılık faaliyetleri ile ilgili ilk düzenlemeler Sümer-Babil uygarlıklarında yapılmıştır. Babil Kralı Hammurabi ile anılan Hammurabi yasalarında, “market” adı

⁴⁶ N.Gregory Mankiw, **Principles of Macroeconomics**, 6th Edition, Natorp Boulevard Mason: South-Western Cengage Learning, 2008. s.262-263.

⁴⁷ Paul Krugman and Robin Wells, **Macroeconomics**, 4th Edition, Worth Publishers, New York, 2015, s.426.

⁴⁸ İlker Parasız, **Para Banka ve Finansal Piyasalar**, Baskı. 7, Ezgi Kitapevi Yayınları, Bursa, 1991, s.107.

İlker Parasız, **Para politikası Türkiye Uygulaması**, Baskı.5, Ezgi Kitapevi, Bursa, 1991, s.107.

⁴⁹ Mehmet Takan ve Melek Acar Boyacioğlu, **Bankacılık, Uygulama ve Yönetim**, Baskı.7, Nobel Yayınları, Ankara, 2015, s.2.

verilen bankaların kredi verme, mevduat toplama, komisyona dayalı sözleşme esasları gibi bankacılık işlemlerini sistemli bir şekilde düzenlendiği görülmektedir. Bunun yanı sıra yine aynı bölgede, kredi taleplerine dair kil tabletlere ve arazi ipotekleri ile kefalet karşılığı kredi işlemlerini düzenleyen kalıntılara rastlanılmıştır. Diğer yandan, M.Ö. 2000 yılında Eshunanca Krallığı'nda, borç alan kişinin borcunun vadesi ne olursa olsun, %20 oranında faizli ödeme yapmasını ön gören düzenlemeler olduğu bilinmektedir.⁵⁰

Eski Mısır'da bileşik faiz uygulaması ve bankacılık hizmetleri, sosyo-ekonomik gerekçeler nedeniyle yasaklamıştır.⁵¹ Büyük İskender'in MÖ 356-323 arasında Mısır'ı işgal etmesiyle, Mısır'daki bankacılık hizmetlerinin tekrar serbestleştiği görülmektedir. Batlamyus döneminde ise Mısır'daki bankacılık, tamamen devletin tekeli altına girmiştir.⁵² Fakat Eski Yunan ve Roma'da, faiz haddini sınırlayan bir oranın bulunmaması ve ticâret sebebiyle zenginleşen bir halkın var olması, bankacılık hizmetlerinin gelişmesinin yanı sıra "trapezitai" adı verilen özel bankerlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Eski Yunan'da ticâretin yoğun olarak yapıldığı şehirlerde devlet bankalarının da kurulduğu bilinmektedir.⁵³

Orta Çağ'ın başlarında Avrupa'da yaşanan istilalar, doğu ve batı arasında gerçekleşen ticâreti olumsuz etkilemiş ve Arapların Roma'nın ekonomik egemenliğine son vermesine sebep olmuştur. Bu durum, bankacılık için bir resesyon döneminin başlamasını sağlamıştır. İçeride kapanık hale gelen Avrupa'da deniz ticâretinin zayıflaması ve kilisenin faizi yasaklamasıyla birlikte bankacılık nerdeyse bitme noktasına gelmiştir.⁵⁴

1453 yılında İstanbul'un fethedilmesi, Avrupalıların İtalya'ya doğru göç etmesine neden olmuştur. Bu göç büyük bir birikime sahip olan Yunan arşivlerinin, batı dünyasına aktırılmasını sağlamıştır. Rönesans ve Reform hareketleriyle sanat,

⁵⁰ K. Batu Tunay, **Finansal Sistem: Yapısı, İşleyişi, Yönetimi ve Ekonomisi**, Birsan Yayınevi, İstanbul, 2005, s.192.

İlker Parasız, **Modern Bankacılık: Teori ve Uygulama**, Banksis Yayınları, İstanbul, 2000. s.5-6

⁵¹ İlker Parasız, **Para Banka ve Finansal Piyasalar**, Baskı. 7, Ezgi Kitapevi Yayınları, Bursa, 1991, s.107.

⁵² Takan ve Boyacıoğlu, **a.g.e.**, 2015, s.3.

⁵³ İlker Parasız, **Para Banka ve Finansal Piyasalar**, Baskı. 7, Ezgi Kitapevi Yayınları, Bursa, 1991, s.107.

İlker Parasız, **Para politikası Türkiye Uygulaması**, Baskı.5, Ezgi Kitapevi, Bursa, 1991, s.107.

⁵⁴ Tunay, **a.g.e.**, 2005, s.193.

düşünce ve dinsel alanda yaşanan yenilikler, kilisenin gücünü kaybetmesine ve skolastik düşüncenin yerini Roma Hukuku'na bırakmasını sağlamıştır.⁵⁵ Bu gelişmelerin yanı sıra; Akdeniz ticâretinin yeniden canlanması, Bartolemeo Diaz'ın 1487'de Ümit Burnu'nu aşması ve akabinde Vasco de Gama'nın Avrupa'dan Hindistan'a alternatif bir ticâret yolu keşfetmesi ve haçlı seferlerinin uluslararası ilişkileri geliştirmesi,⁵⁶ bankacılığın yeniden canlanmasına sebep olmuştur.

15. yy. 'd2 yaşanan gelişmeler, 16. ve 17. yy. 'de Avrupa'ya doğru büyük bir kıymetli maden akışını beraberinde getirmiştir. Merkantilizm çağı olarak bilinen bu dönemde ülkeler, altın ve gümüş ihracatını yasaklamıştır. Bu durum paranın değerinin düşmesini sağlarken bankaların işlerini arttırmıştır.⁵⁷

Aynı dönemde Güney Amerika'dan getirilen altınlar ile özellikle İspanyolların taşıdığı edilmiş çeşitli sikkeleri piyasaya sürmesi, paraların değerlerinin saptanmasında büyük sorunların yaşanmasına neden olmuştur. Bu sorunların ortadan kaldırılması için 1609 yılında, çeşitli sikkeler karşılığı, florinini olarak adlandırılan banknotları veren Amsterdam Bankası kurulmuştur. Benzer bir şekilde Hamburg Bankası da banka markını yaratmıştır. Yine aynı dönemlerde Venedik Bankası kurularak banknot ve çek kullanımını sağlayan "Contadi di Banka Sistemi" faaliyete geçmiştir. Dönemin İngiltere kralının 1640 yılında tüccarlara ait olan ve Londra kulesinde saklanan altınlara el koyması, tüccarların devlete olan güvenini sarsmış ve tüccarların ellerindeki altınları şahadetname karşılığında "goldsmith"lere bırakmasına neden olmuştur. Bir süre sonra goldsmithler, ellerindeki altın rezervlerine karşılık "goldsmith notes" denilen banknotlar dağıtmaya başlamıştır. Fransa ile yapılan savaş nedeni ile ekonomik sıkıntılar çeken İngiltere, goldsmithlerin çıkardığı paradan esinlenmiş ve 1844 yılında hazine yararına ilk banknotların basılmasına onay vermiştir. Böylece ilk merkez bankası olan İngiltere Bankası kurulmuştur. Bu süreci 1848 yılında Fransız Emisyon Bankası'nın kurulması takip etmiştir.⁵⁸

⁵⁵ Öçal ve Çolak, **Para-Banka**, İmge Kitapevi, Ankara, 1988, s.13.

⁵⁶ Tunay, **a.g.e.**, 2005, s.193.

⁵⁷ Öçal, **Para Teorisi**, Gazi Üniversitesi, Ankara, 1990, s.16.

⁵⁸ İlker Parasız, **a.g.e.**, 1991, S. 108.

Berna Kocaman, **Finansal Piyasalar: Kurumlar, Teknikler ve Araçlar**. Baskı:1. Ankara: Siyasal Kitapevi. 2004.

1.2.3. Türkiye’de Bankacılığın Tarihsel Gelişimi

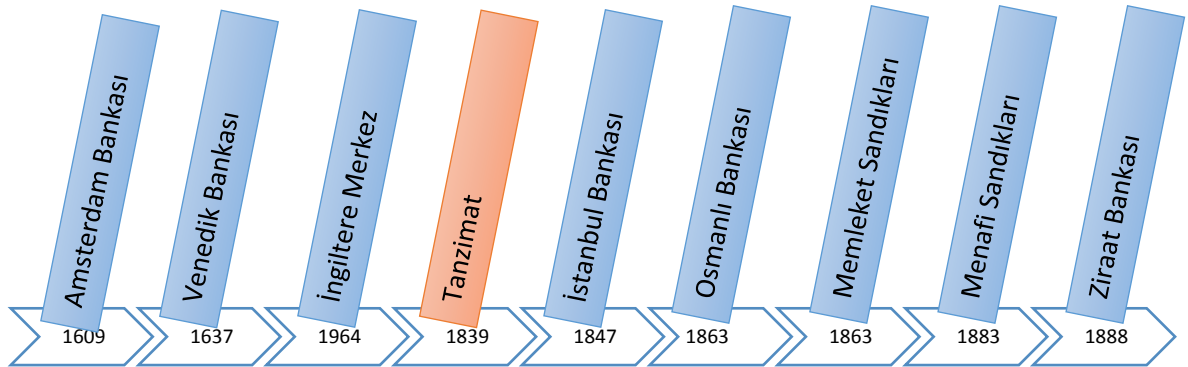
Türkiye’deki bankacılık serüveni iki ana başlık altında incelenebilir. Bunlardan ilki modern anlamda ilk kez Osmanlı döneminde organize olmaya başlayan Cumhuriyet öncesi bankacılık sistemidir. İkincisi ise Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılması ile birlikte yerli ve milli bir dönüşüm yaşayan bankacılık sistemidir.

Bu başlıkta öncelikle Cumhuriyet öncesi Türk bankacılık sistemi detaylıca incelenecektir. Daha sonra Cumhuriyet sonrası bankaların yaşadığı evrimsel süreç üç ana dönem altında irdelenecektir.

1.2.3.1. Cumhuriyetten Önce Türk Bankacılığı

Ülkenin ve dünyanın içinde bulunduğu ekonomik durum, finansal ihtiyaçlar, teknoloji, ekonomik birimlerin beklentileri, bankacılık dışı finansal kurumların gelişmişlik düzeyi, uluslararası sermaye akımları ve sermaye birikimi bankacılık sektörünün gelişimini büyük ölçüde etkilemektedir.⁵⁹ Bu bakımdan Osmanlı dönemindeki bankacılık faaliyetlerinin gelişimini; kâğıt paraların kullanıma başlanması, Tanzimat Fermanı ve akabinde yaşanan liberalleşme, yabancı ve milli bankaların kurulması gibi olayları dikkate alarak açıklamak gerekir.

⁵⁹ Coşkun, **a.g.e.**, 2010, s.100.

Şekil 1.4: Osmanlı Dönemi Bankacılığını Etkileyen Önemli Tarihlerin Zaman Çizelgesi

Kaynak: Coşkun, a.g.e., 2010, s.100.

Tablo 1.2: Cumhuriyet Öncesi Türk Bankacılık Sektörünü Etkileyen Önemli Olaylar

Yıl	Olaylar
1840	Kaime adı verilen ilk kâğıt para tedavüle çıkmıştır.
1847	Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk bankası olan İstanbul Bankası (Dersaadet Bankası) kuruldu.
1852	İstanbul Bankası faaliyetlerini durdurdu.
1856	İngiliz sermayeli Osmanlı Bankası kuruldu.
1863	Osmanlı Bankası, Bank-ı Osman-i Şahane olarak adını değiştirdi ve merkez bankası yetkisi aldı.
1863	Mithat paşa öncülüğünde, çiftçilerin aktardığı kaynak ile devlet desteği ve himayesiyle, milli bankacılığın ilk örneği, "Memleket Sandıkları" kuruldu.
1864	Murâbaha Nizamnamesi
1868	İstanbul Emniyet Sandığı kuruldu ve 1984 yılında tamamen Ziraat Bankasına aktarıldı.
1875	Bank-ı Osman-i Şahane Osmanlı devletinin hazinedarlığına getirildi.
1883	Memleket Sandıkları yeniden düzenlendi. "Menafi Sandıkları" olarak ismi değiştirildi.
1888	Ziraat bankası kuruldu ve "Menafi Sandıkları" Ziraat bankasına aktarıldı.

Kaynak: Coşkun, a.g.e., 2010, s.100.

Osmanlı döneminde ilk modern bankacılık hizmetleri 1847 yılında "Dersaadet Bankası" ismiyle verilmeye başlanmıştır. Orijinal adı "Banque de Constantinople" olan bu banka, Tanzimat'ın getirdiği ilk finansal kurum olarak bilinmektedir. Daha

çok kambiyo işlemlerini yürütmek amacıyla hizmet veren bu banka 1852 yılında kapanmıştır.⁶⁰

Kırım Savaşı sonrası Osmanlı imparatorluğunun batı ile gelişen ilişkileri, Avrupa ülkeleriyle aracılık yapabilecek bir devlet bankası gereksinimini doğurmuştur. Bu amaçla, 1856 yılında İngiltere Kraliçesi'nin yayınladığı bir ferman ile günümüz merkez bankacılığı faaliyetlerinin bir bölümünü kapsayan Osmanlı Bankası (Ottoman Bank) kurulmuştur. İngiliz sermayeli olan bu bankanın, merkezi Londra'da bulunmakta, görevleri ise; hazine bonolarını iskonto etmek ve hükümete avans vermek ile sınırlandırılmıştır.⁶¹

Tablo 1.3: Sermaye Türüne Göre Osmanlı Döneminde Kurulan Bankalar

Yıl	Banka	Sermaye
1847-1852	İstanbul Bankası (Dersaadet Bankası)	Yabancı
1856-1869	Osmanlı Bankası (1963'te adı Bank-ı Osmani Şahane oldu)	Yabancı
1860-1861	Türkiye Bankası	Yabancı
1863	Memleket Sandıkları (1926 Yılında Ziraat Bankası oldu)	Yerli
1866	Emniyet Sandığı (1907 yılında Ziraat bankası bünyesine alındı)	Yerli
1914	Adapazarı İslam Ticâret Bankası (Günümüzdeki adı Türk Ticâret Bankası)	Yerli
1914-2001	Milli Aydın Bankası (1923'te ismi TARİŞ Bank olmuştur)	Yerli
1919-1971	Adapazarı Emniyet Bankası	Yerli

Kaynak: Altan, a.g.e., 2001, s.47-48.

Osmanlı döneminde kurulan büyük sermayeli bankaların çoğu yabancı şirketleri finanse etmek amacıyla kurulmuş olan yabancı sermayeli bankalardır. Bu bankaların en önemlisi 1863 yılında kurulan Bank-ı Osmani Şahane'dir. Bank-ı Osmani Şahane'nin Osmanlı adına banknot basma ve devletin hazine işlerini yönetme gibi

⁶⁰ Haydar Kazgan, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Bankacılık Tarihi**, Türkiye Bankalar Birliği, 1997, s.25-26.

⁶¹ Ahmet İncekara, **Bankacılık ve Finansal Kurumlar**, İktisadi Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 2011, s.50

görevleri bulunmaktaydı. Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte bankanın (1924 ve 1925 yıllarında yapılan sözleşmeler) bu yetkisi elinden alınmıştır.⁶²

Osmanlı döneminde milli banka sayısının oldukça az olmasının nedeni, ekonomik bir problem olan sermaye yetersizliğinin yanı sıra siyasi meselelerdir. Özellikle Avrupa ülkelerinin, Osmanlı devletini ekonomik anlamda kendisine bağımlı hale getirmek adına, milli bankaların kurulmasını engellediği bilinmektedir. Mithat Paşa, 1888 yılında “Memleket Sandıkları” ismiyle ilk milli sermayeli bankayı kurarak bu anlayışa bir son vermek istemiştir. Düşük faizler ile imece usulü finansman sağlayan memleket sandıkları, halk tarafından büyük talep görmüştür. Memleket sandıkları, batı uygarlığından farklı olarak yerel değerleri de barındıran farklı bir bankacılık anlayışı yürütmüştür. Memleket sandıklarından elde edilen gelirler, çeşitli hayır işlerinde kullanılmıştır. Zaman içerisinde Memleket sandıkları Menafi sandıklarına, 1907 yılında ise Ziraat bankasına katılmıştır. Mithat Paşa aynı zamanda, halka tasarruf alışkanlığı aşılamak ve ihtiyaç sahiplerine küçük krediler sağlayabilmek adına 1868 yılında İstanbul Emniyet Sandığını kurmuştur.⁶³

Osmanlı devletinde dönem dönem faiz hadlerini sınırlamak adına “Murâbaha Nizamnamesi” çıkarılmıştır. Bankacılık faaliyetlerini de kapsayan ilk Murâbaha Nizamnamesi 1864 yılında yayınlanmıştır. Bu nizamnameler ile İslami bir finansman yöntemi olan Murâbaha ile faiz olgusu aynı ölçülere tabi tutulmuş ve faizin meşru bir zemine oturtulması amaçlanmıştır.⁶⁴

1.2.3.2. Cumhuriyet Sonrası Türk Bankacılığı

Osmanlı devletinin yıkılmasının ardından, yeni bir rejim ile temelleri atılmaya çalışılan Türkiye Cumhuriyeti, ulusal bankacılığa büyük önem göstermiştir. Bu amaçla yabancıların hegemonyasından kurtulmak adına İzmir İktisat Kongresi'nde,

⁶² Takan ve Boyacıoğlu, **a.g.e.**, 2015. s.4.

⁶³ Necdet Bilgin ve Şaban Tanıyıcı, “Türkiye’de Kooperatif ve Devlet ilişkilerinin Tarihi Gelişimi” **KMU İİBF Dergisi**, Sayı.15, Aralık 2008. s. 136-159.

⁶⁴ Neşet Çağatay, “Osmanlı İmparatorluğunda Ribâ, Faiz Konusu Para Vakıfları ve Bankacılık”, **Vakıflar Dergisi**, Sayı:9., 1969, s.39-66.
<http://acikerisim.fsm.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11352/1536/%C3%87a%C4%9Fatay.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (04.02.2019).

önemli öneriler getirilmiş ve ulusal bankacılık sisteminin zorunluluğuna dair vurgu yapılmıştır.⁶⁵

Cumhuriyet kurulduktan sonra Türk bankacılığını, 1923-1943, 1944-1980 ve 1980 sonrası olmak üzere üç dönem olarak incelemek mümkündür.⁶⁶

1.2.3.2.1. İlk Ulusal Bankaların Kuruluş ve Gelişim Dönemi: 1923-1943

Bu dönemde yabancı bankaların finans sektöründeki hâkimiyeti hala devam etmektedir. Bu realiteyi değiştirmek amacıyla 1924 yılında bizzat Atatürk'ün emri ile Türkiye İş Bankası kurulmuş,⁶⁷ Ziraat Bankası anonim ortaklık haline dönüştürülmüş, Türkiye Emlak Kredi Bankası'nın yanı sıra Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) kurulmuştur.⁶⁸

Tablo 1.4: Türkiye'de 1923-1943 Arasında Kurulan Bankalar

Cumhuriyet Dönemi		Amacı-Türü
1924	Türkiye İş Bankası	Ulusal Finansman
1924	Akhisar Tütüncüler Bankası	Bölgesel-Tarımsal Kalkınma
1927	Emlak ve Eytam Bankası	Konut Kredisi
1927	Denizli İktisat Bankası	Bölgesel-Tarımsal Kalkınma
1927	Eskişehir Bankası	Bölgesel-Tarımsal Kalkınma
1927	Kocaeli Bankası	Bölgesel-Tarımsal Kalkınma
1928	Türkiye İmar Bankası	Konut Kredisi
1929	Lüleburgaz Birlik Bankası	Bölgesel-Tarımsal Kalkınma
1930	T.C. Merkez Bankası	Merkez Bankası
1933	Belediyeler Bankası (İller Bankası)	Mahalli Yönetimleri Finansman
1938	Halk Bankası	Küçük Esnaf ve Zanaatkârlara Finansman

Kaynak: Tarafımızca hazırlanmıştır.

⁶⁵ Başoğlu, Ceyhan ve Parasız **a.g.e.**, 2009, s.32.

⁶⁶ Takan ve Boyacıoğlu, **a.g.e.**, 2015, s.4.

⁶⁷ Coşkun, **a.g.e.**, 2010, s.101.

⁶⁸ Takan ve Boyacıoğlu, **a.g.e.**, 2015, s.5.

1923'ten 1932 yılına kadar geçen süreçte, Akhisar Tütüncüler, Denizli İktisat Bankası, Eskişehir Bankası ve Kocaeli Bankası gibi tek şubeli ve yerel nitelikli bankalar kurulmuştur. Bu bankalar bölgesel kalkınmayı destekleyecek önemli finansmanları sağlamasının yanı sıra, iş adamlarının kredi ihtiyaçları ve bankacılık faaliyetlerini karşılamaya çalışmıştır. Zamanla gelişen şube bankacılığı ve Büyük Buhran (1929) gibi etkenler, kurulan bu yerel bankaların birer birer kapanmasına ve birçoğunun günümüze kadar ulaşamamasına neden olmuştur.⁶⁹ 1929-1944 yılları arasında 23 ulusal ve 9 yabancı banka olmak üzere toplamda 32 bankanın faaliyetlerini durdukları bilinmektedir.⁷⁰

Bu dönemin en dikkat çekici özelliği, devlet desteği ile özel amaçlara sahip büyük bankaların desteklenmesidir. Bu amaçla; Sümer Bank, Belediyeler Bankası, Etibank, Deniz Bank ve Halk Bankası gibi birçoğu günümüze kadar uzanan önemli bankalar kurulmuştur.⁷¹

1.2.3.2.2. Kamu ve Özel Bankaların Kuruluş ve Gelişim Dönemi: 1944-1980

Büyük Buhran ve II. Dünya Savaşı'nın etkilerinin ortadan kalkmaya başladığı 1944-1961 döneminde, özel bankalara olan gereksinim artmıştır. Bu amaçla, 1944 yılında Yapı Kredi Bankası, 1946'da Türkiye Emlak Bankası ve Garanti Bankası hizmet vermeye başlamıştır. 1950 sonrası dönemde, Kore Savaşı'nın patlak vermesiyle pamuk ihracatının artması, özel girişimin gelişmesi, dış kredilerin artması ve Yabancı Sermayeyi Teşvik Yasası'nın yürürlüğe girmesi gibi olumlu gelişmelerin yanı sıra; tasarrufların artması ve ekonomik büyümenin hızlanması, özel bankaların gelişimi için uygun bir ortam hazırlamıştır. Bu dönemde çoğu özel olmak üzere toplam 25 yeni banka ve mevcut bankaların birçok yeni şubesi açılmıştır. Banka dışı mali aracı niteliğindeki ilk kurum olan "Türkiye Sanayi Kalkınma Bankası" kurulmuştur. 1960'lı yıllara gelindiğinde ise Merkez Bankası da dâhil olmak üzere toplamda 60 banka, 1699 şube sayısına ulaşılmıştır. 1958 yılında 7129 Sayılı Kanun'la birlikte bankacılık sektöründeki rekabetin artması için bankaların kendi alanlarındaki faaliyetlerinin serbest bırakılması, yerel ölçekte hizmet veren bankaların birer birer kapanmasına ve bankacılık sektörünün oligopolist bir hale

⁶⁹ Takan ve Boyacıoğlu, **a.g.e.**, 2015, s.4.

⁷⁰ Coşkun, **a.g.e.**, 2010, s.101.

⁷¹ Coşkun, **a.g.e.**, 2010, s.101.

dönüşmesine sebep olmuştur.⁷² Özellikle Ziraat ve Halk Bankası gibi büyük bankaların neden olduğu bu durum, 1960 yılında 153 sayılı Kanun ile Bankalar Tasfiye Fonu'nun kurulmasının ve batan bankaların bu fona aktarılmasının gerekçesini oluşturmuştur.

Tablo 1.5: Türkiye’de 1944-1980 Arasında Kurulan Bankalar

Yıl	Banka Adı
1944	Yapı ve Kredi Bankası
1946	Türkiye Emlak Bankası
1946	Garanti Bankası
1953	İstanbul Bankası
1954	Şekerbank
1954	Türkiye Vakıflar Bankası
1955	Pamuk Bank
1963	Türkiye Sanayi Kalkınma Bankası
1964	Devlet Yatırım Bankası
1975	Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası

Kaynak: Altan, a.g.e., 2001. s.47-48.

Planlı dönem olarak da nitelendirilen 1961-1979 yılları, bankacılık sektörünün holdingler tarafından ele geçirildiği bir dönemdir. Özellikle kalkınma ve yatırım bankacılığına önem verilen bu dönemde, Türkiye Sanayi ve Kalkınma Bankası (1964), Devlet Yatırım Bankası (1964) ve Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası (1975) gibi bankalar kurulmuştur. Ticâret bankacılığına kısıtlama getirilen bu dönemde, 1962 yılında Anadolu Bank, 1964’te Amerikan-Türk Dış Ticâret Bankası, 1970’te Arap Türk Bankası faaliyetlerine başlamıştır. %24’ü yabancı sermaye olan

⁷² Parasız, a.g.e., 2000, s.110-111.

Amerikan-Türk Bankası ile %60'ı yabancılara ait olan Arap-Türk Bankası Türk bankacılık sektörünün dışa açılım göstergesi olarak kabul edilmektedir.⁷³

1.2.3.2.3. Bankacılık Sektörünün Dışa Açılımı ve Krizler Dönemi: 1980-2001

1970'li yılların sonunda ödemeler dengesinde yaşanan açıkların neden olduğu ekonomik durgunluk, bankacılık ve sanayi sektöründe köklü değişmelerin yaşanmasını beraberinde getirmiştir. Bu amaçla; 24 Ocak 1980 Kararları alınmış, 1980 öncesi dönemde uygulanan ithal ikameci politikalar terk edilmiş ve sanayinin döviz gereksinimini karşılayabilecek finansal liberalizasyon ve dışa açık ekonomik politikalar benimsenmiştir. Bu yeni stratejiyi desteklemek, serbest piyasa ekonomisi kurallarına göre ekonomiyi yeniden dizayn etmek ve tasarrufları istikrarlı bir büyüme için yeterli seviyeye getirmek amacıyla, esnek döviz kuru ve pozitif reel faiz politikaları uygulanmaya, mali piyasaların düzenlenmesi ve derinleşmesi adına yeni kurum ve düzenlemeler oluşturulmaya çalışılmıştır.⁷⁴

Türk bankacılık sektöründe 1980-2001 yılları arasında finansal liberalizasyonun sağlanması ve akabinde ortaya çıkan finansal krizleri genel olarak şu şekilde sıralayabiliriz.⁷⁵

- a) 1 Temmuz 1980'den itibaren finansal liberalleşmeye dönük olarak, faiz oranları serbest bırakılmış, pozitif faiz uygulamasına geçilmiş ve bankaların mevduat sertifikası çıkarmasına izin verilmiştir. Böylece mevduat ile kredi faizleri hızlı bir şekilde yükselmiştir.⁷⁶
- b) 1981 yılında çıkarılan 2499 Sayılı Kanun ile öncelikle halka açık anonim şirketleri ortaklıkları, sermaye piyasası araçları ve hukuki kurumlar olmak üzere birçok müessesenin kurulması sağlanmıştır. Ayrıca ülkemizde Sermaye Piyasası Kurumu (SPK) gibi bağımsız denetleyici ve düzenleyici bir kurumun faaliyette geçmesi için hukuki zemin oluşturulmuştur.⁷⁷

⁷³ Mehmet Günal, **Para Banka ve Finansal Sistem**, Baskı:1, Berikan Yayınevi, Ankara, 2012, S.174.

⁷⁴ TBB, **50. Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türkiye'de Bankacılık Sistemi "1958-2007"**, Yayın No. 262, Kasım 2008, s.14.

⁷⁵ Orhan Kandemir, "Dünyada ve Türkiye'de Bankacılığın Tarihsel Gelişimi", Editör:(Feridun Kaya), **Bankacılık Giriş ve İlkeleri**, : Beta Yayınları, İstanbul, 2012, s. 51-52.

Takan ve Boyacıoğlu, **a.g.e.**, 2015, s.7-11.

⁷⁶ Süreyya Bakkal ve Murat Alkan, **2008 Finansal Krizi ve Bu Dönemde Bankacılık Sektörünün Kar Etme Nedenleri**, Hiperlink Yayınları İstanbul, 2011, s.73.

⁷⁷ www.spk.gov.tr, (06.02.2019).

- c) Bankalarda bulunan mevduatların güvence altına alınması amacıyla, 22.07.1983 tarihli 7129 Sayılı Kanun kaldırılmış, bankalar hükmünde 70 Sayılı Kanun ile “Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu” (TMSF) kurulmuştur.⁷⁸
- d) 1980 döneminde bankacılık sektörünün öncülüğünde mali sektör tüm kurumlarıyla birlikte bir dönüşüm yaşamış, para ve sermaye piyasalarında birçok alt piyasa oluşumuyla finansal araçlarda büyük bir çeşitlendirilmeye gidilmiş, ayrıca teknolojinin yardımıyla bankacılık ve ödeme hizmetlerinde yeni uygulamalar ortaya çıkmıştır. Satış noktası terminalleri (POS), otomatik vezne makineleri (ATM), ev ve ofis bankacılığı hizmetleri, faktöring ve finansal kiralama gibi hizmetler, bu dönemde gerçekleştirilen uygulamaların en somut örnekleridir.⁷⁹
- e) Türk parasının kıymetini korumak amacıyla 29 Aralık 1983’te çıkarılan Kanun ve 7 Temmuz 1984’te çıkarılan 30 Sayılı Kanun ile değiştirilmiştir. Böylece Türk kambiyo rejimi büyük oranda revize edilmiştir.⁸⁰
- f) 1970’li yıllardan sonra hızlı bir şekilde Orta Doğu’ya akmaya başlayan petrol gelirlerinin ve muhafazakâr bireylerin yastık altı birikimlerinin finansal piyasalara kanalize edilmesi için⁸¹ 83/7506 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile 16/12/1983’te Özel Finans Kurumlarının kurulmasına izin verilmiştir. Hemen akabinde, 1985 yılında ilk faizsiz finans bankası olan “Albaraka Türk Özel Finans Kurumu” faaliyete başlamıştır.⁸²
- g) 1985 yılında 3812 Sayılı Kanun ile bankaların kurulması için gerekli yönetim, eğitim ve tecrübe şartları yeniden belirlenmiştir. Bu kanun 1999 yılında 4389 Sayılı Kanun ile yürürlükten kaldırılmıştır.⁸³

⁷⁸ Selin Sarılı, “Bankacılık Sisteminde Kamu Otoritelerinin Yeri”, **Küresel Kriz Sonrası Gelişmeler Işığında Bankacılığın Temelleri**, (Ed. Aysel Gündoğdu), Nobel yayınları, Ankara, 2016.

⁷⁹ Necdet Timur, **Banka ve Sigorta Pazarlaması**, (Ed. Yavuz Odabaşı), AÜ Web-offset, Eskişehir, 2006, s.49.

⁸⁰ Güven Delice, “Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası: 85 Yıllık Bir Geçmişin İzlerinden Tarihe Kayıt Düşmek”, **JEBPIR**, Cilt:1 Sayı:2, 2015, s. 38.

⁸¹ www.ilimvemedeniyyet.com, (08.02.2019).

⁸² www.tkbb.org.tr, (08.02.2019).

⁸³ Mehmet Çelebi Can, “Banka Yönetim Kurulu Olarak Tüzel Kişi”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt. 20. Sayı.1, 2016, s.43.

- h) Sermaye piyasası araçlarının alınıp satılması ve fiyatlarının belirlenmesi amacıyla 1985 yılında açılan İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) 3 Ocak 1986 yılında faaliyetlerine başlamıştır.⁸⁴
- i) 1986 yılında ellerinde nakit fazlası bulunan bankaların nakit gereksinimini duyan bankalara borç verebilecekleri Bankalararası Para Piyasası kurulmuştur. Böylece bankacılık sistemindeki kaynakların daha etkin kullanılması ve Merkez bankasının ek emisyon gerçekleştirmeden bankaların kısa dönemli likidite sorunlarının çözülmesi sağlanmıştır.⁸⁵
- j) 1987 yılında Merkez bankası açık piyasa işlemleri (APİ) yapmaya başlamış ve aynı yıl bünyesinde “Para Piyasaları ve Fon Yönetimi Genel Müdürlüğü”nü kurmuştur.⁸⁶
- k) 7 Temmuz 1984’te 30 Sayılı Kanun, 11.08.1989 yılında 32 Sayılı Karar ile yürürlükten kaldırılmıştır. Böylece kambiyo rejimi daha liberal bir hale dönüştürülmüş ve TL’nin konvertibilitesi arttırılmıştır.
- l) 1980-1990 yılları arasında TCMB’nin zorunlu karşılık oranlarını ve disponilite oranlarını yüksek tutması nedeniyle, banka aktiflerinin büyük bölümü kamu idaresinin kontrolüne geçmiştir.⁸⁷
- m) 1989 yılından sonra artan kamu sektörü borç finansman gereksiniminin TCMB iç borçlanma senetleri aracılığıyla karşılanma çabası, enflasyon, faiz ve döviz kurlarında aşırı artışlara neden olmuştur. Kamu finansman açıklarının gereğinden fazla büyüdüğü bu dönemde, faiz oranlarının düşürülmesi ve genişletici ekonomik politikalarının uygulanmaya çalışılması, finansal piyasalardaki sorunların daha da derinleşmesini sağlamıştır. Piyasaların gönderdiği kötü sinyallere rağmen parasal genişlemeye devam edilmesi ve finansal piyasalarda kullanılan araçlara yeni veya ek vergilerin getirilmesi, finansal sektördeki tansiyonun iyice yükselmesine, yerli ve yabancı yatırımcıların Türk lirasından kaçınarak dövize hücum etmesini beraberinde getirmiştir. Nihayetinde, 1994 yılında yaşanan ekonomik kriz ile

⁸⁴ www.borsaistanbul.com, (06.02.2019).

⁸⁵ Parasız, **a.g.e.**,2000, s.113.

⁸⁶ Delice, **a.g.e.**, 2015, s.37.

⁸⁷ Takan ve Boyacıoğlu, **a.g.e.**, 2015, s.8.

TL yabancı paralar karşısında önemli ölçüde değer kaybetmiş (%170), faiz oranları yükselmiş ve finansal sistem küçülmüştür.⁸⁸

- n) 5 Nisan 1994 tarihinde “Ekonomik Önlemler Uygulama Planı” yürürlüğe konulmuş, mali sistemde güvenin artırılması amacıyla mevduat sigortası kapsamı genişletilmiştir.⁸⁹
- o) 1998-2002 yılları arasında TMSF tarafından 19 banka devir alınmış, 8 banka birleştirilmiş, 4 banka satılmış, 3 bankanın lisansı iptal edilmiştir. Fon bünyesine alınan banka sayısı ise 33 olmuştur.⁹⁰
- p) Bankaların daha iyi denetlenmesi, banka açılışlarının düzenlenmesi ve bankaların tasfiyesinin belirlenmesi adına, 1999 yılında, 4389 Sayılı Kanun ile (daha sonra 4491 Sayılı Kanun’la değiştirilmiştir) “Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu”nun (BDDK) yasal zemini oluşturulmuştur. 2000 yılında ise BDDK faaliyete geçmiştir.⁹¹
- q) Kamu bankalarının, çağdaş bankacılık ve uluslararası rekabetin gereklerine göre dizayn edilmesi gerekçesiyle, 2000 yılında, Ziraat Bankası, Türkiye Emlak Bankası, Türkiye Halk Bankası ve Türkiye Vakıflar Bankası özelleştirilme sürecine sokulmuştur.⁹²
- r) Finansal önlemlere rağmen; Türkiye’ye giren yabancı paraların sterilize edilememesi, sürdürülebilir bir kamu borcunun gerçekleşmemesi, parasal genişlemenin ve iç talep artışının devam etmesi, 2000 yılının Kasım ayında bir ekonomik krizin daha yaşanmasına neden olmuştur.⁹³ Bu dönemde Demir Bank TMSF’ye devredilmiştir.
- s) Kasım 2000’de yaşanan krize rağmen yapısal düzenlemeler konusunda geç kalınması, talep artışı nedeniyle cari açığın devam etmesi ve bu nedenle döviz kurları üzerinde yaşanan baskı Cumhuriyet tarihinin en büyük krizi olarak

⁸⁸ Düriye Toprak, “Türkiye’de Kriz Dönemlerinde Borçların Seyri:1994 ve 2001 Krizi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi**, Cilt:2, Sayı:2, 2010, s.3.

⁸⁹ Alövsat Müslümov, “Mevduat Sigorta Sistemi ve Ahlaki Tehlike: Türk Bankacılık Sektörü Örneği”, **Banka, Mali ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Cilt:39, Sayı:8, 2002, s.3-4.

⁹⁰ www.tmsf.org.tr, (08.02.2019).

⁹¹ www.bddk.org.tr, (08.02.2019).

⁹² Canse Oskay ve Yeşim Kubar, “Türkiye’de Kamu Bankalarının Özelleştirilmesi”, **KMU İİBF Dergisi**, Yıl:10, Sayı:14, Haziran 2008, s.6.

⁹³ Ercan Uğur, “Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım Ve 2001 Şubat Krizleri”, **Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni**, 2001, s.17, <http://www.tek.org.tr/dosyalar/KRIZ-2000-20013.pdf>

bilinen ve “Kara Çarşamba” olarak adlandırılan “Şubat 2001 Krizi’ni getirmiştir.⁹⁴

- t) 1999 yılında yapılan 4491 Sayılı Kanun, 2001 yılında 6183 Sayılı Kanun ile değiştirilmiş ve TMSF’ye devredilen bankaların, yönetimi ve denetiminde bulunan tüm kişilerin, dolaylı veya direkt ellerinde bulundurdukları veya başkalarına edindirdikleri tüm banka kaynaklarının “Amme Alacağı Tahsil Usulü Hakkında Kanun” hükümlerine tabi tutulması kararlaştırılmıştır.⁹⁵
- u) Nisan 2001 tarihinde *Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı* kabul edilerek bankacılık sektörü için yeni kurum ve yasalar oluşturulmuştur. Bu program ile bankacılık hizmeti veren kurumların sorunlarının hızlıca çözülmesi, özel bankaların sağlıklı bir yapıya kavuşturulması, yasal çerçeveler ile sektörde denetim ve gözetimin artırılması, krizden etkilenen bankaların ıslah edilmesi, mali istikrarsızlığa sebep olan kamu bankalarının güçlendirilmesi ve kamu yükünün azaltılması amaçlanmıştır.⁹⁶
- v) 25 Nisan 2001 tarihinde Merkez Bankası Kanunu’nda bir değişiklik yapılarak MB’nin hazineye avans vermesi engellenmiştir. Böylece MB araç ve amaç bağımsızlığının yanı sıra; siyasi ve ekonomik bağımsızlığını da kazanmıştır.⁹⁷
- w) Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile birlikte özel bankalar sermayelerini güçlendirmiş ve kamu bankaları ortak bir yönetim altında toplanıp yeniden yapılandırılmıştır.
- x) 2005 yılında 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu ile bankacılık faaliyetleri yeniden düzenlenmiştir. Bu kanunla birlikte, Türk bankacılık sistemi uluslararası genel kabul görmüş standartlara yaklaştırılmıştır.⁹⁸ Ayrıca,

⁹⁴ Havva Arabacı, “Türkiye’de Bankacılık Sektörünün Gelişimi (2000-2016)”, **Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Cilt:2, Sayı:3, 2018, s.32.

⁹⁵ Amme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanun, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.6183.pdf> (28.12.2019).

⁹⁶ Gökhan Sümer, “Türk Bankacılık Sektörünün Tarihsel Gelişimi Ve AB Bankacılık Sektörü İle Karşılaştırılması”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:18, Sayı:2, 2016, s.490-91.

⁹⁷ Bülent Doğru, “Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Bağımsızlığı Dezenflasyonist Etki Yaratır mı?”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi**, Sayı:18, 2013. s.39.

⁹⁸ Coşkun, a.g.e., 2010, s.105.

Kanun'un geçici 3. maddesiyle ÖFK'ler "Katılım Bankaları", ÖFKB ise "Türkiye Katılım Bankaları Birliği" (TKBB) şeklinde değiştirilmiştir.⁹⁹

- y) 2004-2007 yılları arasında 10 bankanın çoğunluk hisseleri ve ortaklık payları yabancılar tarafından satın alınmıştır. Böylece 2004 yılında %5 civarında gerçekleşen yabancı payı, 2007 yılında %24'lere ulaşmıştır.¹⁰⁰
- z) 2008 yılında yaşanan küresel mali kriz neredeyse tüm dünyanın reel ve finansal piyasalarını etkilemiştir. Diğer dünya ülkelerinden yapısal farklılıkları bulunan Türk bankacılık sektörü, krizin etkilerini hissetmesine rağmen; diğer gelişmekte olan ülkelere nazaran krize daha hazırlıklı girmeyi başarmıştır. Özellikle 2001 krizi sonrası alınan tedbirler, Türk bankacılık sektörünün yapısal olarak oldukça güçlü bir hal almasını ve 2008 krizinden zarar almadan çıkmasını sağlamıştır.

1.2.4. Türk Banka Sistemindeki Banka Türleri

Türk Bankacılık sisteminde bulunan bankalar farklı fonksiyonları yerine getirmeleri nedeniyle, merkez bankacılığı, mevduat bankacılığı, kalkınma bankacılığı, yatırım bankacılığı ve katılım bankacılığı olmak üzere beş başlık altında sınıflandırılmaktadır.

1.2.4.1. Merkez Bankacılığı

Kâr amacı gütmeyen, ekonominin gelişmesi ve para politikasının yönetilmesi için para piyasası ve bankalara etki yapan para otoritelerine merkez bankaları denilmektedir. Gerek bankaların gerekse piyasaların iyi bir şekilde kontrol edilmesi ve devletin takip ettiği para ve kredi politikalarının etkin bir şekilde yönetilmesini amaçlayan merkez bankaları, bu fonksiyonları nedeniyle "bankaların bankası" olarak nitelendirilmiştir.¹⁰¹

Merkez bankalarının bazı özellikleri bankacılık tekniği yönünden ticari bankalara benzemektedir. Örneğin ticari bankalar ile merkez bankalarının bilançolarında yer alan birçok kalem ortaktır. Buna rağmen, merkez bankaları ile ticari bankalar

⁹⁹ www.tkbb.org.tr, (09.02.2019).

¹⁰⁰ Coşkun, **a.g.e.**, 2010, s.105.

¹⁰¹ Muhammed Akdiş, **Para Teorisi ve Politikası**, Baskı: 2. Ankara. Gazi Kitapevi, 2011, s.72.

arasında büyük ölçüde farklılıklar bulunur. Ticari bankalar kâr amacı taşıırken; merkez bankaları genel olarak muhafazakâr kurumlardır. Yani kâr amacı taşımazlar.¹⁰²

Merkez bankalarının mevcut kurumsal yapıları ve uyguladıkları politikaların, faaliyette bulundukları ülkelerin siyasi ve toplumsal gelişmelerinden ve ekonomi politikalarından ayrı düşünülmemesi gerekmektedir.¹⁰³

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın (TCMB) görevlerini şu şekilde sıralayabiliriz:¹⁰⁴

- **Fiyat istikrarı:** Fiyat istikrarından kasıt, ekonomik kararları etkilemeyecek kadar düşük bir enflasyon oranının gerçekleşmesidir. Bu amaçla banka, kullanacağı para politikasını ve araçlarını kendisi belirleme bağımsızlığına sahiptir. Fiyat istikrarı merkez bankalarının temel amacıdır.
- **Finansal istikrar:** Finansal istikrarı sağlamak amacıyla Türkiye'deki para ve döviz piyasalarında alınan düzenleyici önlemlerdir.
- **Döviz kuru rejimi:** Hükümet ile birlikte ülkedeki döviz kuru rejimini biçimlendirmek, belirlemek ve uygulamaktır. Bununla birlikte ülkenin döviz ve altın rezervlerini saklamak ve ülke menfaatleri doğrultusunda yönetmek TCMB'nin diğer bir amacıdır.
- **Banknot basma ve ihraç imtiyazı:** Anayasanın 87. Maddesi'ne göre para basma yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne (TBMM) aittir. Fakat TBMM bu yetkisini süresiz olarak TCMB'ye devretmiştir.
- **Ödeme sistemleri:** Ödeme sistemlerinden kasıt, fonların ve menkul kıymetlerin güvenli ve hızlı bir şekilde aktarılması ve mutabakatının gerçekleştirilmesi amacıyla TCMB'nin, yeni sistemler kurması, kurulmuş ve kurulacak sistemlerin kesintisiz işlemesinin sağlanması ve gözetimini ile denetimini yapmasıdır.

¹⁰² Suat Oktar, **Merkez Bankalarının Bağımsızlığı**, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 1996, S.38.
Mark Skousen, **Makro İktisat**. (Çevirmen: Atilla Yayla). Baskı: 1. Adres Yayınları, Ankara, 2010, s.179.

Parasız, **a.g.e.**, 1991, s. 305.

¹⁰³ TCMB, **Dünden Bugüne Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası**, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yayınları, Ankara, 2008, s.1.

¹⁰⁴ www.tcmb.gov.tr, (16.02.2019).

Merkez bankaları bankalar üstü bir yapıya sahip oldukları için tüm mali kurumlardan belge ve bilgi alma yetkisine sahiptirler. Bu verilerin içeriği ve dönemi merkez bankasınca belirlenen raporlar ile düzenli olarak yayınlanmakta ve böylece kamuoyu bilgilendirilmesi yapılmaktadır.

1.2.4.2. Mevduat/Ticâret Bankacılığı

Genellikle bir yıldan kısa vadeli topladıkları fonları bireysel ve ticari ihtiyaçların finanse edilmesi için kullanan, nakdi ve gayri nakdi kredilerin yanı sıra çeşitli bankacılık hizmetleri de sunabilen, karşılığında masraf, komisyon ve faiz bedeli alan bankacılık çeşididir.¹⁰⁵

Ticari bankalar aktif büyüklüğü nedeniyle bankacılık sektöründeki en büyük kurumlardır. Mevduat kabul edebilir ve borçlanabilirler. Bununla birlikte, çok daha çeşitli olan varlık ve borç kompozisyonlarında bulunabilirler. Ticari banka borçları, genellikle birkaç ayrı münferit olmayan fon kaynağını içerirken; kredi çeşitleri tüketici, ticari ve emlak dâhil olmak üzere birçok sektöre hitap edebilir.¹⁰⁶

Günümüz modern toplumlarının en önemli parasal kurumları mevduat bankaları tarafından oluşturulmaktadır. Topladıkları mevduatları kredi olarak verip, paradan para kazanan bu bankalar ayrıca kaydi para yaratabilme yeteneğine sahiptirler. Bu bakımdan günümüz para arzının büyük bölümü mevduat bankaları tarafından gerçekleşmektedir.¹⁰⁷

Daha önce belirtildiği üzere, bankacılık faaliyetlerinin, tanımları ve sınırları ülkeden ülkeye farklılık gösteren yasal düzenlemeler tarafından belirlenmektedir. Bu kapsamda Türk ticâret bankacılığını, 19.10.2005 yılında yürürlüğe giren Bankalar Kanunu'nda yer alan *kendi nam ve hesabına mevduat kabul etmek ve kredi kullandırmak esas olmak üzere faaliyet gösteren kuruluşlar ile yurt dışında kurulu bu nitelikteki kuruluşların Türkiye'deki şubeleri* olarak ifade edilmiştir. Yine aynı Kanunun 4. Maddesi'nde, Türk mevduat bankalarının faaliyet alanları; mevduat kabulü, nakdi-gayri nakdi her cins ve suretten kredi verme işlemleri, nakdi ve kaydi ödeme ve fon transferi işlemleri, muhabir bankacılık veya çek hesaplarının

¹⁰⁵ Mehmet Yazıcı, **Bankacılığa Giriş**, Baskı: 3, Beta Yayınları, İstanbul, 2015, s.49.

¹⁰⁶ Anthony Saunders and Marcia Millon Cornett, **Financial Institutions Management: A Risk Management Approach**, 6th. Boston etc.: McGrawHill Iracing, 2007, s. 29.

¹⁰⁷ Nazım Öztürk, **Para Banka Kredi**, Baskı: 2, Ekin Yayınları, Bursa, 2014, s.85.

kullanılması dâhil her türlü ödeme ve tahsilat işlemleri, çek ve diğer kambiyo senetlerinin iştirası işlemleri, saklama hizmetleri, kredi kartları, banka kartları ve seyahat çekleri gibi ödeme vasıtalarının ihracı ve bunlarla ilgili faaliyetlerin yürütülmesi işlemleri... gibi faaliyetler ile sınırlandırılmıştır.¹⁰⁸

Özellikle 1960 sonrası Türkiye’de hızlı çoğalan ticari banka sayısı 2019 yılı itibarıyla 34’e ulaşmıştır. Bunların 3’ü kamu bankası, 9’u özel sermayeli, 16’sı yabancı sermayeli ve 5’i Türkiye’de şube açan yabancı sermayeli bankadır. Bir adet ise TMSF’ye devredilmiş banka bulunmaktadır. Bu bankaların 2018 Eylül ayı itibarıyla aktif toplamları 579.531 milyon TL’ye ulaşmıştır. Yurt içinde toplam 10.318 şubeye sahip olan ticari bankaların, yurtdışında 70 adet şubesi bulunmaktadır.¹⁰⁹

¹⁰⁸ 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu

¹⁰⁹ www.tbb.org.tr

Tablo 1.6: Türkiye’de Faaliyet Gösteren Mevduat Bankaları ve Şube Sayıları (2018)

Türü	İsmi	Yurtiçi Şube Sayısı	Yurtdışı Şube Sayısı
Kamu Sermayeli	T.C. Ziraat Bankası	1743	23
	Türkiye Halk Bankası	990	6
	Türkiye Vakıflar Bankası	947	3
Özel Sermayeli	Adabank	1	0
	Akbank	780	1
	Anadolu Bank	112	0
	Fibabanka	72	0
	Şekerbank	273	0
	Turkish Bank	12	0
	Türk Ekonomi Bankası	499	4
	Türkiye İş Bankası	1327	22
	Yapı ve Kredi Bankası	853	1
TMSF’ye Devredilen	Birleşik Fon Bankası	1	0
Yabancı Sermayeli	Alternatif Bank	49	0
	Arap Türk Bankası	7	0
	Bank of China Turkey	1	0
	Burgan Bank	41	0
	City Bank	3	0
	Deniz Bank	710	1
	Deutsche Bank	1	0
	HSBC Bank	82	0
	ICBC Turkey Bank	44	0
	ING Bank	226	0
	MUFG Bank Tukey	1	0
	Odea Bank	45	0
	QNB Finansbank	541	1
	Rabobank	1	0
	Turkland Bank	23	0
	T. Garanti Bankası	926	8
Türkiye’de Şube Açan Yabancı Sermayeli Bankalar	Bank Mellat	3	0
	Habib Bank Limited	1	0
	Intesa Sanpaolo S.p.A.	1	0
	JP Morgan Chase Bank	1	0
	Société Générale (SA)	1	0
Toplam	34	10.318	70

Kaynak: TBB veri setinden tarafımızca oluşturulmuştur.

1.2.4.3. Kalkınma Bankacılığı

Kalkınma bankacılığı, sermaye piyasasının gelişmediği veya az geliştiği ülkelerde, tasarrufların sanayi ve ticâretin gelişmesine yardımcı olacak alanlara kanallize eden organizasyonlardır. Kalkınma bankalarının fon toplama yetkileri bulunmamaktadır. Bu nedenle; tahvil ihraçları, hükümetten aldıkları yardımlar veya uluslararası piyasalardan sağladıkları kredilerle kaynak edinebilmektedirler. Kalkınma bankalarının temel amacı, öncelikli yöre ve sektörlerin kalkınmasında finansman sağlayabilmektirler. Ayrıca finansman hizmetinin yanı sıra teknik destek hizmeti de verebilmektedirler.¹¹⁰

1.2.4.4. Yatırım Bankacılığı

İşletmelere doğrudan kredi vermeyen fakat orta ve uzun dönem fon ihtiyaçlarını, atıl fonlara sahip kurumsal yatırımcıların menkul kıymet alım satımı ile fonlamalarını sağlayan ve ayrıca tüm süreçlerde danışmanlık hizmeti verebilen kurumsal yapılara yatırım bankacılığı denilmektedir.¹¹¹

Avrupa’da sanayileşme sürecinin başlamasıyla birlikte sınai ve ticari şirketler tarafından çıkarılacak olan hisse senetleri ve tahvillerin satışını üzerine alan, tasarruflarını mevcut mevduatların üstünde bir gelirle değerlendirmek isteyenlerle, menkul kıymet ihracı gerçekleştirmek şartıyla finansman sağlamayı düşünen şirketleri bir araya getiren bir kuruluşa ihtiyaç duyulmuştur. Bu amaçla, ilk yatırım bankaları kurulmuş ve şirketlerin menkul kıymet işlemlerini büyük ölçüde üstlenmiştir. Anonim şirketler olarak organize olan bu kurumlar, yaygın şube ağına, büyük sermayelere ve çalışmalara sahiptir. Özellikle gelişmiş ülkelerde (sanayisi ve sermaye piyasası gelişmiş ülkeler) faaliyet gösteren bu kurumlar, genellikle yatırım bankaları aracılığı ile hisse senedi ve tahvil ihraç etmek isteyen şirketlerin işlemlerini yürütmektedir.¹¹²

Yatırım bankalarının çalışma alanları şu şekilde özetlenebilir;¹¹³

¹¹⁰ Pınar ve Erdal, **a.g.e.**, 2011, s.288.

¹¹¹ Mehmet Vurucu ve Mehmet Ufuk Arı, **A’dan Z’ye Bankacılık, Yasal Mevzuat-Ürün ve Hizmet-Uygulamalar**. Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2014, s.42.

¹¹² Sadi Uzunoğlu, **Bankacılığa Giriş**, Literatür Yayınları, İstanbul, 2014, s.17.

¹¹³ Nur Keyder, **Para, Teori, Politika, Uygulama**, Baskı: 11, Seçkin Yayıncılık ve Dağıtım, Ankara, 2008, s.209.

- Borç ve öz kaynağa dayalı olarak çıkarılmış olan menkul kıymetlerin ikinci el piyasasında alınıp satılmasına aracılık etmek,
- Aracılık ve ortaklık hakkı veren taşınırın, en iyi şekilde aracılığını yapmak veya en iyi çaba ile ortaklığı yüklenmek,
- Kurumsal yatırımcıya, borç ve öz kaynağa dayalı taşınır değerlerin ilk elden satışı yapmak,
- Birleşme veya bazı durumlarda devralma,
- Yatırım danışmanlık hizmetleri ve portföy yönetimi,
- Finansal kiralama hizmetleri,
- Proje ve diğer finansman işlemleri,
- Nakdi ve gayri nakdi kredi işlemleri,
- Özel şirketlerce çıkarılmış veya çıkarılacak olan taşınır değerlere teminat sağlamak,
- Şirketlere mali veya yönetsel danışmanlık hizmeti vermektir.

Türkiye’de 2019 yılı itibarıyla faaliyet gösteren, İller Bankası, Eximbank ve Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası olmak üzere üç kurumsal sermayeli, Aktif Yatırım Bankası, Diler Yatırım Bankası, GSD Yatırım Bankası, İstanbul Takas ve Saklama Bankası, Nurol Yatırım Bankası ve Türkiye Sınai Kalkınma Bankası olmak üzere altı adet özel sermayeli yatırım bankası bulunmaktadır. Bu bankaların yanı sıra Bank Pozitif Kredi ve Kalkınma Bankası, Merrill Lynch Yatırım Bank ve Standard Chartered Yatırım Bankası Türk gibi yabancı sermayeli bankalar da Türkiye sınırları içerisinde faaliyetlerine devam etmektedirler.

1.2.4.5. Katılım Bankacılığı

Türk Bankacılık Kanu’na göre katılım bankacılığı; özel cari ve katılma hesapları yoluyla fon toplamak ve kredi kullandırmak esas olmak üzere faaliyet gösteren kuruluşlar ile Türkiye’de faaliyet gösteren yurtdışı kuruluşların bu niteliklere sahip şubelerini ifade etmektedir. Faizsizlik esası üzerine faaliyetlerini sürdüren katılım bankaları, bir yandan faiz hassasiyeti nedeniyle konvansiyonel bankalara para yatırmayan muhafazakâr birimlerin atıl fonlarını ekonomiye dâhil ederken; diğer

yandan sermaye gereksinimini duyan yatırımcı ve tüketicilere finansman sağlamaktadır.¹¹⁴

Konvansiyonel bankaların nerdeyse tüm hizmetlerini sunabilen katılım bankaları, prensip olarak şeri kurallara uygun araç ve yöntemleri kullanmaktadır. Bu bakımdan konvansiyonel bankacılıktan farklı olarak faizli işlemler yapmaz. Bunun yerine mudileriyle, kar-zarar ortaklığına ve emtiaya dayalı ticari münasebetler kurulmaya çalışılır. Bu durum, katılım bankalarının krizlere karşı doğal bir direnç kazanmasını sağlamıştır.

Katılım bankalarının Türkiye’deki ilk örnekleri 80’li yılların ortalarına kadar uzanmaktadır. Önceleri “Özel Finans Kurumu” olarak nitelendirilen bu bankalar, 1999 yılında banka statüsüne dâhil edilmiş ve 2005 yılında bir isim değişikliği yaşayarak katılım bankası ünvanını almıştır.¹¹⁵

Kamunun yakın tarihte üç farklı banka ile katılım bankacılığı sektörüne dâhil olmasıyla, Türkiye’deki katılım bankası sayısı 6’ya yükselmiştir. Bu bankaların Türk bankacılık sektörü içindeki payı 2018 yılı itibarı ile %5 ile %5,5 arasında gerçekleşmiştir.¹¹⁶

¹¹⁴ M. Şerafettin Özsoy, **Sağlam Bankacılık Modeli ile Katılım Bankacılığına Giriş**, Bilnet Matbaacılık, İstanbul, 2012, s.34.

¹¹⁵ www.tkbb.org

¹¹⁶ www.tkbb.org.tr

Tablo 1.7: Türkiye’de Faaliyet Gösteren Katılım Bankaları (2019)

Sermaye Yapısı	Banka İsmi	Kuruluş Tarihi
Özel	Albaraka Türk	1984
	Kuveyt Türk	1989
	Türkiye Finans	2005
Kamu	Ziraat Katılım	2015
	Vakıf Katılım	2015
	Türkiye Emlak	2019

Kaynak: Tarafımızca oluşturulmuştur.

Katılım bankacılığı sadece faiz hassasiyeti bulunan kişilerin kullanacağı kurumlar olmaktan ziyade; modern finans sistemine alternatif bir finansal sistem olabilme çabası içerisinde. Bu nedenle katılım bankacılığı sisteminin, faiz sistemine karşı oluşturulmuş, güçlü ve devrimsel bir hareket olarak algılanması daha doğru bir olacaktır.

1.2.5. Türk Bankacılık Sisteminin Hukuksal Çerçevesi

Dışa açılımla birlikte Türk bankacılık sisteminde yaşanan finansal liberalizasyon, finansal alanda uluslararası standartların yakalanmasının yanı sıra, bazı ekonomik krizlerin de yaşanmasına neden olmuştur. Bu dönüşüm ve uyarlanma sürecinde, Türk bankacılık sektörünün yasal alt yapısı büyük ölçüde revize edilmiştir. Sektörün güvenilirliğinin ve direncinin artırılması amacıyla yapılan bu restarasyon sonucunda, Türkiye’de faaliyet gösteren bankaların tümüne yapmakla yükümlü oldukları bazı kısıtlamalar getirilmiştir.

Bu başlık altında, Türkiye’de faaliyet gösteren bankalarının yapmakla yükümlü oldukları hem geleneksel hem de modern araçlar incelenecektir. Türkiye’de faaliyet gösteren bankalar bir yandan bu yükümlülükleri yerine getirirken; diğer yandan

yükümlülüklerin getirdiği maliyetleri azaltmak adına yeni yöntem ve araçlar üretmektedirler.¹¹⁷

1.2.5.1. Zorunlu/Munzam Karşılıklar

Mevduat kabul eden finansal kuruluşların mevduatlarına karşılık merkez bankalarının nezdinde tutmak zorunda oldukları parasal tutara (karşılığa) zorunlu karşılık denilmektedir. Tarihsel süreç içerisinde munzam karşılıkların uygulanma gerekçeleri dönemin koşullarına göre değişmiştir. Bu ilkelerin en eskisi, bankalarda yaşanan ani likidite çekilişi durumlarında, bankaların likidite sorunlarıyla karşı karşıya kalmaması için, ihtiyat amaçlı tutulan zorunlu karşılıklardır. Fakat günümüzde bankacılık düzenleme ve gözetim faaliyetleri sonucunda uygulanan sermaye yeterlilik ile likidite yükümlülüklerinin yanı sıra merkez bankalarının sağladığı likidite penceresi veya mevduat sigortası uygulamaları nedeniyle, bankaların ihtiyat amaçlı munzam karşılık tutulma fonksiyonu azalmıştır. Diğer yandan merkez bankaları zorunlu karşılıklar aracılığıyla para arzını daraltabilmekte veya arttırabilmektedir. Böylece bankaların yaratabilecekleri mevduat miktarını kontrol altına alarak, faiz ve döviz kuru üzerinde baskı oluşmasını engellemek için önemli bir araca sahip olmaktadır.¹¹⁸

Türkiye’de hâlihazırda faaliyet gösteren bankaların zorunlu karşılık yükümlülükleri, 5411 Bankacılık Kanunu ve 1211 sayılı Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) Kanunu’nun 40’inci maddesinin II numaralı fıkrasına dayanılarak çıkarılan 2005/1 sayılı tebliğle, TCMB’nin “Finans Kurumlarının Zorunlu Karşılıklara Tabi Yükümlülükleri” başlığı altında düzenlenmiştir. Bu kanuna göre; *bankaların ve finansman şirketlerinin, tabi oldukları muhasebe standartları ve kayıt düzeni esas alınarak, yurt dışı şubelerinin yükümlülükleri dâhil, Merkez Bankası’na, Hazine’ye, yurt içi bankalara ve uluslararası anlaşmayla kurulmuş olan bankaların Türkiye’deki merkez ve şubelerine olan yükümlülükleri hariç olmak üzere, aşağıda*

¹¹⁷ Mehmet Günel, **Türk Bankacılık Sektörünün Sorunları ve Geleceği**, Ankara Ticâret Odası. ATO Yayınları, Ankara, 2001(a), s.43.

¹¹⁸ Alper Koray ve Tolga Tiryaki, “Zorunlu Karşılıkların Para Politikasındaki Yeri”, **TCMB Ekonomi Notları**, Sayı:2011-08, 2011, s.1-2.

*belirtilen bilanço kalemleri zorunlu karşılığa tabi Türk lirası ve yabancı para yükümlülüklerini oluşturur:*¹¹⁹

- a) Mevduat/katılım fonu,
- b) Repo işlemlerinden sağlanan fonlar,
- c) Kullanılan krediler (Hazine garantisiyle sağlananlar hariç),
- ç) İhraç edilen menkul kıymetler (net),
- d) Sermaye hesaplamasına dâhil edilmeyen borçlanma araçları,
- e) Yurt dışı merkeze yükümlülükler (net),
- f) Kredi kartı ödemelerinden borçlar,
- g) Müstakrizlerin fonlarıdır,

*Zorunlu karşılığa tabi yükümlülükler, bankaların ve finansman şirketlerinin, tabi oldukları muhasebe standartları ve kayıt düzeni esas alınarak, yurt dışı şubelerinin yükümlülükleri dâhil, Merkez Bankası'na, Hazine'ye, yurt içi bankalara ve uluslararası anlaşmayla kurulmuş olan bankaların Türkiye'deki merkez ve şubelerine olan yükümlülükleri hariç olmak üzere” Türk lirası ve yabancı para yükümlülüklerini oluşturmaktadır.*¹²⁰ Bu yükümlülüklerle tabi olan bankaların zorunlu karşılıkları iki haftada bir cuma günü hesaplanır. TCMB 2010 yılında uygulamaya başladığı “Rezerv Opsiyon Mekanizması” aracılığıyla bankaların Türk Lirası (TL) zorunlu karşılıklarının yabancı para (YP) ya da altın türünden tesis edebilmelerine imkân sağlamıştır. Fakat bu oranlar, TL cinsinden tutulması gereken yükümlülüklerin en fazla; %55'nin ABD doları, %30'unun standart altın ve %5'inin kaynağı yurt içi yerleşiklere ait olan hurda altın olarak tutulması sınırlandırılmıştır.¹²¹

Bankaların ayırdıkları zorunlu karşılıklara dönem dönem merkez bankası tarafından faiz ödemesi gerçekleştirilmektedir. Fakat merkez bankalarının zorunlu karşılıklara dair herhangi bir faiz ödeme zorunluluğu bulunmamaktadır.

¹¹⁹ www.tcmb.gov.tr, (12.02.2019).

¹²⁰ www.tcmb.gov.tr (12.02.2019).

¹²¹ www.tcmb.gov.tr (12.02.2019)

1.2.5.2. Disponibilite Oranı

Bankaların mevduatları ile mevduatlara karşılık tutmak zorunda oldukları nakde çevrilebilir varlıkların oranını gösteren, piyasanın likiditesini etkileyebilen ve merkez bankalarının kullanılabilen para politikası aracına disponibilite denilmektedir. 1211 Sayılı TCMB Kanu’nun 40. Maddesinin I. Paragrafı’nın “a” bendine göre; *bankaların taahhütlerine karşı bulunduracakları umumi disponibilitenin nitelik ve oranı gerektiğinde TCMB tarafından tespit edilir.* İlk defa 1959 yılında kullanılmaya başlayan bu para politikası aracı, 1986 yılında yapılan değişikliklerle hazineye kredi sağlayan bir araç olarak yararlanılmıştır.¹²²

1.2.5.3. Yabancı Para Net Genel Pozisyon/Sermaye Tabanı Standart Rasyosu

Yabancı Para Net Genel Pozisyon/Sermaye Tabanı Standart Rasyosu, bankaların yabancı ve yerli para cinsinden olan varlık ve yükümlülüklerinin dengelenmesini ve yabancı para cinsinden varlıklarının sermaye tabanları ile uyumlu bir seviyede gerçekleşmesini amaçlayan, 1 Mart 1995 tarihinde Resmî Gazetede yayınlanan tebliğ ile yürürlüğe giren yasal bir zorunluluktur. Bu pozisyon, döviz cinsinden bulunan toplam varlıklardan döviz cinsinden bulunan yükümlülükler çıkarılarak hesaplanır. Eğer fark negatif ise yabancı para net genel pozisyon açığı, pozitif ise yabancı para net genel pozisyon fazlalığı var demektir. 31 Ocak 2002 yılında yapılan değişik ile Yabancı Para Net Genel Pozisyonu’nun ismi “Yabancı Para Net Genel Pozisyon/Sermaye Tabanı Standart Rasyosu” olarak değiştirilmiştir.¹²³

1.2.5.4. Kredi ve Alacaklar İçin Ayrılacak Karşılıklar

Bankacılık sektöründe karşılık kavramı, bankaların kredi alacaklarında gerçekleşmiş veya gerçekleşebilecek muhtemel zararların tanzimi için ayrılan ihtiyatlar olarak kullanılmaktadır. Bankaların karşılık ayırma sebepleri, zararların realize olduğu durumlarda, söz konusu karşılıklar ile mali bozulmanın telafi edilebilir ölçüler içinde tutulmaya çalışılmasıdır. 5411 Türk bankacılık kanunun 53. Maddesinde, *Bankalar, krediler ve diğer alacaklarla ilgili olarak, doğmuş veya doğması muhtemel zararların karşılanması ve bunlar dışında kalan varlıkların değer azalışları için*

¹²² Mehmet Günel, “Merkez Bankasının Değişen Rolü ve Para Politikası Uygulamaları”, **İstanbul Menkul Kıymetler Borsası**, Lebib Yalkın Matbaası, Ankara, 2001(b), s.107-108.

¹²³ Cafer Kaplan, **Bankacılık Sektörünün Yabancı Para Pozisyon Açığı: Türkiye Örneği**, TCMB Yayını, Ankara, 2002, s.12-13.

yeterli düzeyde karşılık ayrılmasına, aktiflerin kalitesine ve sınıflandırılmasına, garantilerin ve teminatların alınmasına, bunların değerinin ve güvenilirliğinin ölçülmesine, takibe alınan kredilerin izlenmesine ve vadesi dolmuş kredilerin geri ödenmesine ilişkin politikaları oluşturmak ve uygulamak, bunları düzenli olarak gözden geçirmek, tüm bu hususları icra edebilecek gerekli yapıları tesis etmek ve işletmek zorundadır ifadeleri ile bankalara karşılık ayırma yükümlülükleri getirilmiştir.¹²⁴

1.2.5.5. Sermaye Yeterlilik Oranı, Kur Riski ve Zorunlu Döviz Devir Oranı

Türk bankacılık sisteminin uluslararası bir standarda taşınması için kabul edilen Basel I, Basel II ve Basel III kriterleri, ülke sınırları içerisinde faaliyet gösteren bankalara bazı sınırlamalar getirmektedir. Bunlar arasında yer alan sermaye yeterlilik oranı, Türk Bankacılık Kanunu'nun 45. Maddesi'nde de belirtildiği üzere, sermayelerinin riskliliğe oranı %8'den az olmamalı ve bankaların belirlenecek sermaye yeterliliğini hesaplamak, tutturmak, idame ettirmek ve raporlamak gibi zorunlulukları bulunmaktadır. Kur risk oranı ise bankaların aktif ve pasifinde yer alan aynı döviz cinslerinin miktar farklılığından kaynaklanan risklidir. Özellikle 2001 krizi sonrasında bankalara kur riski hususunda sınırlamalar getirilmiştir.

¹²⁴ Ferhat Sayım ve Muhammed Ardiç, "Banka Bilançolarındaki Kredi Karşılık Kalemlerinin Dışa Yansıma Biçimleri", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. Cilt: 26, Sayı: 3-4, 2012, s. 301.

İKİNCİ BÖLÜM: FAİZSİZ BANKACILIK

İslami prensipler dairesinde şekillenen faizsiz bankacılık sistemi konvansiyonel bankalardan oldukça farklı bir yapıya sahiptir. Bu ayrımın net bir şekilde ortaya konulması için bu başlık altında faizsiz bankacılık tüm hatlarıyla ele alınmaya çalışılacaktır.

2.1. FAİZSİZ BANKACILIĞA GENEL BİR BAKIŞ

Faizsizlik prensibi ile çalışan, İslam hukukuna uygun her türlü bankacılık hizmetini verebilen, kar-zarar esası içerisinde fon toplayabilen, topladıkları fonları ticâret, ortaklık ve finansal kiralama gibi ticari alanlarda değerlendirebilen, elde edilen gelir-giderleri mudileriyle risk paylaşımı esasına göre tahsisini sağlayan bankacılık çeşidine “faizsiz bankacılık” denilmektedir. Türkiye’de “Özel Finans Kurumları”, “faizsiz banka” veya “katılım bankası” olarak bilinen, dünyada ise “Islamic Bank” ya da “el-Benkü’l-İslâm” olarak adlandırılan bu kuruluşlar, faiz, belirsizlik, aşırı riskli ve spekülâtif hareketler içeren uygulamalarda yer almamaktadır. Bunların yanı sıra, alkol, kumar, silah ve tütün gibi toplumsal sorunlara neden olan ürünlere de faizsiz bankacılık hizmeti sunulmamaktadır.¹²⁵

Faizsiz finans kurumları İslami kurallara uymak zorundadır. Bu durum hem borç verirken hem de fon sağlarken helal finansman araçlarından faydalanmalarını zorunlu kılar. Genel olarak ortaklık (katılma) esasına göre çalışan bu kurumların, ihraç ettikleri finansal varlıklar, geleneksel finansal araçlardan farklıdır. Prensipite, varlıklarının getirisine bağlı olarak değişken getiri sağlayan enstrümanlar kullanırlar. Bu açıdan faizsiz finans kurumlarının sağladığı ve topladığı fonlar, yatırım fonlarına oldukça benzerdir.¹²⁶

Faizsiz finans kurumlarının kendilerini tanımlamada herhangi bir sınırlama bulunmamaktadır.¹²⁷ Bu nedenle tüm faizsiz finans kurumlarının sunduğu ürün ve hizmetlerin İslami prensiplere uygun olduğu varsayılmaktadır. Bu durum, faizsiz

¹²⁵ TKBB, ----:3.

¹²⁶ Hans Visser, **Islamic Finance Principles and Practice**, UK, USA etc.: Edward Elgar. 2009. s.81.

¹²⁷ Ibrahim Warde, **Islamic Finance in the Global Economy**, Edinburgh University Press, Edinburg, 2000. s.5.

finans kurumlarının farklı enstrümanları kullanmasına neden olsa da, genel olarak karakteristik özelliklerini bozmaz. Bu bakımdan, faizsiz finans kurumlarının temel karakteristik özelliklerinin bazıları şu şekilde ifade edilebilir:¹²⁸

Sabit getiri, faiz ödeme ve alma yasağı: Bu yasaklar yerine, kâr ve zarar paylaşımı esasına dayalı uygulamalar yer almaktadır. Fiili getiri oranı, finansal varlıkların verimli kullanımıyla mümkün olan reel sektör faaliyetlerinden tahakkuk eden gerçek karlar üzerinden belirlenir.

Yatırım Mevduatı: Bu tür mevduatlar, sermayeyi garantilemez, sabit veya garantili bir getiri oranı vermez. Bankalar, kötü yatırım kararları sonucu zarar ederlerse, mevduat sahipleri yatırım mevduatlarının bir kısmını veya tamamını kaybedebilir. Mevduat sahipleri ve bankalararasındaki önceden yapılan tek anlaşma, kâr veya zararın hangi oranlarda paylaşılacağıdır.

Vadesiz Mevduatlar: Herhangi bir getirisi olmayan mevduatlardır. Bu mevduatlar sadece muhafaza amaçlıdır. Bu nedenle yatırılan tutarların tamamı garanti edilir. Mudiler istedikleri zaman bu mevduatları çekebilirler.

Risk Paylaşımı: Finansal işlemlerin şartı, işlemin her iki tarafının da karşılayabileceği simetrik bir risk/getiri oranı yansıtmasıdır.

Maddilik İlkesi: Yatırımların dolaylı veya direkt olarak reel ekonomi ile ilişkili şekilde gerçekleşmiş olmasıdır.

İslam dünyasının içinde ve dışında giderek artan geleneksel finans kurumunun son yıllarda İslami yan kuruluşlar kurmuş olmaları veya geleneksel olanlara ek olarak “İslami pencereler” ve ürünler sunmaları, faizsiz finans kurumlarının konvansiyonel bankalar ile aynı işleyişe sahip olduğu algısına neden olmuştur.¹²⁹ Bunun yanı sıra, faizsiz finans kurumlarının felsefi arka planının tam olarak bilinmemesi, faiz ile ticâret ayrımının anlaşıl(a)maması ve hâkim iktisadi paradigmanın zihinlerde yarattığı bulanıklık, bu karmaşanın daha da derinleşmesine neden olmaktadır. Oysa geleneksel finans kurumlarında paraya atfedilen mal özelliği bu kurumlarda yerini

¹²⁸ Amr Muhammed El Tiby and Wafik M Grais, **Islamic Finance and Economic Development: Risk Management, Regulation and Corporate Governance**, Wiley, Canada, 2015, s.8-9.

¹²⁹ Ibrahim Warde, **Islamic Finance in the Global Economy**, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2000, s.6.

mübadeleye bırakmaktadır. Bu paradigma, ahlaki değerleri barındıran ekonomik bir sistemin temel kodlarını taşımaya çalışan, daha müreffeh ve adil bir dünya için gerekli olan finansmanı sağlamaya gönüllü olan faizsiz finans kurumlarının temel misyonunu oluşturmaktadır. Geleneksel finans sistemi ise bu tür değerlerden oldukça uzaktır.

Konvansiyonel finans kurumları ile faizsiz finans kurumları arasındaki felsefi farkın uygulamada da karşılığının olması mutlak suretle beklenilmektedir. Bu amaçla, faizsiz bankalar, İslami prensiplere göre şekillenmiş, yönetsel, örgütsel ve yöntemsel farklılıklar ortaya koymuşlardır. Bu farklılıkların geleneksel finans sisteminden ayrılan bazı yönleri Tablo 2.1’de gösterildiği gibidir.

Tablo 2.1: Faizsiz Finans Kurumları ile Geleneksel Finans Kurumlarının Karşılaştırılması

Özellikler	Faizsiz Finans	Geleneksel Finans
Anapara garantili vadesiz mevduat	Var	Var
Anapara garantili vadeli mevduat	Yok	Var
Mevduatlara bir getiri oranı	Kesin değil, garanti edilmez.	Kesin ve garanti edilir.
Öz kaynağa dayalı sermaye riski	Var	Yok
Dönem sonunda mevduatların sağlayacakları getiriler	Banka performansına ve yatırım sonrası kârlılığa bağlıdır.	Banka performansına ve yatırım sonrası kârlılığa bağlı değildir.
Kâr- Zarar ortaklığı	Var	Yok
Kâr-zarar ortaklığı olan ve olmayan İslami Finans Yönteminin Kullanımı	Var	Yok
Bankaların takdir yetkisini kullanarak teminatlarla ilgili işlemler yapması	Kar-zarar ortaklığı kuralında ahlaki tehlike yaşanması olasılığı vardır.	Sürekli vardır.
Mudilerinin fonlarının havuzlanıp profesyonel bir yatırım yönetimine dönüşmesi	Var	Yok

Kaynak: L. Errico and M. Farahbaksh, **Islamic Banking: Issues in Prudential Regulation and Supervision**, IMF Working Paper WP/98/30 Washington, DC: International Monetary Fund, 1998, s.10.

Faizsiz finans kurumlarının, geleneksel finans kurumlarından birçok ayrılan yönü bulunmasına rağmen, bu farkın giderek belirsizleşmesi oldukça kaygı vericidir. Alternatif bir sistem olma vurgusu yapan bu kurumların, şeriat uyumlu yatırım ve

finansmana yönelik artan küresel talebi karşılamak ve ürün yelpazelerini genişletmek adına bu tür bir evrime sürüklenmeleri, sekülerizm tartışmalarını beraberinde getirmektedir. Bu nedenle faizsiz bankaların, İslami doktrinlere uygun finansal araçlara yoğunlaşması ve şahsına münhasır bir finansal kurum olma yolunda saflarını sıklaştırmaları, gerçek bir ayırışmanın olması bakımından oldukça önemlidir.

2.2. FAİZSİZ BANKACILIĞIN İŞLEYİŞİ

Bankacılık sisteminin çalışma şekli işlevsel olarak iki prensip üzerine kuruludur. Bunların ilki, bankaların finansman sağlarken kullanacakları fon kaynaklarının çeşitli yöntemler ile toplanılmasıdır. İkincisi ise toplanılan bu fonların farklı yöntemler ile kullandırılmasıdır. Faizsiz bankacılık sistemi de aynı prensipler üzerine kurulmuştur. Fakat işleyiş olarak konvansiyonel bankalardan farklı olarak kendine has yöntemlere sahiptir. Ticari hayatta sıkça başvuran ve neredese tüm ekonomik birimler tarafından bilinen bu yöntemlerin İslami terminolojide yer alan Arapça isimler ile ifade edilmesi, içeriklerinin anlaşılmasında büyük zorluklara neden olmaktadır. Bu bakımdan, faizsiz bankaların işleyişinin temel kodlarını barındıran bu yöntemlerin kısaca incelenmesi yararlı olacaktır.

2.2.1. Fon Toplama Yöntemi

Faizsiz finans kurumları 3 farklı şekilde fon toplayabilmektedir. Bunlar cari hesaplar, katılım hesapları ve özel fon havuzlarıdır.

- Cari hesaplar, ihtiyaç duyulması durumunda istediği zaman çekilebilen hesaplardır. Banka müşterinin her zaman para çekebildikleri bu hesaplar üzerinden çekler de düzenlenebilir. Bankaların bu hesaplar da bulunan varlıklar üzerinden yaptığı işlemlerden müşteri tenzih edilir. Yani herhangi bir kâra veya zarara tâbi tutulmaz.
- Katılım hesapları, faizsiz finans kurumlarının yürüttükleri faaliyetler sonucunda elde ettikleri kârı/zararı mudileri ile paylaştıkları hesaplardır. Faizsiz finans kurumlarının en önde gelen fon kaynağı olan bu hesaplar, aynı zamanda sistemin temelini oluşturmaktadır. Bu hesaplarda herhangi bir sabit getiri sunulmamaktadır.

- Özel fon havuzları, katılım hesaplarına benzeyen fakat risklilik ve getiri oranları değişen hesaplardır.

2.2.2. Fon Kullandırma Yöntemi

İslami finans sistemi konvansiyonel bankacılık sisteminden farklıdır. Bu nedenle İslami finans kurumları fon kullandırma yöntemi olarak Murâbaha, Muşâreke, Mudârebe, İcare, Sukuk ve Teverruk gibi nevi şahsına münhasır yöntemleri kullanırlar. Bu enstrümanların temel özelliği İslam'ın yasakladığı faiz, kumar, belirsizlik gibi uygulamaları barındırmaması ve finansal ilişkiden çok ticari bir ilişkiyi ihtiva etmesidir. Bu yöntemler kısaca şu şekilde açıklanabilir;

- **Mudâraba:** Arapça “da-re-be” kökünden türeyen “mudâraba”¹³⁰ kısaca emek-sermaye ortaklığı olarak ifade edilebilir. Mudâraba yönteminde bir taraf (müteşebbis) bilgi ve deneyimini ortaya koyarken diğer taraf (İslami finans kurumu) ise sermayesi ile teşebbüsü finanse eder. İşlem sonunda önceden belirlenen oranlar dâhilinde kâr-zarar paylaşımı taraflarca yapılır.

Mudâraba işlemi genelde elinde sermaye bulunan fakat girişimcilik kabiliyeti veya vakti olmayan kişilerin bir araya gelmesiyle kurulan ortaklık çeşididir.¹³¹ Bu işlemde elinde sermaye bulunan tarafa rabbül-mal, kazanç sağlama becerisine sahip olan kişiye ise mudarip denilmektedir.¹³² Yapılacak Mudâraba işlemlerinde rab-ül mal veya mudarip sayısı birden fazla olabilir.

Uygulamada Mudâraba finansmanı faizsiz bankaların çok başvurdukları bir yöntem değildir. Çünkü tarafların iyi niyetli olup-olmadığının bilinmemesi ve mudaribin uzmanlık alanında yeterince yetenekli olup-olmadığının ölçülememesi yapılacak olan girişimin büyük risklilik içermesini sağlar.

¹³⁰ Mehmet Salih Kumaş, “Bir Finansman Yöntemi Olarak İş Ortaklığı Uygulaması “Mudârabe Commenda Karşılaştırması”, **Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt:15, Sayı:1, 2006, s.374

¹³¹ Bünyamin Er, Yunus Emre Şahin ve Mesut Mutlu, “Girişimciler İçin Alternatif Finansman Kaynakları: Mevcut Durum ve Öneriler”, **Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1, 2015, s.44.

¹³² Farooq Aziz et.al., “Mudarabah in Islamic Finance: A Critical Analysis Of Interpretation & Implications”, **International Journal of Asian Social Science**, Volum:3, No: 5, 2013, s.1236-1237.

- **Müşâreke:** Sermaye ve emekten doğan ortaklıktır. Bu işlemde taraflar belirli miktarda sermaye ortaya koyar ve beraber girişimde bulunurlar.¹³³ Ticâret sonucunda elde edilen kar-zarar girişim öncesi anlaşılan oranlar dâhilinde katılımcılar arasında paylaşılır. Bu paylaşım oldukça esnektir. Yani sermaye oranlarından farklı kâr paylaşımları yapılabilir.

Müşâreke işlemi genellikle ticari işlem yapmak için mali kaynaklarını bir havuzda toplamak isteyen ortakların girişi ile gerçekleşir. Yani bir nevi sermaye birleşimini ifade eder. Özellikle büyük finansman gerektiren girişimlerde kullanılan bu yöntemde, müşâreke ile birleşen sermayedarlar, müdarâba ile başka ortaklıklar kurabilirler.

Müşârekenin iki çeşidi bulunmaktadır. Bunlardan ilki sürekli olarak bir ortaklık ilişkisi ihtiva eden “sürekli müşâreke”dir. İkinci müşâreke finansman yöntemi ise “azalan müşâreke” yöntemidir.¹³⁴ Zamanla katılımcıların söz konusu girişim üzerindeki ortaklık paylarının azalmasına dayanan bu uygulama son yıllarda gittikçe popüler olmaya başlamıştır.

- **Murâbaha:** Ticârete konu olan malın faizsiz banka tarafından peşin olarak satın alınması ve müşteriye vadeli olarak satılmasıdır.¹³⁵ Bu yöntemin reel varlıklar üzerinden yürütülmesi gerekmektedir. Aksi takdirde fıkhi yönden sorunlar teşkil edebilir.¹³⁶

Faizsiz bankalar Murâbaha işlemini şu şekilde gerçekleştirir;

- Finansman ihtiyacı olan kişi faizsiz bankaya başvurur.
- Banka, finansmana konu olan malı peşin olarak kendi alır.
- Daha sonra bu malı müşteriye vadeli olarak alış fiyatından daha fazla bir fiyata satar.

¹³³ Servet Bayındır, “Bir Finansman Yöntemi Olarak Kullanılan Sermaye Ortaklığının İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”, *Üsûl Dergisi*, Sayı:3, Haziran 2015, s.140.

¹³⁴ TKBB Finans Sözlüğü (Şubat 2018), s.5. <http://www.tkbb.org.tr/faizsiz-finans-sozlugu> (23.12.2019).

¹³⁵ Özsoy, *a.g.e.*, 2012, s.163.

¹³⁶ Abdullah Durmuş, “İslam Hukuku Açısından Günümüz Kredi ve Finansman Yöntemleri”, Ed.(Ensar Neşriyat), *İslami İlimlerde Metodoloji - II İslam Hukuku Açısından Tarihten Günümüze Kredi ve Finans Yöntemleri*, İstanbul, 2011, s.97-99.

- İşlem sonunda elde edilen kâr mudiler ile önceden anlaşılan oranlarda paylaşılır.

Murâbaha işleminin daha iyi anlama açısından şöyle bir örnek verebilir. Günlük hayatımızın içerisinde beyaz eşya satan birçok mağazanın ürünlerini peşin veya taksitli olarak iki şekilde fiyatlandırılmıştır. Bu durumun nedeni, bugünkü 100 liranın reel değerinin yarınki 100 liradan daha değerli olmasıdır. Bu realitenin farkında olan beyaz eşya satıcıları hem enflasyonun etkilerinden korunmak hem de kâr elde etmek için ürünlere vade farkı koyar. Faizsiz bankalara konu olan finansman şeklide ticâret olduğundan, bu örneğe benzer bir saik ile çalışır.

Murâbaha işleminde fıkhi açıdan geçerli sayılabilmesi için dikkat edilmesi gereken önemli bir husus bulunmaktadır. Mutlak suretle ticârete konu olan malın mülkiyetinin önce faizsiz bankaya daha sonra ise fon ihtiyacı olan kişiye geçmelidir.¹³⁷

- **İcâre:** Menkul veya gayri menkul ihtiyacı olanların faizsiz bankalara başvurması ve faizsiz bankaların menkul veya gayrimenkulü satın alıp kiraya verilmesi şeklinde gerçekleşen fon kullandırma yöntemidir. Günümüzde uygulanan leasing işlemleri icâreye benzemektedir. Bu yöntemin Murâbaha işleminden farkı İslami finans kurumunun ticârete konu olan malı müşteriye satmak yerine kiralamasıdır.¹³⁸ Özellikle nakit finansman ihtiyacı fazla olan ticari kurumlar, işletmelerini İslami finans kurumlarına satıp, yine aynı işletmede kiracı olacak şekilde icâre yöntemine başvurabilmektedirler.
- **Sukuk:** Sukuk bir nevi İslami menkul kıymetleştirilme yöntemidir. İslami tahvil olarakta bilinen sukuk işlemlerinde,¹³⁹ faizsiz bankalar bir varlığa ait sertifikalar (ortaklık belgeleri) çıkarır. Daha sonra katılımcılar bu sertifikaları satın alarak varlığa ortak olur. Böylece faizsiz banka gerçekleştirdiği sukuk

¹³⁷ Durmuş, a.g.e., 2011.

¹³⁸ Alpaslan Alkış, “İslam Hukukunda Katılım Bankacılığı Fon Toplama ve Kullandırma Yöntemleri”, **Al-Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:2, Sayı:3, 2018, s.129.

¹³⁹ Halil İbrahim Alpaslan, “Yeni Bir Finansman Aracı Olarak Sukuk (Kira Sözleşmesi) ve Muhasebeleştirilmesi”, **Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi**, Cilt:6, Sayı:11, 2014, s.16.

ihracı ile finansman sağlarken, katılımcılar gelir elde edebilecekleri bir menkul kıymet sahibi olur.

Sukukun en önemli özelliği diğer İslami finansal araçlara kolaylıkla entegre olabilmesidir. Bu kapsamda AAOIFI 14 farklı sukuk çeşidi belirlemiştir. Bunlar arasında en çok bilinenler ve kullanılanlar şunlardır; icara sukuk (kira sertifikası), muşâraka sukuk, Mudâraba sukuk, Murâbaha sukuk ve selem sukuk.¹⁴⁰

- **Karz-ı Hâsen:** Finansmanın faizsiz bir şekilde ödünç yani borç verilmesi anlamına gelir. Bu akitte ödünç verene mukriz, ödünç alana ise müstakriz denilir. Karz-ı Hasen işleminde gerçekleştirilen finansmanda asla anaparanın fazlası beklenemez veya taahhüt edilemez.¹⁴¹ Bu uygulama İslami Finans kurumlarının faaliyetlerini sürdürmesi için gerekli olan kâr unsurunu barındırmadığı için kullanışlı bir finansman yöntemi olarak değerlendirilmemektedir.
- **Teverruk:** Bir malın taksitle alınıp, satıcısından başka birine, malın vadeli alım fiyatından daha düşük bir fiyata peşin olarak satılması işlemidir. Elde edilen para, nakit finansmanı ihtiyacı olan kişiye verilir ve sonuç olarak kişinin nakit finansman ihtiyacı giderilir.¹⁴²

Teverruk işlemini daha iyi anlamak için şu şekilde örnekleyebiliriz. 1000 TL nakit finansman ihtiyacı olan birinin piyasada 1000 TL'ye nakit olarak satabileceği bir telefonu taksitli olarak 1200 TL'ye alır. Daha sonra yine aynı telefonu üçüncü kişilere 1000 TL'ye satar ve nakit finansman işlemini gerçekleştirir.

Faizsiz bankaların teverruk uygulamaları özellikle 2008 krizinden sonra dikkate değer bir artış göstermiştir. Özellikle kredi borçlarını yapılandırmak isteyen müşteriler için tercih edilen bu yöntem, İngiltere Metal Borsa'sından

¹⁴⁰ J. Adam Nathif and Abdulkader Thomas, **Islamic Bonds: Your Guide to Issuing, Structuring and Investing in Sukuk**, 1st edition, Euromoney Books, Londra, 2004, s.15-16.

¹⁴¹ Ahmet Özdemir, "Karz Akdinin Mahiyeti ve Faizli İşlemleri Önleme Fonksiyonu", **Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt:12, Sayı:1, 2012, s.125-126.

¹⁴² Servet Bayındır, **Fıkhi ve İktisadi Açından Faizsiz Finans (Para ve Sermaye Piyasaları)**, Sülaymaniye Vakfı Yayınları, Yayın No:21, İstanbul, 2015.

değerli madenlerin alınıp, aynı metallerin küçük bir farkla yine aynı piyasada anlık olarak satılmasıyla gerçekleşmiştir. Böylece banka müşterilerine nakit finansman sağlamıştır.

Teverruğun diğer bir çeşidi ise literatürde “bankalararası teverruk” olarak nitelendirilen şeklidir. Bu yöntemle faizsiz bankalar, ellerinde bulunan âtil fonları değerlendirebilir veya likidite sıkışıklığı yaşadıkları durumlarda diğer bankalardan fon sağlayabilir.¹⁴³

Teverruk Bey’ül ine ile sıkça karıştırılan iki ayrı kavramdır. Öyle ki; Bey’ül ine işleminde satıcı ve alıcının aynı tarafken, teverruk işleminde alıcı ve satıcı ayrımının kesin bir şekilde ortaya konulması gerekmektedir. Aksi halde yapılan işlem teverruk değil Bey’ül ine olacaktır. Londra metal borsasında gerçekleşen teverruk işlemlerinde bu ayrımın net olmaması, yapılan işlemlerin Bey’ül ine olarak değerlendirilmesine neden olmaktadır.

Yukarıda belirtilen fon kullandırma yöntemlerinin yanı sıra İslami bankaların çok fazla başvurmadığı fakat İslami finansal araçlar arasında yer alan Müzârra, Muskat, Selem, İstisna ve Joala gibi başka enstrümanlardan da bulunmaktadır.

2.3. FAİZSİZ BANKACILIĞIN DOĞUŞUNU HAZIRLAYAN NEDENLER

Tarih boyunca ticari hayatın gelişimi ile paralel bir ilerleyiş sergileyen bankalar, 19. yy. sonrasında iktisadi hayatın her alanına nüfuz eden kurumlar haline dönüşmüşlerdir. Özellikle Protestanlık mezhebi öğretilerinin kabul görmesi, bankaların verdikleri hizmetlere karşılık faizin adil bir ücret olacağı algısına ve modern iktisadi teorilerin bu kapsamda kurulmasına neden olmuştur. Faizin meşru bir zemin bulmasını sağlayan bu süreç o kadar sistematik işlemiştir ki, bazı kesimler, faize alternatif bir sistem kurulmasına yönelik çabaların sadece ideolojik veya dini ütopyalardan ibaret olduğu söylemini geliştirmiştir. Bu yaklaşım tamamen yanlış olmamakla birlikte kendi içerisinde büyük eksiklik barındırmaktadır. Öyle ki, faizsiz finans çalışmalarının ilk tetikleyicileri elbette ki dini veya ideolojik kaygılardır. Fakat bu çalışmaların bu kadar organize olmasında ki tüm motivasyon sadece bunlarla sınırlı değildir. Özellikle faizsiz finansın felsefi, ekonomik ve doğal

¹⁴³ Fatih Kazancı, “Türkiye’de Faizsiz Bankacılık Prensiplerine Uygun Teverruk Pazarı: Ürün İhtisas Borsası”, *İslam Ekonomisi ve Finans Dergisi*, Cilt:4, Sayı:1, 2018, s.25.

nedenleri, ütöpik bir iktisadi modelden daha ziyade, ayakları yere basan, reel ekonominin sorunlarına çözümler üreten, oldukça önemli doneleri barındırmaktadır. Bu kapsamda, faizsiz bankacılığı hazırlayan nedenleri dini ve felsefi, siyasi, ekonomik ve doğal nedenler olmak üzere dört başlık altında kısaca incelenecektir.

2.3.1. Dini ve Felsefi Nedenler

Faiz üzerine tartışmalar binlerce yıl öncesine dayanmaktadır. Ünlü düşünür Eflatun, parayı bizzat servet olarak değil de servet edinme aracı olarak nitelendirmiştir. Bu nedenle para ile servet kazanma aracı olan faizin ahlaki olmadığını ve mutlak suretle yasaklanması gerektiğini söylemiştir. Ayrıca faizin eşitsizlik, kıskançlık, bencillik ve ahlaksızlık gibi sosyolojik travmalara neden olduğunu vurgulamıştır. Eflatun'un öğrencisi olan Aristo'da, faiz ile zengin olmanın tabiat kurallarına uymadığını savunmuştur. "Para yavrulamaz" sözüyle paranın canlı varlıklardan farklı olarak hâsıla yaratamadığını, bu nedenle faizin tabiat kurallarına aykırı bir işleyişe sahip olduğunu vurgulamıştır.¹⁴⁴

Orta Çağ'a gelindiğinde ise kilise tarafından en çok ilgilenilen sosyo-ekonomik kavramlardan biri de faiz olmuştur. Skolastik düşüncenin hâkim olduğu bu dönemde, faize karşı önemli bir duruş sergilenmiş ve tefecilik yapanlara ağır ithamlarda bulunulmuştur.¹⁴⁵

Faize karşı duruşun ilk kez Thomas Aquinas'ın yorumu sonrasında değişime uğradığı görülmektedir. Aristocu bir gelenekten gelen Aquinas, faizi tüketim ve kullanım amaçlı olmak üzere iki başlık altında sınıflandırmıştır. Ona göre, kullanım amaçlı alınan faiz ile ilgili herhangi bir ahlaki sorun bulunmamaktadır. Ayrıca, ihtiyaç sahipleri, aldıkları borçlara karşılık, minnet borcu olarak alınan bedelden fazlasını verebilirlerdi. Aquinas'ın bu yorumu, kendinden sonra gelen ve Protestanlık mezhebinin öncüleri olan Jean Calvin ve Martin Luter'i de etkilemiştir.¹⁴⁶ Protestanlık mezhebinin yayılmaya başlaması ile birlikte, orta çağdan günümüze kadar olan süreçte faiz hassasiyeti giderek zayıflamıştır.

¹⁴⁴ Erol Zeytinoğlu, "İslam'da ve Diğer Sistemlerde Faiz", **Para, Faiz ve İslam**, (Ed.Sabri Orman ve İsmail Kurt), İslami İlimler Araştırma Yayınları. İstanbul, 1992, s.91-92.

¹⁴⁵ Kürşat Haldun Akalın, "Ortaçağ Avrupası'nın İktisat Tarihinde Faiz Yasağının Kökenleri", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 15, Sayı: 2, 2013, s.187-209.

¹⁴⁶ Feridun Ergin, **Para Faiz ve Teorileri**, Beta Yayınları, İstanbul, 1983, s.138.

Kısaca özetlemek gerekirse, tarih boyunca yaşayan tüm toplumlarda faiz kavramı dinsel ve ahlaki değerler ile çatışan bir kavram olarak değerlendirilmiştir.¹⁴⁷ Fakat farklı dini yorumlar ve kutsal metinlerde oluşan tahrifat, insan doğasının haris fitratıyla birleşip, faiz hassasiyetinin zamanla azalmasına neden olmuştur. Buna rağmen 20. yy.'nin ikinci yarısından sonra, mütedeyyin kesimin giderek artan faizsiz finans talebini karşılamak ve birikimlerini ekonomiye kanallandırmak amacıyla, ilk faizsiz bankacılık hizmetleri görülmeye başlanmıştır.

2.3.2. Siyasi Nedenler

Genellikle muhafazakâr söylemlere sahip siyasi iktidarlar, gerek dini hassasiyet gerekse sosyal adalet kaygıları nedeniyle, faizsiz bankacılık sistemini kullanmak isteyebilmektedirler. Pakistan, İran ve Endonezya gibi ülkelerde kurulan faizsiz bankacılık hizmetleri bu duruma örnek olarak kabul edilebilirler. Ayrıca, aynı değerleri paylaşan ülkelerin birbirleri ile ilişkilerinin veya yardımlaşmanın artması amacı ile de faizsiz bankacılık sistemi kurulabilmektedir. Bu duruma örnek olarak ise 1973'te geri kalmış İslam ülkelerini kalkındırmak amacı ile kurulan "İslam Kalkınma Bankası"¹⁴⁸ gösterilebilir.

2.3.3. Ekonomik Nedenler

İktisadi açıdan faizsiz bankacılık sisteminin kurulmasını hazırlayan üç gerekçe bulunmaktadır. Bunlardan ilki; 1970'li yıllarda İslam ülkelerinin kazandığı yüksek petrol gelirlerini kalkınma zorluğu çeken İslam ülkelerine aktarma gereksinimini hisseden Müslüman iş adamlarının, faizsiz bankacılık sistemini önemli bir fon aktarım mekanizması olarak görmeleridir. İkinci gerekçe olarak, geleneksel bankacılık sisteminin uzun vadeli yatırımlar yerine, kısa vadeli ticari finansmanları tercih etmesidir. Son olarak ise, işletmelerin verimli çalışıp çalışmadığının test edilmesi açısından, faizsiz bankacılık sisteminin geleneksel bankacılık sisteminden daha verimli bir denetim sunabilmesidir.¹⁴⁹

¹⁴⁷ İsmail Seyrek ve Zekeriya Mızırak, "Faiz Teorileri Üzerine Bir İnceleme: Finansal İstikrarsızlık Teoreminin Temel Dayanağı", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 22, 2009, s. 386.

¹⁴⁸ www.isdb.org

¹⁴⁹ İrfan Kalaycı, "Katılım Bankacılığı: Mali Kesimde Nasıl Bir Seçenek?", **Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 19, 2013, s.61.

2.3.4. Doğal Nedenler

Son yüzyılda yaşanan üretim ve tüketim çılgınlığı, dünya üzerinde bulunan kaynakların hızlı bir şekilde tüketilmesine neden olmuştur. Yaşanan bu israf, doğal kaynakların hızla yok olmasını yani entropinin¹⁵⁰ hızlanmasını sağlamıştır. Bu durumun farkında olan çevreler, temiz ve yenilenebilir bir doğanın her türlü iktisadi zenginlikten çok daha öncelikli olduğunu defalarca vurgulamışlardır. Tarek El Diwany’da, “Faiz Sorunu” isimli kitabında bu durumu faiz perspektifinden incelemiştir.

Diwany’a göre, faizin fiyatının milyarlarca yılda birikmiş olan enerjinin baz alınmasıyla belirlenmesi oldukça yanlıştır. Kaynaklar kendini sürdürebilir şekilde fiyatlanmalıdır. Aksi halde kıtlık kaçınılmaz olacaktır. Diwany bu durumu Michael Lipton’un 1992 yılında geliştirdiği tarla örneği ile açıklamaktadır. Bu örneğe göre; bir çiftçinin bir parça tarla satın alıp işlemeyi arzu ettiği ve bu çiftçinin satın alma ve işleme maliyetlerinin tamamını borç ile finanse ettiği varsayılmaktadır. Eğer bu çiftçi yoğun bir şekilde üretim teknolojileri kullanırsa, tarladan yıllık 150 lira kar elde edebilecektir. Fakat bu durum tarlanın 15 yıl içerisinde çölleşmesine neden olacaktır. Çiftçinin seçebileceği diğer bir seçenek ise yıllık 100 lira kar elde edebileceği üretim teknolojisini kullanarak tarlanın üretim potansiyelini sonsuza doğru uzatabilmesidir. Bu iki durumun da farkında olan analistler, tarlanın çölleşmesi ile ilgilenmeyecek ve yıllık 150 lira kârlılığın oluşacağı durum üzerinden faiz oranlarını belirlemek isteyeceklerdir. Çünkü 15 yıl sonranın bugüne katkısı onlar için oldukça önemsizdir.¹⁵¹

Değnilmesi gereken diğer bir husus ise ticâret ile faiz arasındaki farktır. Ticâret, içinde risk barındıran (kar-zar), girişimciliği tetikleyen (istihdam-üretim) ve sosyo-ekonomik açıdan önemli doneleri içeren bir kavramdır. Faiz ise bu değerlerden oldukça uzaktır. Bu durum sağlıklı ekonomik sistemlerin yanı sıra toplumsal sorunları tetiklemektedir.

¹⁵⁰ Fizik literatüründeki termodinamik yasalarının ikincisidir. Kaba bir tanım ile açıklanmak istenirse, bir durumun düzenden düzensizliğe geçiş ölçüsüdür. Bir çaydanlığın ısısının (düzen) ortamdaki ısı seviyesi eşitlene kadar dağılması, yani ısının dağılma hızı entropiye örnektir. Bu kavram birçok disiplinde kullanılmaktadır.

¹⁵¹ Tarık El Diwany, **Faiz Sorunu**, 2. Baskı, İz Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.36.

Görüleceği üzere faiz doğal düzen içerisinde karşılığı olmayan suni bir kavramdır. Bu nedenle, daha yaşanılabilir bir dünya için faizsiz finans odaklı tartışmaların artacağını ve bu durumun gelecekte faizsiz bankacılık sistemini hazırlayan başka bir neden olacağını düşünmekteyiz.

2.4. FAİZSİZ BANKACILIĞIN TEOLOJİK ARKA PLANI

Semavi dinlerin kutsal kitapları olarak kabul edilen İncil, Tevrat ve Kuran’da faiz yasağı açık bir dille ifade edilmiştir. Bu kitaplarda genellikle “toplumsal adalet” vurgusu üzerinden kurgulanan faiz yasağının, Yahudiliğe, Hristiyanlığa ve Müslümanlığa göre farklı sınırları bulunabilmektedir. Özellikle Müslümanlıkta faizin her türlü “*Allah’a ve Peygamberine savaş açma*”¹⁵² gibi ciddi bir günah olarak değerlendirilirken; Hristiyanlıkta ve Yahudilikte farklı ayrımlar söz konusu olabilmektedir. Bu nedenle semavi dinlerin faiz yasağı sınırlarının nerede başlayıp nerede bittiği, kutsal metinler içerisinde nasıl işlendiği ve tarihsel süreç içerisinde bu yasakların nasıl evrildiği oldukça önemlidir. Bu amaçla semavi dinlerin ilki olan Yahudilikte faiz yasağı incelenecektir. Hemen akabinde Hristiyanlığın ilk dönemlerinde ve sonrasında faize karşı duruşun değişimi irdelenecektir. Son olarak ise Müslümanlıktaki faiz mefhumunun yasaklanma sebeplerine ve literatürde yer alan tartışmalara yer verilecektir.

2.4.1. Yahudilikte Faiz Yasağı

Faiz yasağı Tevrat’ta 15 yerde zikredilmektedir. Bahsi geçen pasajların bazılarında faiz yasağına herhangi bir sınırlama getirilmemekte ve tüm insanlığı kapsayan bir hükümmüş gibi kullanılmaktadır.¹⁵³ Fakat bazı pasajlarda yer alan “kardeşlerinize” sözcüğü sadece Yahudilerin birbirleri ile kardeş olabileceği yönünde tefsirlenmiştir. Bu durum, faiz yasağının sadece Yahudiler arasında geçerli olduğu yönünde bir anlayışa neden olmuştur. Tevrat’ta yer alan ilgili pasajlar şu şekildedir.

Çık.22: 25 Halkıma, aranızda yaşayan bir yoksula ödünç para verirsiniz, ona tefeci gibi davranmayacaksınız. Üzerine faiz eklemeyeceksiniz.

¹⁵² Bakara 279.

¹⁵³ Mez.15: 5- Parasını faize vermez, Suçsuza karşı rüşvet almaz. Böyle yaşayan asla sarsılmayacak. Hez.18: 8- Faizle para vermez, Aşırı kâr gütmaz. Elini kötülükten çeker, İki kişi arasında doğrulukla yargılar.

Lev.25: 36 Ondan faiz ve kâr alma. Tanrın'dan kork ki, kardeşin yanında yaşamını sürdürebilesin.

Yas.23: 19 Kardeşinize para, yiyecek ya da faiz getiren başka bir şey ödünç verdiğinizde, ondan faiz almayacaksınız.

Yas.23: 20 Yabancıdan faiz alabilirsiniz ama kardeşinizden almayacaksınız. Böyle yapın ki, mülk edinmek için gideceğiniz ülkede el attığınız her işte Tanrınız RAB sizi kutsasın.

Özd.28: 8 Faiz ve tefecilikle malına mal katan kişi, Bunu yoksullara acıyan için biriktirir.

Yşa.24: 2 Ayrım yapılmayacak; Ne halkla kâhin arasında, Ne köleyle efendi arasında, Ne hizmetçiyle hanım arasında, Ne alıcıyla satıcı arasında, Ne ödünç alanla ödünç veren arasında, Ne faizciyle borç alan arasında.

Pasajlardan da anlaşılacağı üzere faiz sadece Yahudiler arasında yasaklanmıştır. Bu yasağa uymayan Yahudilere Tevrat ciddi ultimatolar vermektedir. Hatta Hezekiel 18:13'te¹⁵⁴ Yahudilere faiz verenlerin öldürülmesinden bahsedilmektedir.

Faiz yasağının yanı sıra Yahudilikte dikkat çeken bir diğer husus ise Murâbaha'nın yasaklanmasıdır. Murâbaha Arapça bir kelime olup ticari kazanç, kar ve artma gibi bir anlam taşımasının yanı sıra¹⁵⁵ genel olarak aşırı kar anlamında kullanılan bir kelimedir.¹⁵⁶ Yahudilikte yasaklanan Murâbaha aşırı karı içerendir. Bu ayrım Tevrat'ta Leviler 25: 37'de “Ona faizle para vermeyeceksin. Ödünç verdiğin yiyecekten kâr (Murâbaha) almayacaksın.” şeklinde ifade edilmektedir.

2.4.2. Hristiyanlıkta Faiz Yasağı

Erken dönem Hristiyan din adamlarının faizi yasaklamalarına rağmen; yeni ahitte faiz yasağına dair net hükümlerin bulunmaması, zaman içerisinde Hristiyan din adamlarının fikri münakaşalar yaşamasına neden olmuştur. Orta Çağ'da ticari hayatın artan finansman ihtiyacına kullanışlı çözümler üretemeyen Kilise, faizin bazı

¹⁵⁴ Hez.18: 13 Faizle para verir, aşırı kâr güder. Böyle biri yaşayacak mı? Hayır, yaşamayacak! Bütün bu iğrençlikleri yapmıştır, öldürülecektir. Onun kanından kendisi sorumlu olacaktır.

¹⁵⁵ İbrahim Kafı Dönmez, **TDV İslam Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/Murâbaha>, (04.08.2019).

¹⁵⁶ İsmail Bekçi, Ali Apalı ve Yasemin Apalı, “Semavi Dinlerin Görünmeyen Muhasebe Panoraması: Yahudilikte Muhasebe Motifleri”, **Kapadokya Tarih ve Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:3, 2014, s.50.

istisnai durumlarda kabul edilebileceğine yönelik fetvalar verilmesini sağlamıştır. İlerleyen dönemlerde Protestanlık mezhebinin kurulmasıyla birlikte faiz kendisine ahlaki bir zemin bulmuş ve böylece, Hristiyanlığın faiz duruşu önemli ölçüde zedelenmiştir.

Faiz yasağının zedelenmesinde 16. yy.'de yaşayan Martin Luter, Zwingli ve Calvin gibi din adamları oldukça etkili olmuştur. Luter'e göre, Hristiyanların uzun zaman önce yaşamış olan Musa peygamberin kurallarını takip etme yükümlülüğü bulunmamaktadır. Zaten İnciller de sivil hukukun yetkisini almayı gaye edinen bir kitap değildir. Bu nedenle kamu yararına faizli borç alıp verilmesinde bir sakınca yoktur. Luter'i takip eden Zwingli ise, dünyadaki tüm işlerin ilahi adalet tarafından yürütülmediğini ve bu nedenle faizin meşru olması gerektiğini savunmuştur. Hatta Zwingli "bir borçlunun borç verene karşı sorumlu olduğu kira ve faiz ödemelerini yerine getirmese, hırsızlık hükmünün yürütülmesi gerektiğini" söylemiştir. Calvin ise her iki düşünürün fikirlerini sentezleyerek Musa'nın Hukuku'nun siyasi olduğunu, mantık ve hakkaniyetin faizi zorunlu kıldığını ileri sürmüştür. "Sana yapılmasını sende başkasına yapma" hakkaniyeti içerisinde, düşük oranlı faiz işlemlerin yapılabileceğini savunmuştur. Tefecilerin aldığı aşırı faizin ise hukuksuz olduğunu vurgulamıştır.¹⁵⁷

Protestanlık zaman içerisinde Hristiyanlığın önemli mezheplerinden biri olmasına rağmen; İncil'de yer alan pasajlar nedeniyle, faizin tamamen yasak olduğuna inanan Hristiyanlar da günümüzde bulunmaktadır.

2.4.3. İslam'da Faiz Yasağı

İslam'ın temel kaynağı Kuran, ikincil kaynağı ise peygambere isnat edilen hadislerdir. Her iki kaynakta da faiz yerine ribâ kelimesi kullanılmaktadır. Anlam olarak ribâ büyüme, gelişmek, artmak, yükselmek, kabarmak, vb. gibi kavramları

¹⁵⁷ Vincent j. Cornell, "Teniye'nin Gölgesinde Yahudilikte ve Hristiyanlıkta Faize (interest) ve Aşırı Faize (usury) Dair Yaklaşımlar", **Ribâyı Anlamak İslam İktisadında Faiz**, Ed. (Abdulkader Thomas), Çev: Zeynep Hafsa Orhan, İktisat Yayınları, İstanbul, 2017, s.29-41.

ihtiva etmektedir.¹⁵⁸ Kuran’da ise daha çok “sanal artış” ve “kabarma” gibi anlamlarda kullanılmaktadır.¹⁵⁹

İslam düşünürleri faizi iki şekilde sınıflandırmışlardır. Bunlardan ilki İslam öncesi Arap toplumu tarafından alınan ve “cahileye ribâsı” olarak adlandırılan faizdir. Bu faiz türü ticâret veya ihtiyaç gibi herhangi bir sebepten ötürü ana borcun korunması şartıyla vadelendirilen borca ek bir fazlalık veya menfaat yüklenmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Cahiliye ribâsına göre borçlunun borcunu ifa etmemesi durumunda fazlalık veya menfaat oranlarının arttırılması karşılığında mevcut borcun vadesi uzatılabilmektedir. Kuran’da ki ribâ ayetleri bu faiz türünü betimlemektedir.¹⁶⁰

Diğer bir faiz türü ise “alış-veriş ribası” veya “sünnet ribâsı” olarak isimlendirilen riba türüdür. Hadisler üzerinden açıklamalar getirilen bu riba türünün iki çeşidi bulunmaktadır. Bunlardan ilki “fazlalık faizi”dir (ribe’l-fadl). Peşin alışverişlerde ortaya çıkan bu faiz, aynı cins malların birbiri ile takası sırasında yine aynı ölçüde ve cinsten yapılmasını öngörmektedir. En bilindik örneği ile bu alışveriş çeşidini açıklamak gerekir ise, elinde bir kilo iyi hurması bulunan birinin bu hurmaları iki kilo kötü hurmayla değiştirmesidir. Alışveriş faizinin diğer türü ise “veresiye faizi”dir (ribe’n-nesîe). Bu faiz çeşidinde, malın aynı cins veya ölçüde olması önemli değildir. Faize konu olan şeyin birinin veya her ikisinin birden vadeli olması gerekmektedir. 100 gram altının vadeli olarak satılması bu faiz türüne örnektir.¹⁶¹

Cahiliye ribâsının tüm İslam hukukçuları tarafından haramlığı kâtidir. Yani bu faiz türünün gayr-ı meşru oluşu üzerine farklı görüş sürmenin imkânı bulunmamaktadır. Fakat alışveriş ribâsı kati delil yetersizliği nedeniyle İslam hukukçular arasında tartışmalara neden olmuştur.¹⁶²

¹⁵⁸ Fazlur Rahman, “Ribâ and Interest”, **İslamic Studies**, İslamabad, 1964. <https://www.scribd.com/document/245818296/Ribâ-and-Interest-Fazlur-Rahman>, (09.08.2019).

¹⁵⁹ İsmail Özsoy, “Fıkhi Doktorinde Para ve Faiz”, **Fıkhi Açıdan Para ve Faiz İşlemleri**, (İslami İlimler Araştırma Vakfı), Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi, Ensar Yayınevi, İstanbul, 2012, s.78.

¹⁶⁰ Hamdi Döndüren, **Çağdaş Ekonomik Problemlere İslami Yaklaşımlar**, 2. Baskı, Kültür Basın Yayın Birliği, İstanbul, 1993, s.67.

¹⁶¹ Cengiz Güneş, “Kur’ân’ın Ticâret Dili ve Kavramları”, **UMDE Dini Teknikler Dergisi**, Cilt:2, Sayı:1, 2019, s. 114.

¹⁶² Ziuaddin Ahmad, “Riba Teorisi”, Çev.(Ali Rıza Gül), **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: XLIV, Sayı: 1, 2003, s.454.

Günümüz ilahiyatçılarından bazıları ribâ ile faiz kelimelerinin farklı anlamlara geldiğini ve ribânın haram faizin ise helal olduğunu¹⁶³ ileri sürmektedirler. Bu görüşe karşı çıkan müfessirler ise bu ayrımı kesin bir dille reddetmektedirler.

2.5. FAİZSİZ BANKACILIK KURUMLARININ TARİHSEL GELİŞİMİ

Faizsiz finans kurumlarının gelişimi üç başlık altında sınıflandırılabilir. Bunlar; bankacılık hizmetlerinin tam olarak gelişmediği erken dönem, faize alternatif organize kurumların ilk oluşturulduğu Selçuklu Devleti ile Osmanlı İmparatorluğu dönemi ve son olarak ise 20.yy'den günümüze kadar uzanan dönemdir.

2.5.1. Erken Dönemlerde Faizsiz Finans

Henüz paranın olmadığı ve insanların takas yoluyla alışveriş yaptığı dönemlerde bile bireylerin finansman ihtiyacı olmuştur. Bu ihtiyaç çiftçiler için genelde toprağı ekmek adına ödünç verilen alet, edevat ve biderlik tohum gibi çeşitli malzemelerden oluşurken, hayvancılık ve avlanarak geçimini sağlayan toplumlarda ise damızlık hayvanlar, avlanmaya yarayan silahlar ve envai çeşit alet edevat olarak gerçekleşmiştir.

Finansman ihtiyacı tarih boyunca üç şekilde giderilmeye çalışılmıştır. Bunlardan ilki anaparanın-sermayenin tamamının hibe edilmesi şeklinde gerçekleşen finansmandır. Bu finansman yöntemi yardım amacı taşıdığı için finansman ihtiyacı duyan kişinin finansöre karşı herhangi bir maddi yükümlülüğü bulunmamaktadır. Fakat bazen bağışı yapan finansör, finansmanı özel şartlara bağlayabilir. Örneğin, bir çiftçiye tarlasını sürmek için saban bağışlayan bir finansör, hasatın belirli bir kısmı ile yardım yapılmasını talep edebilir. İkinci finansman şekli ise sadece anaparanın geri ödenmesi ile gerçekleşen finansman yöntemidir. Bu yöntemde finansör ihtiyaç sahibine hiçbir karşılık beklemeden borç verir. Borç vadesinin gelmesi veya borcun ifasının temerrüde düşeceği şüphesinin doğması durumunda finansör anaparasını-sermayesini isteyebilir. Diğer bir finansman şekli ise anaparanın üzerine bir fazlalık eklenerek giderilen finansman şeklidir. Bu üç finansman yönteminden ilk ikisi, hiçbir karşılık beklemeden yapıldığı için süreklilik ve ölçek açısından önemli sorunlar

¹⁶³ Dalgın'a göre bu isimlerden bazıları, Muhammed Abduh, Reşit Rıza, M. Devalibi, Süleyman Ateş, Süleyman Uludağ ve H. Tekin Gökmenoğlu'dur. Nihat Dalgın, "Faiz Yasağı ile İlgili Farklı Yaklaşımlar", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı 16, 2010, S.78.

içermektedir. Bu nedenle, finansman ihtiyaçlarının giderilmesine yönelik organize kurumların olması oldukça önemlidir.

Bilinen ilk organize finansal kurumlar, M.Ö. 2000’li yıllara kadar uzanmaktadır. Sümer ve Babil’de kurulan bu kurumların ödünç veya emanet alıp-verme, tarım kredisi ve mevduat açma gibi faaliyetlerini yerine getirdikleri ileri sürülmektedir.¹⁶⁴ Fakat bu kurumlar modern bankacılık anlayışının birçok hizmetini yerine getirmemiştir. Bu bağlamda ilk modern bankacılık örneklerinin 9. yy.’de İtalya’da halk arasında “banker” olarak isimlendirilen bir grup tarafından başladığı söylenebilir. Bu bankalar kendilerine emanet edilen mevduatları başkalarına borç olarak vermiş ve elde edilen faiz gelirini müşterileri ile paylaşmıştır.¹⁶⁵

2.5.2. Selçuklu Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Faizsiz Finans

Ahlaki veya dini kaygılar nedeniyle faizli işlem yapmak istemeyen mütebedeyyin insanlar, kendi aralarında oluşturdukları çeşitli organizasyonlar ile faize alternatif finansman kaynakları üretmeye çalışmışlardır. Bunların Türk coğrafyasında bilinen ilk örneği Selçuklu Devleti döneminde kurulan “Ahilik” teşkilatıdır.

Ahilik teşkilatı İran’dan Kayseri’ye yerleşen Ahî Evran (Nasırü’l-Din Mahmud El-Hoyi) isimli bir Türk mutasavvıf tarafından 1205 yılında kurulmuştur.¹⁶⁶ Selçuklu hükümdarlığı altında faaliyet gösteren ve bölge esnaf ve tüccarlarının dayanışmasını sağlayan ahilik teşkilatı, arz ve talep dengesini düzenlemek, müşteri haklarını korumak, mesleğe yeni eleman kazandırmak, esnaf ile devletin ilişkilerini düzenlemek, haksız rekabeti önlemek gibi görevlerinin yanı sıra üyelerinin zararını ödemek ve faizsiz finansman sağlamak gibi hizmetleri de vermiştir.¹⁶⁷

Selçuklu Devletinden devraldığı miras ile ahilik geleneğini devam ettiren Osmanlı, ayrıca; lonca ve hisbe teşkilatı, eytam sandıkları, vakıf sistemi ve para vakıfları gibi

¹⁶⁴ Fikret Çankaya ve Mehmet Öz, **Türkiye’de Kamu Bankalarının Özelleştirilmesi: Kamu ve Özel Sermayeli Ticâret Bankalarında Etkinlik ve Verimlilik Analizi**, Türkiye Bankalar Birliği, Yayın No: 221, Ankara, 2001, s.9.

¹⁶⁵ M. Serdar Atay, **Banka İşlemleri ve Muhasebesi**, Baskı:1, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2008, s.2

¹⁶⁶ Adnan Mahiroğlu, “Selçuklu/Osmanlı Döneminde Kurumsal Bir Yapı: Ahilik/Gedik Teşkilatı Ve Sosyo-Ekonomik İşlevleri”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, sayı: 54, 2008, s. 142.

¹⁶⁷ İbrahim Sarı, **AHÎ EVREN VE AHİLİK: Ahilik Türklerin "Rönesans"ıdır**, 1. Baskı, Net Media Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 117.

farklı organizasyonları finansman ihtiyaçlarının giderilmesi adına kullanmıştır.¹⁶⁸ Temel gayesi yardımlaşmaya dayalı ahlaki bir ekonomik sistem kurmak olan bu kurumların yapıları ve görevleri kısaca şu şekilde özetlenebilir.

Lonca teşkilatı: Yerel kamu hizmetleri sunmak amacıyla, hiyerarşik bir yapıda örgütlenen ve mesleki gruplaşmalardan oluşan lonca teşkilatları, yapı olarak ahilik teşkilatına oldukça benzemektedir. Aralarındaki en belirgin fark gayri Müslimlerin de kendi aralarında teşkilatlanabilmesidir.¹⁶⁹ Bu kapsamda hizmet yelpazesinin ahiliğe benzediği, fakat etki alanının ahiliğe göre daha geniş olduğu söylenebilir.

Lonca teşkilatları faaliyetlerini sürdürebilmek için her esnafa ait farklı yardım sandıkları kurmuşlardır. Esnaf Vakfı, Esnaf Sandığı ve Esnaf Kesesi olarak bilinen bu sandıklar aracılığıyla, teşkilat giderleri karşılanmasının yanısıra iş yerini büyütmek isteyen veya finansman ihtiyacı olan esnafalara borçlar verilmiştir. %1 nema karşılığında verilen bu borçlardan elde edilen gelirler hayır işlerinde kullanılmıştır.¹⁷⁰

Vakıf: Bir malın sosyal içerik barındırması kaidesiyle kamu hizmetine ücretsiz olarak sunulmasıyla oluşan organizasyona “vakıf” denilmektedir.¹⁷¹ Osmanlı döneminde vakıflar genellikle eğitim ve sağlık alanlarını finanse etmek için oldukça yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Vakıf sistemi günümüzde de örnekleri olan bir organizasyondur.

Eytam sandıkları: Toplumdaki zayıf ve korumaya muhtaç insanların ihtiyaçlarını gidermeye yönelik kurulan sandıklardır.¹⁷² Bir nevi kamu hizmeti sunan sosyal yardımlaşma derneğidir.

¹⁶⁸ Mehmet Bulut, “Modern İktisat-Finans Geleneği Ve Osmanlılar”, **İslam Ekonomisi Ve Finansı Dergisi**, sayı:1, 2017, S. 51.

¹⁶⁹ Robert Mantran, **19. Yy. İkinci Yarısında İstanbul**. Çev. M. Ali Kılıçbay ve Enver Özcan, İstanbul, 1990, s. 328-329.

¹⁷⁰ H. Emre Akbaş, Serdar Bozkurt ve Kübra Yazıcı, “Osmanlı Devletinde Lonca Teşkilatı Yapısı ve Yönetim Düşüncesi ile Karşılaştırılması”, **Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmalar Dergisi**, İşletme Tarihi Özel Sayısı, Sayı:9, Eylül 2018, s.179.

¹⁷¹ Adnan Ertem, “Osmanlıdan Günümüze Vakıflar”, **Varlık Dergisi**, sayı:36, 2011, s. 26.

¹⁷² Tahsin Özcan, “Osmanlı Toplumuna Özgün Bir Finansman Modeli: Para Vakıfları”, **Çerçeve Dergisi**, Sayı:48, Ekim 2008, s.128.

Para Vakıfları: İlk kez Osmanlı döneminde kurulan, sermayesinin bir bölümü veya tamamı nakitten oluşan, istirbah¹⁷³ ve istiğlal¹⁷⁴ gibi yöntemlerle finansman sağlayan, elde edilen geliri kuruluş gayesine uygun olarak harcayan kurumlardır. Döneminde girişimciler, tüccarlar ve zanaatkârlar için önemli bir finansman kaynağı olan para vakıfları, uyguladıkları kâr oranları hasebiyle finansal sistem içerisinde borçlanma maliyetinin belirleyicileri olmuşlardır. Osmanlının finansal alt yapısını oluşturan bu kurumlar, günümüz faizsiz finansal sistemin öncü kuruluşları olarak kabul edilmektedir.¹⁷⁵

Osmanlı'da yukarıda bahsi geçen kurumların yanı sıra 19. yy'de faizli işlem yapan kurumlar da ortaya çıkmaya başlamıştır. Savaşlar ve yozlaşma nedeniyle mali yapının bozulması, borç yükünü arttırması ve gelişen parasal piyasaların organize olmuş finansal piyasalara ihtiyaç duyması, Osmanlı devleti sınırları içerisinde birçok faizli bankanın hızlı bir şekilde kurulmasını sağlamıştır.

Genelde Avrupa kökenli olan bu bankalar, günümüz bankalarına benzer hizmetler vermişlerdir. Kâr odaklı çalışan ve birçok etik değerden uzak olan bu bankalar her ne kadar fonksiyonel anlamda para vakıflarının yerini almışlarsa da misyon ve vizyon açısından para vakıflarından oldukça farklıdırlar. Tablo 2.2'de bu farklılıklar karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

¹⁷³ Bir nevi Murâbaha (peşin alıp vadeli satma) yöntemidir. Mehmet Bulut ve Cem Korkut, "Finansal İstikrar Ve Para Vakıfları Etkisi: Rumeli Para Vakıfları Örnekleri", **İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi**, sayı:2, no:1, 2016, s. 63.

¹⁷⁴ İpotek karşılığı borçlanma. Bulut ve Korkut, **a.g.e.**, 2016, s.63.

¹⁷⁵ Bulut ve Korkut, **a.g.e.**, 2016, s. 56.

Tablo 2.2: Avrupa'daki Finans Kurumları ile Para Vakıflarının Karşılaştırılması

	Faizli Finans Kurumları	Para Vakıfları
Amaçları	Çoğu zaman kâr odaklı	Çoğu zaman hayır odaklı
Varlıkları	Faiz temelli yöntem ve varlıklar	Faizsiz enstrümanlar (İslami finans yöntemleri)
Sermaye Sahipleri	Genellikle büyük sermaye sahipleri veya bu kişilerce oluşturulan kurum ve bankalar	Küçük tasarruflara sahip kişilerin bile kurabileceği bir sistem
Finansman Yapılanlar	Gerçek ihtiyaç sahiplerinin gözetilmediği, mevcut zenginlerin finanse edilen bir sistem	Tüm ihtiyaç sahiplerinin sisteme dâhil olabildiği bir mikro finansman sistemi
Mükellefiyetleri	Toplanan dış fonlar, tasarruf sahiplerinden toplanan mevduatlar, bazı durumlarda hayırseverlerin verdiği nakitler	Toplanan dış fonlar, tasarruf sahiplerinden toplanan mevduatlar, bazı durumlarda hayırseverlerin verdiği nakitler
Borçlanma Maliyetleri	Piyasa arz-talebine bağlı	Kural koyucunun din adamlarının onayına bağlı olarak belirlediği miktar
Borç Sorumlulukları	Finansman sağlanan bireyler sorumludur	Finansman sağlanan birey ve mirasçıları sorumludur
Temerrüt Durumu	Borcun ifası için yönetimin yaptığı baskı ve tehdit	İslam ahlâkı, ipotek veya kefil
Fon Transferleri	Nakit olarak yapılır	Eğer borç istiğlal yöntemiyle gerçekleşirse bir malın değeri üzerinden nakdi, borç istirbah yöntemi ile sağlanırsa mal olarak yapılır
Çalışanların Motivasyonları	Sadece kar odaklı	Maddi ve manevi yönden motivasyon
Sosyal Gelişim Yönleri	Dine dayalı olmayan, genelde etik ve sosyal anlayıştan uzak	Dini (İslami) gelişim

Kaynak: Bulut ve Korkut, a.g.e., 2016, s. 69.

Yabancı menşeli bankaların Osmanlı'nın finansal yapısını istila etmesine tepki olarak 19. yy sonlarına doğru finansal kurumların millileşmesine ve alternatif finansal kurumların oluşturulmasına yönelik önemli girişimlerde bulunulmuştur.¹⁷⁶

Bunlardan bazıları şu şekildedir;

Memleket Sandıkları: Çiftçilere yönelik faaliyet göstermek amacıyla 1864 yılında Mithat Paşa tarafından kurulmuştur.¹⁷⁷ İlk başlarda Türk geleneklerinde bulunan karşılıklı yardımlaşmayı ve imece geleneğini devam ettirmek amacıyla faaliyet gösteren “Memleket Sandıkları”,¹⁷⁸ 1880 yılında “Menfi Sandığına”, 1888 yılında ise “Ziraat Bankasına” dönüşmüştür.

Emniyet Sandıkları: Memleket sandıkları ile aynı amaçlar doğrultusunda 1868 yılında İstanbul'da kurulan Emniyet Sandığı, 1907 yılında Ziraat bankası bünyesine alınmıştır.¹⁷⁹

Adapazarı İslam Ticâret Bankası: 1913 yılında birkaç müteşebbis tarafından Adapazarı'nda kurulmuştur. Mevcut yabancı bankalara bir tepki sonucu kurulan bu bankanın her ne kadar kuruluş sözleşmesinde “şer’i” ibaresi geçse de, yeterli akademik çalışmalar yapılmadığı için, faaliyetlerinin ne kadar İslami öğretilere uygun olduğu bilinmemektedir. 1919 yılında ortaklık yapısı değişen bankanın ismi “Adapazarı İslam Ticâret Bankası Osmanlı A.Ş.” olarak değiştirilmiştir. Bankanın isminde geçen “İslam” ibaresinin Hristiyanlara ait olan bankalardan farklılaşmak amacıyla konulduğunu, Cumhuriyetin ilanından sonra böyle bir ayrışma gerek kalmadığını belirten banka yönetimi, 1928 yılında bankanın ismini “Adapazarı Türk Ticâret Bankası” olarak değiştirmiştir.¹⁸⁰

2.5.3. 20.yy'den Günümüze Dünyada Faizsiz Finans

Tarihsel pragmatizm içerisinde sekülerleşen dini yaklaşımlar, başlangıç noktası dini gerekçeler olan faizsiz bankacılık hizmetlerinin, zamanla tamamen ortadan

¹⁷⁶ <https://www.ziraatbank.com.tr/tr/bankamiz/hakkimizda/bankamiz-tarihcesi> (29.10.2019).

¹⁷⁷ Necdet Özdemir, **Kooperatifçilik**, Ankara İktisadi Ticari İlimler Akademisi Yayını, Yayın No: 73, Ankara, 1981, s. 45.

¹⁷⁸ Mücahit Özdemir ve Hakan Aslan, **Türkiye’de İslami Finansın Dönüşümünün Ekonomi Politikası**, SETA Araştırma Raporu, İstanbul, 2016, s.18.

¹⁷⁹ www.ziraat.com.tr (29.12.2019).

¹⁸⁰ Özdemir ve Aslan, **a.g.e.** 2016, s. 17-18.

kalkmasına ve ticâret ile dinin iki ayrı olgu gibi değerlendirilmesine yol açmıştır. Bu laik iktisadi anlayış, sosyo-ekonomik şartların gelişmemesi nedeniyle, İslam coğrafyasının mevcut tartışmalardan uzaklaşmasına ve batının geliştirdiği seküler iktisadi modelleri izlemekle yetinmesine neden olmuştur.¹⁸¹ Bu duruma Müslüman düşünürlerin yaşadığı oksidentalizm de eklenince, faize alternatif bir finansal sistem tasavvurunun ütöpik yaklaşımlardan ibaret olduğu yönünde ki beyanatlar artmış ve alanda büyük bir yoksulluk dönemi başlamıştır. Ayrıca, Müslüman coğrafyasında yer alan ülkelerin kolonileştirilmesi, finansal anlamda dışa bağımlılığın artması, kapitalist öğretilerin kabulü gibi hususlar Müslüman düşünürlerin garar ve ribâ gibi İslami yasakları bilerek görmezden gelmelerine neden olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı'nın sonrasında bazı Müslüman ülkelerin bağımsızlığını kazanmasıyla yaşanan diriliş, İslami bir ekonomik sistem tefekkürlerini tekrar canlandırmıştır. İlk öncüleri M. İkbal, M. Hamidullah, Kureşi ve Mevdudi gibi Hindistan kökenli düşünürlerden oluşan bu akım, zamanla daha geniş bir alana yayılmıştır. İlk kez "İslam Ekonomisi" ifadesini Mevdudi kullanmıştır.¹⁸²

Hindistanlı düşünürlerin bu alanda ilk çalışmaları yürütmeleri tesadüfi bir durum değildir. Hindistan'ın eski bir İngiliz sömürgesi olması hasebiyle, Hindistanlı düşünürler İngilizceye ve İngiliz tacirlerin uyguladıkları kapitalist politikalara aşina olmuş¹⁸³ ve alana yön veren karşılaştırmalı analizleri yapmışlardır.

1960'lı yıllara kadar faiz hassasiyeti bulunan bireyler ülkelerinde oluşturdukları çeşitli kooperatif ve kredi toplulukları ile finansmanlarını sağlamaya çalışmışlardır. 1963 yılında Ahmet en-Neccar, Mısır'ın Mit Ghamar kentinde faizsiz finansman sağlamaya yönelik deneysel bir proje yönetmiştir. Alman tasarruf bankalarından ilham alınarak yapılan ve 1967 yılında son bulan bu projenin amaçlarının bazıları şunlardır:¹⁸⁴

¹⁸¹ Özgür Kanbir, Selim Kayhan ve Yunus Kutval, "İslami Finans Ve Türkiye'de Katılım Bankacılığı", **Türkiye Ekonomisi Sektörel Yaklaşım**, 1. Baskı, Ed. (Mehmet Dikkaya, Adem Üzümcü ve Deniz Özyakışır), Savaş Yayınevi, Ankara, 2018, s. 417.

¹⁸² Recep Ulusoy ve Recep Altın, "Faizsiz Finans Sistemine Teorik Yaklaşım", **Akademik Bakış Dergisi**, Sayı: 63, Ekim 2017, s.140.

¹⁸³ Osman Eskicioğlu, **İslam ve Ekonomi**. Çağlayan Matbaası, İzmir, 1999, s. 14-15.

¹⁸⁴ Munavar Iqbal and Philip Molyneux, **Thirty Years of Islamic Banking, History, Performance and Prospect**, Palgrave Macmillan, London, 2005, s.37.

- Kırsal kesimin küçük tasarruflarını büyük ölçüde tasarrufa dönüştürmek,
- Hesap sahiplerine faiz ödenmeyen bir sistem geliştirmek,
- Tasarruf sahiplerine teşvik olarak, üretken amaçlar için küçük, kısa vadeli, faizsiz krediler vermek,
- Kar paylaşımına dayalı yatırım hesapları açılmak,
- Sistemin güvenilirliğini kanıtlamak adına, mudilerin talepleri doğrultusunda mevduatlarını geri çekmelerine izin vermektir.

Büyük ölçüde başarı sağlanan bu proje ile ilk modern faizsiz finans kurumları ortaya çıkmaya başlamıştır.

Ahmet en-Neccar'ın çalışmaları sonrasında akademisyenlerinde ilgisini çekmeye başlayan faizsiz finans için çeşitli konferanslar düzenlenmeye başlanmıştır. 1971 yılında Pakistan'da yapılan Karachi Konferansı sonucunda uluslararası İslami bir bankanın kurulması önerisi sunulmuştur.

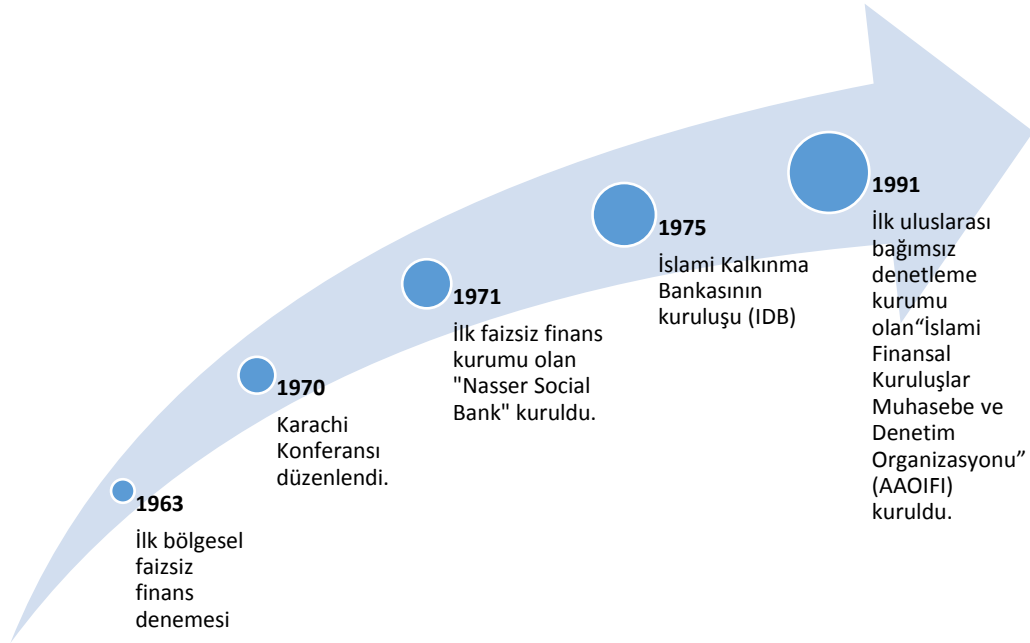
OPEC ülkelerinin 1970'li yılların başında ortak olarak aldıkları karar sonrasında petrol fiyatlarında önemli artışlar yaşanmıştır. Petrol zengini olan Arap ülkeleri “petro-dolar” olarak isimlendirilen bu büyük gelirleri, yatırım hamlelerine dönüştüremeyen Arap girişimciler, ellerinde bulundurdıkları fon fazlalıklarını İslami hassasiyete uygun finansal araçlarda değerlendirmek istemişlerdir.¹⁸⁵ Bu durum faizsiz finansın gelişimi için gerekli olan maddi saikî (petro-dolar) ortaya koymuş ve faizsiz finans sisteminin gelişim ivmesini hızlandırmıştır.¹⁸⁶

İlk ticari faizsiz bankacılık, 1971'de Mısır'da “Nasser Social Bank” ismiyle kurulmuştur. Hemen akabinde Dubai İslami Bankası (1975), Kuveyt Finans Evi (1977) ve Bahreyn İslami Bankası (1979) dâhil olmak üzere birçok yeni banka hizmet vermeye başlamıştır. 1975 yılında Cidde'de İslami Kalkınma Bankası'nın (IDB) oluşturulması, Müslüman ülkelerin finansal gereksinimlerine adanmış ilk kalkınma kurumu olma açısından faizsiz bankacılık için bir dönüm noktası olmuştur. Ancak, en önemli gelişmeler, Kral Muhammed Al-Faysal'ın büyük destekleriyle

¹⁸⁵ İsmail Özsoy, **Özel Finans Kurumları**, 1. Baskı, Asya Finans Yayınları, İstanbul, 1997, s. 98.

¹⁸⁶ Raif Parlakkaya ve Suna Akten Çürük, “Finansal Rasyoların Katılım Bankaları ve Geleneksel Bankalararasında Bir Tasnif Aracı Olarak Kullanımı: Türkiye Örneği”, **Ege Akademik Bakış**, Cilt:11. Sayı:3. 2011, s. 399.

Suudi Arabistan'da gerçekleşmiştir. Kral Faysal, 1977 yılında Mısır'da Faysal İslami Bankası'nı kurmuş ve Müslüman dünyasında yer alan bir İslami banka ağı oluşturmak istemiştir. 1980'li yıllara gelindiğinde ise faizsiz finans milyarlarca liralık bir sektöre dönüşmüştür.¹⁸⁷

Şekil 2.1: Faizsiz Finansın Gelişim Rotası (1963-1991)

Kaynak: Tarafımızca oluşturulmuştur.

1980'li yıllar sonrasında uluslararası alanda hızlı bir şekilde yayılan faizsiz finans kurumlarının yaptığı uygulamaların standardizasyonu, uyumlaştırılması ve şeri uyumluluklarının denetlenmesi ihtiyacı doğmuştur. Bu amaçla 1991 yılında kar amacı gütmeyen "İslami Finansal Kuruluşlar Muhasebe ve Denetim Organizasyonu" (AAOIFI) kurulmuştur.¹⁸⁸ 2002 yılında ise faizsiz finansman sağlayan kurumların ürün inovasyonunu, bilgi akışını, şeffaf ve iyi düzenlenmiş standartlar dâhilinde katalize etmek amacıyla "Uluslararası İslami Finans Piyasası" (IIFM) faaliyetlerine başlamıştır.¹⁸⁹ Son olarak 2005 yılına gelindiğinde ise İslami finans ilkelerine uygun

¹⁸⁷ Aly Khorshid, *İslamic Insurance a Modern Approach to Islamic Banking*, 1. Published, Routhledge Curzon, London, 2004. S. 42-43.

¹⁸⁸ <https://aaoifi.com> (31.10.2019).

¹⁸⁹ <http://www.iifm.net/about-iifm/corporate-profile/> (31.10.2019).

konularda bağımsız değerlendirmeler yapmak amacıyla “İslami Uluslararası Derecelendirme Ajansı” (IIRA) kurulmuştur.¹⁹⁰

2017 yılı itibarıyla toplamda 1.72 trilyon dolar varlığa, 505 finans kurumuna ve dünya bankacılık sektörü içindeki payı %6'lara ulaşan faizsiz finans,¹⁹¹ Malezya, Katar, Bahreyn, Suudi Arabistan, İngiltere ve Türkiye gibi 135 ülkede¹⁹² hizmetlerine devam etmektedir. Sektörün yıllık ortalama büyüme hızı küresel ölçekte %20 düzeyindedir.¹⁹⁴

2.6. ULUSLARARASI FAİZSİZ BANKACILIK ÖRGÜTLERİ

Faizsiz finansal piyasalar küreselleştikçe, uygulamalarının şeri kurallara uygunluğu daha fazla tartışılır hale gelmiştir. Bu bakımdan bir standardın oluşturulması adına uluslararası ölçekte faaliyet gösteren düzenleyici ve denetleyici kurumlar ihtiyacı vuku bulmuştur. Özellikle muhasebe standartları, kurumsal yönetim ve kredi derecelendirme gibi alanlarda ihtiyaçların çeşidine göre farklı organizasyonlar ve oluşumlar meydana gelmiştir. 1975 yılında kurulan İslam Kalkınma Bankası (Islamic Development Bank-IDB) bu alandaki ilk organizasyon olma özelliğini taşımaktadır. Daha sonraki organizasyonlar ise ihtiyaçlara binaen farklı amaçlara göre şekillenmişlerdir.

Bu başlıkta, faizsiz finans alanında doğrudan veya dolaylı yollar ile ilişkisi bulunan uluslararası kurumların bazıları incelenecektir.

2.6.1. İslam Kalkınma Bankası (Islamic Development Bank-IDB)

İslam Konferansı Örgütü'ne üye olan 7 ülke tarafından 7 Aralık 1973 yılında geri kalmış İslam ülkelerini kalkındırmak amacıyla Suudi Arabistan'da kurulmuştur. Günümüzde üye ülkelerdeki veya Müslüman toplumlardaki sosyo-ekonomik

¹⁹⁰ <http://iirating.com> (31.10.2019).

¹⁹¹ Thomson Reuters, **İslamic Finance Development Report**, 2018, s.16.

¹⁹² Gökhan Sümer ve Fatih Onan, “Dünyada Faizsiz Bankacılığın Doğuşu, Türkiye’deki Katılım Bankacılığının Gelişme Süreci Ve Konvansiyonel Bankacılıktan Farkları”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:17, Sayı:3, 2015, s. 299.

¹⁹³ Mustafa Dereci, “Dünya’da ve Türkiye’de Faizsiz Finans”, **Katılım Finans Dergisi**, 2018. <https://katilimfinansdergisi.com.tr/dunyada-ve-turkiyede-faizsiz-finans/> (01.11.2019).

¹⁹⁴ Mariem Minny and Şakir Görmüş, Ş. “The Impact Of Interest Rate Fluctuations On The Participation Banks Profitability: Turkey Case”, **International Journal Of Islamic Economics And Finance Studies**, Cil:3, Sayı:2, s. 56.

kalkınmayı teşvik eden, hizmet verdiği ülkelerde yaşayanların hayat standartlarını yükseltmeyi amaçlayan çok taraflı bir kalkınma bankasıdır.

İslam Kalkınma Bankası'nın görevleri şu şekilde sıralanabilir,¹⁹⁵

- Tüm insanları onurlu ve refah içinde yaşama hakkına sahip kılmak ve ekonomik büyümeyi beslemek için yoksulluktan kurtarmak,
- İnsanları kendi sosyo-ekonomik yapıları içerisinde ölçeklendirerek potansiyellerini gerçekleştirmelerini sağlayacak altyapıyı oluşturmak,
- Kamu ve özel sektörde topluluklar ve milletler arasında işbirliğine dayalı ortaklıklar kurmak,
- Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ile paralel, dünyanın en büyük kalkınma sorunlarına yenilikçi ve sürdürülebilir çözümler üretmektir.

Günümüzde İslam kalkınma bankasına üye 57 ülke bulunmaktadır.

2.6.2. İslami Finansal Kuruluşlar Muhasebe Ve Denetim Organizasyonu (Accounting And Auditing Organization For Islamic Financial Institutions-AAOIFI)

Başta İslami bankalar olmak üzere sigorta ve yatırım şirketleri gibi tüm katılımcıların şariat standartlarını sağlamak amacıyla 1990 yılında Bahreyn'de kurulmuştur.¹⁹⁶ Kar amacı gütmeyen AAOIFI, katılımcılarının ihtiyaçlarını karşılayan muhasebe, yönetim ve denetim standartlarını belirleyen uluslararası bir kuruluştur.¹⁹⁷

AAOIFI'nin uluslararası İslami finans için yayınladığı toplamda 100 adet standart bulunmaktadır. Bu standartları yayınlamasındaki amaç ve hedefleri şu şekilde sıralanabilir:¹⁹⁸

- Geliştirdiği İslami şariat kuralları çerçevesinde, İslami finans kurumlarının muhasebe, etik düşünce, yönetim ve denetim alanında geliştirmek,

¹⁹⁵ <https://www.isdb.org/who-we-are> (0.11.2019)

¹⁹⁶ Felix Pomeranz, "The Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions: An Important Regulatory Debut", **Journal of International Accounting, Auditing&Taxation** Volume: 6, No:1, 1997, s.127-128.

¹⁹⁷ Christopher Napler, "Defining Islamic Accounting: Current, Issues, Past Roots", **Accounting History**, 14, ½, 2009, s. 126. (121-1). DOI: 10.1177/1032373208098555.

¹⁹⁸ <http://aaoifi.com/objectives/?lang=en>, (04.11.2019).

- İslami finans kurumlarına yönelik çeşitli eğitim, raporlama, uygulama ve bilgilendirme platformlarını oluşturmak,
- Faizsiz finans kurullarının fetva kurullarının verdiği farklı fetvaları şeri kurallar çerçevesinde incelemek ve karara bağlamak.

2.6.3. Likidite Yönetim Merkezi (Liquidity Management Central-LMC)

Likidite Yönetim Merkezi, Bahreyn Merkez Bankası tarafından 2002’de kurulan bir bankadır. Temel amacı faizsiz finans piyasalarına kısa ve orta vadeli finansman sağlamaktır. Ayrıca atıl fonları şeri kurallar çerçevesinde yatırımlara dönüştürmeyi hedeflemektedir.

LMC’nin resmî sayfasında, İslami finans kuruluşlarının kısa vadeli likiditesini yönetmelerine yardımcı olacak aktif ve coğrafi açıdan genişleyen bir İslam bankaları arası pazarın oluşturulmasında kilit bir rol oynamaya kararlı olduğu belirtilmiştir. Böylece faizsiz finans sektörünün gelişim sürecini hızlandırmayı düşünmektedir.¹⁹⁹

LMC likidite sağlayıcılar konsorsiyumu kurarak faizsiz finans ürünleri için ikincil pazarlar yaratmaktadır. Ayrıca, tezgâh üstü işlemlerde sukukların aktif alım satımının yanı sıra İslami Finansal Hizmetler Kurumu’nun (IFSIs) rekabetçi fiyatlara sahip likit enstrümanlarına erişimini sağlamaktadır. Bu hizmetlerinden dolayı LMC’nin diğer kurumlardan ayrılan yönü çeşitliliğe sahip risk enstrümanları ile birlikte alım satım için hazır bir pazar sunmasıdır.

LMC’nin sermayedarları 4 farklı İslami finans kurumundan oluşmaktadır. Bunlar, Bahreyn İslam Bankası, Dubai İslam Bankası, İslam Kalkınma Bankası ve KFH Sermaye ve Yatırım şirkettir. Bu kurumların ortaklık payları eşit miktardadır. LMC birincil ve ikincil İslami finans piyasasında sukuk ve teverruk gibi enstrümanlarla finansman sağlayabilmektedir.

2.6.4. Uluslararası İslami Finans Piyasası (International Islamic Financial Market-IIFM)

IIFM, yabancı sermayenin şariat prensiplerine göre harekete geçirilmesini kolaylaştıracak İslami finansal araçların oluşturulmasını ve ticâretini teşvik edecek, küresel yatırımcılar için yatırım fırsatlarını arttıracak ve İslami finans kurumları

¹⁹⁹ <https://www.lmc Bahrain.com/about-corporate-profile.aspx> (04.11.2019).

tarafından etkin likidite yönetimini kolaylaştıracak altyapıyı sağlamak amacıyla 2002 yılında Bahreyn’de kurulmuştur.²⁰⁰

47 ülkenin üyesi olduğu IIFM’in temel odak noktası, faizsiz finans kurumlarının likidite sorunlarını çözmek için farklı vade yapısına sahip ürünler geliştirmek, faizsiz finans kurumları arasındaki koordinasyon ve işbirliğini arttırmak ve yeni menkul kıymet olanaklarını araştırmaktır.²⁰¹

2.6.5. İslami Uluslararası Derecelendirme Kuruluşu (Islamic International Rating Agency-IIRA)

Bahreyn’de 2005 yılında kurulan “İslami Uluslararası Derecelendirme Kuruluşu” (IIRA), İslami finans ilkelerine uygun konularda bağımsız değerlendirmeler yapmaktadır. Öncelikli amacı İslam İşbirliği Teşkilatı’nda (OIC) yer alan yerel sermaye piyasalarının gelişimini ve dünya genelinde etik finansmana yönelik derecelendirmelerinin ivmesini sağlamaktır.²⁰² IIRA resmî sayfasında anlık olarak sunduğu derecelendirmeler ile faizsiz finans alanında faaliyet gösteren finans kurumlarının puanlamalarını yapmaktadır. Bu bakımdan FITCH benzeri bir hizmet verdiği söylenebilir.

2.6.6. Uluslararası İslami Likidite Yönetimi Kuruluşu (The International Islamic Liquidity Management Corporation, IILM)

Faizsiz finans kurumlarının likidite yönetimlerini kolaylaştırmak ve bu doğrultuda yeni finansal araçlar oluşturmak amacıyla kurulan örgüttür. IILM’in hissedarları Malezya, Endonezya, Lüksemburg, Nijerya, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, Katar ve Mauritius Merkez Bankaları ile İslam Kalkınma Bankasından oluşmaktadır. TCMB 25 Ekim 2010 tarihinde yaptığı sözleşme ile bu örgütün hissedarları arasında yerini almıştır.²⁰³

IILM’nin orta ve uzun vadede gerçekleştirdiği sukuk ihraçları faizsiz finans kurumları açısından oluşabilecek likidite risklerinden kaçınılmaları adına oldukça

²⁰⁰ Ricardo Baba, Islamic Financial Centres, **Handbook of Islamic Banking**, Ed. (M. Kabir Hassan and Mervyn K. Lewis), Edward Elgar, Cheltenham, UK • Northampton MA, USA, 2007, s. 389.

²⁰¹ www.iifm.net (07.12.2019).

²⁰² <http://iirating.com/corprofile.aspx>, (05.11.2019).

²⁰³ Kenan Dede, **Katılım Bankalarında Hazine Ürünleri ve Sermaye Piyasası Uygulamaları**, TKBB Yayınları, İstanbul, 2017, s.102.

önemli hizmetler vermektedir. Bu kapsamda IILM'nin faydaları şu şekilde sıralanabilir:²⁰⁴

- i) Finansal sıkışıklık yaşayan faizsiz finans kurumlarının likidite yönetimlerini kolaylaştırmak,
- ii) Faizsiz finans kurumları arasında gerçekleşen bankalararası piyasalarda entegrasyonu sağlamak,
- iii) Faizsiz finans kurumlarının konvansiyonel bankalar karşısında rekabetini kolaylaştırmak,
- iv) Diğer İslami finansal ürünlerin etkin fiyatlanması için düzenli ihraçlar ile risksiz bir gösterge oluşturmak,
- v) Ulusal faizsiz finans kurumlarının bankalararası gelişimini desteklemek.

2.6.7. Diğer Kurumlar

İslam ekonomisi ve finansı alanında faaliyet gösteren kurumların farklılaşan ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulan oldukça fazla organizasyon bulunmaktadır. Bunlardan özellikle faizsiz finans kurumlarına yönelik faaliyetler yürüten organizasyonlar daha önceki başlıklarda incelenmiştir. Bu alanın dışında kalan diğer organizasyonlar ise bu başlık altında incelenecektir.

Faizsiz bankacılık konvansiyonel bankacılıktan farklı finansman modelleri kullanmaktadır. Fakat faiz temelli iktisadi modeller üzerine kurulu bir sistem içerisinde yer alan faizsiz finans kurumlarının, faaliyetlerinin fıkhi açıdan sürekli teftiş edilmesi, daha da önemlisi bu teftişi gerçekleştirecek ortak bir fıkhi alanın oluşturulması gerekmektedir. Bu kapsamda uluslararası düzeyde kabul görececek fıkhi değerlendirmeler yapan kurumlar ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri “Uluslararası İslami Finans Şer’i Araştırmalar Merkezi” dir. İngilizce ismi “International Shariah Research Academy for Islamic Finance (ISRA)” olan bu organizasyon 2008 yılından beri Malezya’da faaliyetlerine devam etmektedir.²⁰⁵

ISRA gibi fıkhi denetimler yapan diğer bir kurum ise “İslami Finans Şeri Danışmanlar Birliği”dir. Yine Malezya’da kurulan bu kurum, yerel ve küresel

²⁰⁴ Kenan Dede, a.g.e., 2017. s. 103.

²⁰⁵ www.isra.my (29.12.2019).

ölçekte faaliyet gösteren tüm faizsiz finans kurumlarına şeri danışmanlık hizmeti vermektedir.²⁰⁶

Şeri hükümlerin dışında, girişimciliği, yatırımları ve rekabeti teşvik etmek amacıyla projelere finansman sağlayan kuruluşlar da bulunmaktadır. 1999 yılında Suudi Arabistan’da kurulan “Özel Sektörün Geliştirilmesi İslami Finans Kurumu (Islamic Corporation for the Development of the Private Sector-ICD) bu organizasyonlar için güzel bir örnektir. Finansal açıdan olmasa da akademik açıdan aynı amaçları taşıyan bir diğer organizasyon ise “İslami Araştırma ve Eğitim Enstitüsü ”’dür. Bu kurum 1983 yılında “The Islamic Research and Training Institute” ismiyle kurulmuştur.

2.7. TÜRKİYE’DEKİ FAİZSİZ BANKALARIN GELİŞİMİ VE KAMU SİYASETİ

24 Ocak 1980’de Türk mali sisteminin liberal politikaları benimsemesi ve dışa açılım ile gelen finansal derinleşme, sermaye ihtiyacını arttırmış ve Türkiye’nin alternatif finansal kaynaklara yönelmesini sağlamıştır. Bu kapsamda Turgut Özal, büyük miktarda petro-dolar sahibi olan Arap sermayedarların varlıklarını Türkiye’ye çekmeye çalışmış ve 1983 yılında, 83/7506 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile faizsiz finans kurumlarının yasal altyapısını kurmuştur.

Dünyada İslami Bankacılık olarak bilinen bu kurumlar Türkiye’de, liberal politikalara vurgu yapmak ve laiklik endişesine sebebiyet vermemek amacıyla “Özel Finans Kurumları” olarak isimlendirilmiştir. Ayrıca isimlendirmede kullanılan “Özel” ibaresiyle bu alanın kamusal alanın dışında tutulacağına dair mesajlar verilmek istenmiştir.

Türkiye’nin ilk ÖFK’si “Albaraka Türk” 1985 yılında kurulmuştur. Albaraka Türk’ün ardından sırasıyla Kuveyt Türk (1991), Anadolu Özel Finans (1991), İhlas Finans (1995) ve Asya Özel Finans (1996) kurumları faaliyetlerine başlamıştır.

90’lı yıllarda yaşanan krizler nedeniyle büyük ekonomik problemlerin yaşanması, bankacılık faaliyetlerini düzenlemek adına, 1999 yılında 4389 Sayılı Bankalar Kanunu’nun çıkarılmasını sağlamıştır. Kararnameye tâbi olarak tam 16 yıl faaliyet

²⁰⁶ www.isra.my (29.12.2019).

gösteren ÖFK'ler, 4419 Sayılı Kanun ile "Bankalar Kanunu'na" dâhil edilmiştir. Böylece ÖFK'ler sağlam bir hukuki zemine kavuşmuştur.²⁰⁷

ÖFK'lerin hakim iktisadi paradigma öğretileri üzerine kurulmuş olan sisteme entegrasyon sorunları yaşamasının yanı sıra, üzerine bir de çeşitli çevrelerce manipülasyona maruz bırakılmaları²⁰⁸ kendilerini ifade etme sorunu yaşamalarına neden olmuştur. Kurulduğu dönemde güçlü bir aktif-pasif, gelir gider dengesine sahip olan İhlas Finans'ın, yaşadığı yönetim zafiyeti ve likidite sorunları, BDDK tarafından faaliyetlerinin durdurulmasına sebep olmuştur.²⁰⁹ Yaşanan bu durum çok kısa bir süre içerisinde (üç dört ay) ÖFK'ler de toplanan fonların yarı yarıya azalmasına ve faizsiz finans sektörünü neredeyse batma noktasına getirmiştir.²¹⁰

İhlas Finans ile yaşanan bunalımın tekrar edilmemesi için 2001 yılında 4672 Sayılı Kanun ile yeni bir sistem kurulmuştur. Kanunun içeriği özetle şu şekildedir:

- ÖFK'lerin topladığı fonlara yönelik güvence oluşturulacak,²¹¹
- Faaliyetleri durdurulan ÖFK'lerin tasfiyesine yönelik özel hükümler ve şahsi sorumluluk müessesesi getirilecek,²¹²
- *Hak ve menfaatlerini savunmak, bankacılık sisteminin büyümesi, sağlıklı olarak çalışması ve bankacılık mesleğinin gelişmesi, rekabet gücünün artırılması amacıyla çalışmalar yapmak, rekabetçi bir ortamın yaratılması ve haksız rekabetin önlenmesi için gerekli kararları almak/alınmasını sağlamak,* gibi vazifeleri üstlenen bir birliğin kurulması kararı alınmıştır. İlk ismi Özel Finans Kurumları Birliği (ÖFKB) olarak belirlenen bu kurum daha sonra 01/11/2005 tarihli 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu ve 28/02/2006 tarih ve

²⁰⁷ Fahrettin Yahşi, "Özel Finans Kurumlarında Mevzuat Serüveni", **Bereket Dergisi** (Albaraka Türk), Yıl 3, Sayı: 9. s.6-7. <http://www.tkbb.org.tr/Documents/KoseYazilari/20130724152628.pdf>

²⁰⁸ Ebru Karatosun, "İhlasi Batırın Talimatı", (2018, 07 06). Türkiye Gazetesi: <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/gundem/570333.aspx> (01.11.2019).

²⁰⁹ Mustafa Cenk Uludağ, "Türkiye'de Katılım Bankacılığının Analitik İncelenmesi", **Maliye Finans Yazıları Dergisi**, Yıl:33, Sayı.11, 2019. s. 211.

²¹⁰ Teyfik Bilgin, Türkiye Katılım Bankaları Birliği 10. Olağan Genel Kurumunda yapılan konuşma. 18 Mayıs 2001. http://www.tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/BDDK_Baskani_Tevfik_Bilgin_Konusma_Metni.pdf (03.11.2019).

²¹¹ Abitter Özulucan ve Ali Deran, "Katılım Bankacılığı İle Geleneksel Bankaların Bankacılık Hizmetleri Ve Muhasebe Uygulamaları Açısından Karşılaştırılması", **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:6, Sayı: 11, 2009, s.91.

²¹² Özulucan ve Deran, **a.g.e.** 2009, s.91.

2006/10018 Sayılı Birlik Statüsü ile Türkiye Katılım Bankaları Birliği ismini almıştır.²¹³

Tablo 2.3: Türkiye’deki Faizsiz Finansın Kilometre Taşları

1983	Özel Finans Kurumları’nın 83/7506 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile kurulmasına izin verilmesi
1985	Albaraka Türk Özel Finans Kurumu ile Faisal Finans Kurumu’nun kuruluşu
1989	Kuveyt Türk Özel Finans Kurumu’nun kuruluşu
1991	Anadolu Özel Finans Kurumu’nun kuruluşu
1995	İhlas Finans Kurumunun kuruluşu
1996	Asya Özel Finans Kurumu’nun kurulması
1999	4389 Bankalar Kanunu ile Özel Finans Kurumları’nın banka statüsüne alınması
2000	Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurumu’nun (BDDK) kurulması
2001	Özel Finans Kurumları Birliği’nin Kurulması
2005	5411 sayılı Bankacılık Kanunu ile sektörde faaliyet gösteren Özel Finans Kurumları’nın unvanlarının Katılım Bankacılığı olarak değiştirilmesi
2009	İlk İslami sigorta (Tekafül) şirketi olan NEOVA’nın kurulması
2011	Kuveyt Türk katılım bankasının ilk özel kira sertifika ihracını gerçekleştirmesi Borsa İstanbul’da İslami prensiplere uygun görülen hisseler aracılığıyla katılım endeksi oluşturulması
2012	Hazine bakanlığı tarafından ilk defa kamu kira sertifikası ihracının gerçekleştirilmesi
2013	Katılım Emeklilik ’in kurulması
2015	İlk kamu katılım bankası olan Ziraat Katılım’ın kurulması
2016	İkinci kamu katılım bankası olan Vakıf Katılım’ın kurulması Bank Asya’nın TMSF tarafından bankacılık lisansının kaldırılması
2017	TKBB ile İslam Kalkınma Bankası arasında işbirliği anlaşması imzalanması
2018	TKBB Bünyesinde Merkezi Danışma Kurumu kurulması
2019	Türkiye Emlak Katılım Bankasının kurulması

²¹³ <http://www.tkbb.org.tr/tarihce> (01.11.2019).

Kaynak: www.tkbb.com

2002 yılında AK Parti hükümetinin kurulması ve üst üste seçimler kazanmasıyla Türkiye’deki paradigma bir değişime uğramıştır. Bu konjonktür ile birlikte kendilerini ifade edebilecekleri geniş bir alana kavuşan ÖFK’ler, 2002-2005 yılları arasında bankacılık sektörü ile paralel bir büyüme oranı yakalamışlardır.

2005 yılında 5411 sayılı Bankacılık Kanunu’nun yürürlüğe girmesiyle ÖFK’ler bir isim değişikliği yaşayarak “Katılım Bankacılığı” unvanını almışlardır.²¹⁴ Yine aynı yıl 2001 yılında Ülker grubunca alınan “Faisal Finans Kurumu” “Anadolu Finans” ile birleşerek “Türkiye Finans Katılım Bankası” ismini almıştır.²¹⁵

Ak Parti hükümeti 2002-2008 yılları arasında oldukça başarılı ekonomik politikalar uygulamasına rağmen, faizsiz finans alanında yeterince aktif olamamış ve bu alanın potansiyel gücüne odaklanmamıştır. 2008 yılında yaşanan Mortgage krizi etkileri ve akabinde kamu borçlanma maliyetlerinde yaşanan artış, Ak Parti hükümetinin hem kamusal hem de özel alanda alternatif finansal araçlara yönelmesini sağlamıştır. Bu kapsamda 2009 yılında faizsiz finansın bir kolu olan ve “Tekafül” olarak isimlendirilen ilk İslami sigorta şirketi “Neova Sigorta” kurulmuştur.²¹⁶ Bir yıl sonra ise Sermaye Piyasası Kurumu (SPK), Türkiye’deki katılım bankalarının yurt içi ve yurt dışına kira sertifikaları (sukuk) ihracı yapmasına yönelik düzenlemeyi yürürlüğe koymuştur. Bir anlamda deneysel olan bu sukuk ihraçları beş katı ilgi görmüştür. Bunun üzerine 2013 yılında kamu finansmanı için ilk sukuk ihraçları yapılmaya başlanmıştır.²¹⁷ 2015 yılına gelindiğinde ise FETÖ terör örgütüne bağlı bulunan Bank Asya tasfiye edilmiştir.

Tablo 2.4: Türkiye’de Faaliyet Gösteren Katılım Bankaları (2019)

Sermaye Yapısı	Banka İsmi	Kuruluş Tarihi
Özel	Albaraka Türk	1984
	Kuveyt Türk	1989

²¹⁴ Temel Hazıroğlu, “Türkiye’de Katılım Bankacılığı Fikrinin Doğuşu Ve Kavramsal Önemi”, **İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi (İEFD)**, Cilt:2 Sayı:1. 2016, s. 124.

²¹⁵ Sümer ve Onan, **a.g.e.**, 2016, s. 299.

²¹⁶ İsmail Yıldırım, “Tekafül (İslami) Sigortacılık Sisteminin Dünyadaki Gelişimi Ve Türkiye’de Uygulanabilirliği”, **Organizasyon Ve Yönetim Bilimleri Dergisi**, Cilt:6, Sayı:2, 2014, s. 56.

²¹⁷ Ali İhsan Özeroğlu, “Sukuk Ve Türkiye’de Sukukun Uygulanabilirliğinin Değerlendirilmesi”, **Tarih Okulu Dergisi**, Sayı:19, 2014, s. 758.

	Türkiye Finans	2005
Kamu	Ziraat Katılım	2015
	Vakıf Katılım	2015
	Türkiye Emlak Bankası	2019

Ziraat Katılım’ın 12 Mayıs 2015’te kurulmasıyla birlikte Türk bankacılık tarihinde bir ilk yaşanmış ve kamuya ait ilk katılım bankası kurulmuştur. Bu gelişmenin hemen akabinde “Vakıf Katılım” ve “Türkiye Emlak Katılım Bankası”nın 2016 ve 2019 yıllarında faaliyetlerine başlamasıyla birlikte ülkemizde bulunan katılım bankalarının yarısı kamuya ait olmuştur.

Kamunun sektöre girmesi ile katılım bankaları sayısındaki yaşanan artış, katılım bankalarının bankacılık sektörü içerisindeki payını istenilen düzeye taşıyamamıştır. Tablo 2.5’de görüleceği üzere 2019 Ağustos itibarı ile katılım bankalarının sektör içindeki payı (kullandırılan fonlar esasına göre) %4,91 düzeyindedir. Toplam aktifler ve toplam pasifler açısından katılım bankalarının sektör içindeki payı %5,90 seviyelerine ulaşırken, öz kaynaklar ve net kar açısından sektör içindeki payı sırasıyla %4,35 ve %5,43 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Tablo 2.5: Katılım Bankaları Ve Bankacılık Sektörü Karşılaştırması (2018 Ağustos/ Mio TL)

	Bankacılık Sektörü	Katılım Bankaları	Katılım Bankalarının Sektör içindeki Payı
Kullandırılan Fonlar	2.535.122	124.519	% 4,91
Toplam Aktifler	4.272.769	252.229	% 5,90
Öz Kaynaklar	466.050	20.291	% 4,35
Toplam Pasifler	4.270.409	252.229	% 5,90
Net Kar	32.838	1.785	% 5,43

Kaynak: BDDK verileri (Ağustos 2019) tarafımızca düzenlenmiştir.

Katılım bankalarının 2019 yılının Ağustos ayı itibarı ile Türkiye’de 1142, yurt dışında 3 şubesi bulunmaktadır. Bu şubelerde çalışan kişi sayısı, yurt içinde 15880 iken yurtdışında 30’a ulaşmıştır. Online sistemine dâhil şube sayısı ise 1141’dir. Türkiye genelinde toplamda 2022 ATM’si bulunan katılım bankaları özellikle internet bankacılığı alanında hizmet vermektedir.

Katılım bankalarının şube ve personel sayısı sektördeki pay dağılımına göre nispeten daha fazladır. Öyle ki; katılım bankalarının bankacılık sektörü içerisindeki payı %5 civarında iken, şube payı açısından %10, çalışan personel sayısı bakımından ise sektörün %7,7’dir.

Tablo 2.6: Katılım Bankalarının Künyesi (Ağustos 2019)

Banka Sayısı	6
Yurt İçi Şube Sayısı	1.142
Yurt Dışı Şube Sayısı	3,00
On-line Sistemine Dahil Şube Sayısı	1.141
ATM Sayısı	2.022
Yurt İçi Personel Sayısı	15.880
Yurt Dışı Personel Sayısı	30

Kaynak: BDDK verileri tarafımızca düzenlenmiştir.

Türkiye’deki faizsiz finansın gelişimi hakkında değinilmesi gereken bir diğer husus ise “Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı” tarafından hazırlanan kalkınma planlarıdır. Faizsiz finans ile ilgili ilk ibareler “Onuncu Kalkınma Planı”nda yer alırken, “On Birinci Kalkınma Planı”nda faizsiz finans hedefleri ayrı bir başlık altında değerlendirilmiştir. Bu kalkınma planında faizsiz finansın gelişimi üzerine dolaylı ibarelerin yanı sıra direk maddelere de yer

verilmiştir. Ek-1’de yer alan bu maddeler genel olarak şu hususlar üzerine yoğunlaşmıştır:²¹⁸

- a- Türkiye’deki faizsiz finans sistemini geliştirecek ürün, hizmet ve insan kaynaklarını arttırılmaya yönelik teşvikler,
- b- Faizsiz finans sistemi araçlarının millileşmesi,
- c- Kamusal veya özel nitelikli projelerin faizsiz finansmanı,

Ayrıca planda 2023 hedefleri kapsamında katılım bankalarının toplam krediler içindeki payının %4,7’den %7’lere çıkarılması hedeflenmiştir.

Resim 2.1: İslam İktisadi ve Finansı Kurumlar Haritası

Kaynak: İKAM

²¹⁸ Yunus Kutval ve Özgür Kanbir, “Türkiye’de Faizsiz Finans Sektörü ve Kamu Siyaseti: On Birinci Kalkınma Planı Özelinde Bir İnceleme”, VII. Uluslararası Kop Bölgesel Kalkınma Sempozyumu, Kırıkkale, 2019.

Son olarak değinilmesi gereken diğer bir konu ise, son yıllarda Türkiye’de faaliyet gösteren, İslam Ekonomisi ve Finansı alanında çalışmalar yürüten kurumların sayısında yaşanan artışlardır. Günümüzde bu alanda üniversite bünyesinde kurulan 11, bağımsız olarak çalışan 7 araştırma merkezi bulunmaktadır. Ayrıca 12 lisansüstü ve 2 lisans bölümü faizsiz finans üzerine eğitimlerine devam etmektedirler. Mevcut lisans bölümlerinin her ikisi de vakıf üniversitelerine aittir. Bu bakımdan kamu üniversitelerinde faizsiz finans alanında lisans bölümü bulunmamaktadır.

2.8. TÜRKİYE’DE FAALİYET GÖSTEREN FAİZSİZ FİNANS KURUMLARI

Türkiye’deki ilk faizsiz finans kurumu 1983 yılında kurulmuştur. O tarihten günümüze kadar uzanan süreç içerisinde önemli gelişmeler kat eden katılım bankalarının, 2019 yılı itibarı ile Türk bankacılık sektörü içindeki payı %5’lere kadar çıkarmıştır. Günümüzde Türkiye’de faaliyet gösteren Albaraka Türk, Kuveyt Türk ve Türkiye Finans gibi üç özel katılım bankasının yanı sıra, kamuya ait olan Ziraat katılım, Vakıf Katılım ve Türkiye Emlak Bankası bulunmaktadır.

2.8.1. Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş.²¹⁹

Banka Türkiye’de kurulan ilk katılım bankasıdır. 1984 yılında kurulmuş faaliyete bir yıl sonra başlamıştır. Yönetim Kurulu başkanı Melikşah Utku’dur.

1988 yılında finansal kiralama işlemlerine başlamıştır. 1992 yılında şube sayısı 10 ve aktif toplamı 400 milyon doları aşmıştır. Kredi kartı hizmeti sunmaya 1998 yılında başlamışlardır. 2002 yılında şube sayısı 24’e çıkarken, öz sermaye toplamı 70 milyon dolara ulaşmıştır. 2007 yılında 170 milyon dolarlık halka arz gerçekleştirmiş ve 24 bin yatırımcı 7 milyar dolar civarında talepte bulunmuştur. 2011 yılında ilk yurt dışı şubeyi Irak-Erbil’de açmışlardır. 2013 yılında Türkiye’de ilk defa uygulanan Murâbaha sukuk yöntemiyle sermaye benzeri kredi sağlamışlardır. 2017 yılında, “İslamic Finance News” dergisi tarafından “Türkiye’nin En İyi Katılım Bankası” olarak seçilmiştir.

Haziran 2019 itibarıyla, toplam aktifleri 43,8 milyar TL’dir. Personel Sayısı 3884 ve şube sayısı 232’dir. Türkiye’deki katılım bankacılığı içindeki toplam aktifler içindeki

²¹⁹ www.albaraka.com.tr/ (29.12.2019).

payı %18 olan Albaraka Türk Katılım Bankası, sektörün pazar payı olarak 3. büyük bankasıdır. Bankanın takipteki alacaklarının oranı %7,3'tür.

2019 Haziran dönemi itibariyle, ortaklık yapısına bakıldığında, yabancı ortaklıkların payı %65,99, yerli ortaklıkların payı %8,77 ve halka açık olan pay oranı ise %25,23'tür. Ana ortak Albaraka Banking Group'tur ve faaliyet alanları Körfez, Ortadoğu ve Kuzey Afrika coğrafyalarıdır.

Banka 80 ülkede 1000 civarında bankayla muhabirlik ağı kurmuştur.

2.8.2. Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş.²²⁰

Kuveyt Türk Katılım Bankası Mart 1989 yılında kurulmuş ve faaliyete başlamıştır. Yönetim kurulu başkanı Ufuk Uyan'dır. Banka hem aktif büyüklüğü ile hem de kullandırılan fonlar itibariyle katılım bankaları arasında 1.sırada gelmektedir. Aynı zamanda altın bankacılığında katılım bankalarında birinci sırada iken, tüm bankacılık sektörü içinde üçüncü sıradadır.

Banka 2007 yılında İstanbul Altın Borsası'nda ilk ve tek katılım bankası olarak gram üzerinden altın satışı yapmaya başlamıştır. 2010 yılında Avrupa'nın ve Türkiye'nin ilk banka kira sertifikası (sukuk) işlemini gerçekleştirmiştir. 2018 itibariyle Türkiye'nin en yüksek tutarlı sukuk ihraç hacmine ulaşmıştır. Kullandığı fonlar ile Türkiye'de büyük yatırım projelerine (Çanakkale 1915 köprü projesi, Niğde-Ankara Otoyol Projesi vb.) katılmıştır.

Türkiye'de üç Ar-Ge merkezine sahip tek bankadır. Aynı zamanda inovasyon ile geliştirdiği BOA Bankacılık Platformu ile 2021 sonuna kadar 20 civarındaki ülkede 60'tan fazla bankada kullanılacak bir sistem geliştirmektedir.

Banka hisselerinin %62,24'ü Kuwait Finance House'a, %18,72'si Türkiye Cumhuriyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne, %9'u Kuveyt Devlet Sosyal Güvenlik Kuruluşu'na, %9'u İslam Kalkınma Bankası'na ve %1,04'ü gerçek ve tüzel kişilere aittir. Haziran 2019 itibariyle, Bankanın öz varlıkları 6 milyar TL'nin üzerindedir. Kullandırılan fonların katılım bankacılığı içindeki oranı %34'tür. Aktiflerin oranı ise %36'dır. Bu rakamlar ile Kuveyt Türk, katılım bankaları arasında lider durumdadır.

²²⁰ www.kuveytturk.com.tr/ (29.12.2019).

Bankanın şube sayısı 419 ve personel sayısı 5861 kişidir. Katılım bankacılığı sektöründe en fazla personel Kuveyt Türk'te çalışmaktadır.

2.8.3. Türkiye Finans Katılım Bankası²²¹

Bankanın kuruluş tarihi 1991'dir. Yönetim kurulu başkanı Wael Abdulaziz Raies'tir. Sektörün ikinci büyük bankasıdır. Bankanın hâkim ortağı The National Commercial Bank'tır (Suudi Arabistan).

Türkiye Finans; 1991 yılında %100 yerli sermayeli ilk özel finans kurumu olarak kurulan "Anadolu Finans" ile 1985-2001 yılları arasında "Faisal Finans Kurumu" adıyla katılım bankacılığı hizmeti sunan "Family Finans"ın 2005 yılında birleştirmesiyle kurulmuştur. Daha sonra iki kurum, 2005 yılında birleşerek Türkiye için daha fazla değer yaratmak ve rekabet üstünlüklerini pekiştirmek misyonuyla güç birliğine gitmişlerdir.

Türkiye Finans'ın %60 hissesi 2008 yılında The National Commercial Bank (NCB) tarafından satın alınmıştır. Bu durum banka için büyük bir değişim ve atılım döneminin de başlangıcı olmuştur.

Orta Doğu bölgesindeki en büyük sermayeli bankalarından biri olan NCB'nin bünyesine katılması ile yeni ve güçlü bir kurumsal kimliğe kavuşmuştur.

Bankanın Haziran 2019 itibariyle aktif büyüklüğü 50,7 milyar TL'dir. Bu rakam açısından sektör içindeki yeri 2.sırada gelmektedir. Aynı sıralama kullandırılan fonlar açısından da geçerlidir. Banka'nın Şube sayısı 310 ve personel sayısı 3534 kişidir.

2.8.4. Ziraat Katılım Bankası²²²

Banka 2014 yılında kurulmuş ve bir yıl sonra faaliyete başlamıştır. Bilindiği üzere bir devlet bankası olan Ziraat Katılım bankası Hazine tarafından ödenmiş 675 milyon TL sermaye ile kurulmuştur. 2018 yılında sermayesi 1,7 milyar TL'ye yükseltilmiştir.

Bankanın yönetim kurulu başkanı Metin Özdemir'dir. Banka aktif büyüklüğü itibariyle sektörün 4. büyük bankasıdır. Bu sıralama kullandırılan fonlar itibariyle de geçerlidir.

²²¹ www.turkiyefinans.com.tr (29.12.2019).

²²² www.ziraatkatilim.com.tr/ (29.12.2019).

Banka'nın Haziran 2019 itibariyle toplam aktifleri 28 milyar TL ve kullandığı fonlar 23 milyar TL seviyelerindedir. Katılım bankaları içinde takipteki alacaklar oranı %2 ile en düşük banka Ziraat Katılım bankasıdır. Katılım bankacılığı sektörünün genelinin Haziran 2019 itibariyle takipteki alacaklar oranı %4,4 olarak gerçekleşmiştir.

2.8.5. Vakıf Katılım Bankası²²³

Banka bir devlet bankası olarak 2015 yılında kurulmuş ve bir yıl sonra faaliyete başlamıştır. Yönetim kurulu başkanı İkrâm Göktaş'tır. Sermayesinin tamamı Vakıflar Genel Müdürlüğü, Bayezid Han-ı Sani (II. Bayezid) Vakfı, Mahmut Han-ı Evvel Bin Mustafa Han (I. Mahmut) Vakfı, Mahmut Han-ı Sani Bin Abdülhamit Han-Evvel (II. Mahmut) Vakfı ve Murat Paşa Bin Abdüsselam (Murat Paşa) Vakfı'na aittir. Ödenmiş sermayesi bir milyar TL'dir.

Bilindiği gibi vakıf kültürü İslam toplumlarının sosyolojisinde ve ekonomisinde önemli yeri olan kurumlardır. Bu minvalde Vakıf Katılım bankası da Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından kurulmuş ve bu kültürün finans sektörüne aktarılmasına aracılık etmektedir.

Haziran 2019 itibariyle, banka sektörün 5. Büyük bankasıdır. Aktiflerinin, sektörün toplam aktifleri içindeki oranı %10 civarındadır. Aktif miktarı 24 milyar TL'dir. Kullandırılan fonlar ise 14,9 milyar TL'dir. Personel sayısı 1194 ve şube sayısı 93 adettir. Aktif miktarı, personel ve şube sayısı bağlamında Ziraat Katılım bankası ile oldukça yakın düzeylerde seyretmektedir. Takipteki alacakların oranı Ziraat bankasında olduğu gibi Vakıf Katılım bankasında da düşük seyretmektedir (%2,6).

2.8.6. Türkiye Emlak Katılım Bankası²²⁴

2019 yılında kurulmuştur. Bu itibarla Türkiye'nin en genç katılım bankasıdır. Türkiye'de iki şubesi vardır ve 2020 yılı içinde yeni şubeler açılması beklenmektedir. Yönetim kurulu başkanı Cengiz Sinanoğlu'dur. Banka Türkiye'nin en genç katılım bankasıdır ve aktiflerin sektör içindeki oranı Haziran 2019 itibariyle 4,3 milyar dolar ile en düşük seviyede (%2) gerçekleşmiştir. Bankanın henüz yeni kurulmuş olması sektör içindeki payının ileride artacağına işaret etmektedir.

²²³ www.vakifkatilim.com.tr/ (29.12.2019).

²²⁴ www.emlakbank.com.tr/ (29.12.2019).

Bankanın tarihçesine bakıldığında ilk olarak Mustafa Kemal Atatürk tarafından Emlak ve Eytam Bankası adıyla kurulduğu görülmektedir. Kurulduğu dönemlerde önemli projeler gerçekleştirmiştir. Bunlar arasında Yeni Meclis binası, Türk Ocağı binası ve Merkez Bankası binası yer almaktadır. Banka Türkiye'nin ilk konut projesini gerçekleştirmiştir. Bu da konut kredisi finansmanın ilk örneğidir. Bundan sonra gerçekleştirmiş olduğu Saracoğlu Mahallesi, Levent Konutları, Koşuyolu Mahallesi ve diğer önemli sembolik değeri olan yapılar ile Türkiye'nin imarına ve istihdamına önemli katkısı olmuştur.

Banka, değişen ihtiyaçlara binaen zaman içinde birden çok defalar isim değişikliği yaşamıştır. Bu isimler sırasıyla, Emlak ve Eytam Bankası, Türkiye Emlak Kredi Bankası, Tek Bank ve son olarak Türkiye Emlak Bankası olmuştur.

Emlak bankası Türkiye'nin en genç katılım bankası olmasına rağmen 93 yıllık deneyime ve alanında yüksek deneyim sahibi bir bankacı ekip ile çalışmaktadır.

Bankanın personel sayısı 222 ve Genel Müdürlük dışındaki şubesi 1 adettir. 2020 içerisinde bankanın şube ve personel bağlamında da büyümesi öngörülmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: TÜRKİYE’DEKİ KATILIM BANKALARI İLE TCMB İLİŞKİLERİ

Modern merkez bankacılığı anlayışının finansal istikrarı, kambiyo rejmini ve ödemeler sistemini düzenleme üzerine kurulu olması, merkez bankalarının finansal piyasaların en önemli kurumları olan bankalar ile operasyonel ve finansal anlamda yakın ilişkiler kurmasını gerektirir. Bu ödevin yerine getirilmesi için merkez bankalarının ellerinde birçok farklı araç bulunur. Fakat verilen hizmetinlerin sürekliliği ve oluşan maliyetlerin karşılanması ancak belirli bir ücrete tâbi olmakla mümkündür. Bu nedenle, merkez bankaları sundukları tüm hizmetleri ya faiz ya da komisyonla nemalandırır. Bu durum konvansiyonel bankacılık sistemiyle aynı hizmetlere ihtiyaç duyan faizsiz bankalar içinde geçerlidir.

Bankaların özellikle finansal ve operasyonel ihtiyaçlarını gidermede hayati bir rolü olan merkez bankası hizmetlerinin sadece faize dayalı ürünlerden ibaret olması, İslami prensiplere uyma zorunluluğu olan faizsiz bankalar açısından büyük bir sorundur. Ayrıca dual bir bankacılık sistemine sahip tüm ülkelerde farklı ölçülerde hissedilen bu sorunlar, merkez bankalarının bankaların bankası olma sıfatını tam olarak icra etmelerini engellemektedir. Bu kapsamda faizsiz bankaların merkez bankaları ile kurduğu ilişkilerin tüm boyutları ile incelenmesi, mevcut sorunların tespit edilmesi ve çözüm odaklı önerilerinin geliştirilmesi oldukça önemlidir. Bu amaçla Türkiye’de ve dünyada yer alan faizsiz bankaların merkez bankaları ile ilişkileri incelenmesi bu başlık altında gerçekleşecektir.

Dünyada “İslami Bankacılık ve El-Bank-ul İslam” gibi isimlerle bilinen faizsiz bankacılık sistemi, Türkiye’de “katılım bankacılığı” olarak nitelendirilmiştir. Bu farklı kullanımlar ile oluşabilecek anlam kargaşasını engellemek adına, çalışmanın bundan sonraki tüm kısımlarında “faizsiz finans”, “İslami bankacılık”, “faizsiz bankacılık” gibi ifadeler yerine katılım bankacılığı ifadesi kullanılmaya çalışılacaktır.

3.1.TCMB İLE KATILIM BANKALARI ARASINDA AÇIK PİYASA İŞLEMLERİ KAPSAMINDA KURULAN İLİŞKİLER (APİ)

Açık piyasa işlemleri TCMB'nin para politikası araçları arasında en etkin olanıdır. Faiz oranlarının yönlendirilmesinde, piyasadaki likidite durumunun yönetilmesinde ve para politikasının yönünü tayin edilmesinde APİ işlemleri etkin rol oynamaktadır. TCMB'nin 1986 yılından beridir kullandığı açık piyasa işlemleri devlet tahvilleri, hazine bonosu adı verilen devlet iç borçlanma senetleri (DİBS) veya Hazine Müsteşarlığı Varlık Kiralama Anonim Şirketi (HMKŞ) tarafından ihraç edilen kira sertifikalarının alım satımı ile gerçekleşir. Açık piyasa işlemleri kesin (doğrudan) alım/satım, geri satım vaadi ile alım (repo) /geri alım vaadi ile satım (ters repo), likidite senetleri ihracı ve depo alım satım işlemleri olmak üzere 4 farklı şekilde yapılır.²²⁵ Genelde faiz ile nemalandırılan bu işlemlerin katılım bankaları açısından kullanılabilirliği alt başlıklarda detaylıca başlıklarda incelenecektir.

3.1.1. Kesin (Doğrudan) Alım/Satım

Kesin alım, genellikle piyasada yaşanan kalıcı likidite sıkışıklıklarında tercih edilen bir finansman yöntemidir. Kesin alımı gerçekleştirmek için açık piyasa işlemi yapmaya yetkili bir kuruluş olmalıdır. Merkez bankası kesin alım işlemi yapmak istediğinde, işlem tarihinde belirlenmiş fiyat üzerinden ve işlem valöründe, tedavülde bulunan kıymetleri söz konusu kuruluşlardan satın alır. Kesin satım işleminde ise piyasada herhangi bir likidite fazlalığı-açığı olduğu durumlarda, açık piyasa işlemi yapmaya yetkili olan kuruluşlara merkez bankası portföyünde bulunan menkul kıymetleri işlemin yapıldığı tarihte oluşan fiyat üzerinden satar.²²⁶

Merkez bankalarının kesin alım ve satım işlemlerine katılım bankalarının dâhil olmaması için herhangi bir kanuni kısıtlama bulunmamaktadır. Fakat devlet iç borçlanma senetlerinin (DİBS) faiz ile nemalandırılması katılım bankalarının bu işleme dâhil olmalarını engellemektedir. Bu kapsamda TCMB, katılım bankalarının kesin alım/satım işlemlerine dâhil olabilmesi adına, DİBS'lere ek olarak, kira

²²⁵ TCMB, Açık Piyasa İşlemleri Uygulama Talimatı, **Piyasalar Genel Müdürlüğü Açık Piyasa İşlemleri Müdürlüğü**, 2014, (Kasım ayında güncellenen hali), S. 4. <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/ad568958-d0b5-45c3-ac43-1b4c57743435/pgmapi1.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-ad568958-d0b5-45c3-ac43-1b4c57743435-m3LdDGj> (05.11.2019).

²²⁶ <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Temel+Faaliyetler/Piyasalar/Acik+Piyasa+Islemleri/> (05.11.2019).

sertifikası alım/satım işlemlerine başlamıştır. Fıkhi açıdan herhangi bir eleştiri bulunmayan bu uygulamayı katılım bankaları, her zaman kullanamamaktadır. Bu durum nedeni ise TCMB'nin haftanın sadece bir günü ve belirli limitler ile bu işlemin yapılmasına izin vermesidir.²²⁷

3.1.2. Geri Satım Vaadi ile Alım (Repo) ve Geri Alım Vaadi ile Satım (Ters Repo)

Bir menkul kıymetin işlem başlangıç valöründe satılarak işlem bitiş valöründe geri alınma işlemine “repo” denilir. Bu işlemde parayı kullanan taraf repoyu yapan taraftır. Menkul kıymetin satımı geri alma taahhüdü ile gerçekleşir.²²⁸

Ters repo ise bir menkul kıymetin işlem başlangıç valöründe alınarak işlem bitiş tarihinde satılmasıdır. Bu işlemde parayı kullandıran taraf repoyu yapan taraftır. Menkul kıymetin alımını geri satma taahhüdü ile gerçekleştirir.²²⁹

Repo işlemlerini TCMB iki şekilde yapmaktadır. Bunlardan ilki TCMB'nin likidite yönetimi çerçevesinde teminat karşılığında bankaları fonlama aracı olarak bir haftalık vadeli ihaleler açmasıyla gerçekleşir. Diğer durumlarda ise TCMB piyasa miktar ihale yöntemiyle ihaleler yapar. Miktar ihalesi yapıldığında TCMB saat 10'da ihale miktarının ne kadar olacağını açıklamakta ve bankalar bu miktarın %20'sini geçmeyecek şekilde tekliflerini sunar. Toplam teklif miktarının ihale miktarının üstünde kalması durumunda bankalar kendi teklif tutarlarının toplam teklif tutarı oranına göre borçlandırılır.²³⁰

28 Mayıs 2018 tarihinde TCMB para politikasının öngörülebilirliğini arttırmak ve aktarım mekanizmasını geliştirmek amacıyla bir haftalık repo ihale faiz oranını

²²⁷ Fatih Kazancı, Merkez Bankalarının Faizsiz Bankalar Üzerindeki İşlev ve Etkileri: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Örneği, **Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Doktora Tezi**, 2019, s. 207.

²²⁸ IOSCO, **Securities Lending Transactions: Market Development And Implications**, 2009, s. 67. <https://www.bis.org/cpmi/publ/d32.pdf> (05.11.2019).

²²⁹ M.E.B., **Muhasebe Ve Finansman: Sermaye Piyasası Faaliyetleri**, Ankara, 2011, s. 35. http://megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Sermaye%20Piyasas%C4%B1%20Faaliyetleri.pdf (05.11.2019)

²³⁰ Alpaslan Serel ve İsmail Cem Özkurt, “Geleneksel Olmayan Para Politikası Araçları Ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 22, 2014. S. 59.

politika faizi olarak belirlemiştir. Böylece TCMB fonlamalarını haftalık repo ihaleleri ile yapmaya başlamıştır.²³¹

Repo işlemleri bankaların ellerindeki fazla nakitleri veya menkul kıymetleri değerlendirmelerine olanak sağlayan bir uygulamadır. Fakat katılım bankaları bu uygulamayı 2008 yılına kadar kullanamamıştır. Bunun iki nedeni bulunmaktadır. Bunlardan birincisi katılım bankalarının ilkeleri doğrultusunda çalışacak bir repo pazarının olmamasıdır. İkinci neden ise tezgâh üstü piyasalarda repo işleminin yapılabilmesi için katılım bankalarını sistemsal bir alt yapıya sahip olmamasıdır.²³² 02.07.2018 yılında Borsa İstanbul ve Takasbank ortaklığıyla “Taahhütlü İşlemler Pazarının” kurulmasıyla birlikte, katılım bankalarının repo benzeri işlemler yapılabileceği bir pazar oluşturulmuştur. Böylece, katılım bankaları kira sertifikaları ile geri alma taahhüdü ile satma veya geri satım taahhüdü ile alma işlemleri yapmaya başlamıştır.²³³

3.1.3. Likidite Senetleri İhracı

Merkez bankası Kanunun 52. Maddesine göre, kendi nam ve hesabına olmak kaydıyla, Merkez Bankası 91 günü geçmeyecek şekilde likidite senetleri ihracında bulunabilir. Yapılan bu ihraçlar ikincil piyasalarda alınıp satılabilir. Eğer Merkez bankası likidite senetlerini geri almayı uygun görürse erken itfa edebilir. Diğer bir deyişle geri satın alabilir.²³⁴

Likidite senedi ihraçları TCMB tarihinde sadece dört kez yapılmıştır. İlk likidite senedi ihracı 20 Temmuz 2007 yılında 32 gün vade ile gerçekleşmiştir. Daha sonra 2007 yılının son beş aylık döneminde 40, 29 ve 61 gün vadeli ihraçlar gerçekleşmiştir.²³⁵

Likidite senetleri de faiz içeren enstrümanlardır. Bu nedenle katılım bankaları tarafından kullanılamamaktadırlar.

²³¹ TCMB, **2019 Yılı Para ve Kur Politikası**, Ankara, 2019, s. 2.

²³² Dedec, **a.g.e.**, 2017, s.98.

²³³ <https://www.borsaistanbul.com/duyurular/2018/08/02/taahhutlu-islemler-pazari-faaliyete-gecti> (05.11.2019).

²³⁴ TCMB, **100 Soruda Katılım Bankacılığı**, Tanıtım Broşürü, 2018, s. 44.

²³⁵ Halil Güler, **Likidite Yönetimi Çerçevesinde Dolaşımdaki Para Hacminin Modellenmesi Ve Likidite Tahmini, TCMB Uzmanlık Tezi**, Ankara, 2009, s. 26-27.

3.1.4. Depo Alım-Satım İşlemi

Belirli vadeler ile bankaların teminat ve limitleri doğrultusunda TCMB'nin sağladığı mevduat olanaklarına depo denilmektedir. Depo işlemleri ile bankalar merkez bankasının aynı gün içerisinde belirlediği faiz oranları ile yerli para cinsinden borç alıp verebilirler. Bu uygulama, merkez bankası bünyesinde bulunan “Bankalararası Para Piyasası” (İnterbank) aracılığıyla yapılmaktadır. Para piyasalarında Türk lirası cinsinden likidite fazlalığı olduğu zaman bankalara ihale yoluyla Türk Lirası Depo Alım-Satım ihaleleri yapılmaktadır.²³⁶ Depo işlemleri döviz cinsinden de yapılabilir.

Depo alım-satım işlemleri faiz içerdiği için katılım bankalarının bu ihalelere girmesi mümkün olmamaktadır.

3.1.5. TCMB APİ İşlemlerinin Katılım Bankaları Açısından Değerlendirilmesi

Açık piyasa araçları TCMB tarafından *finans piyasasındaki kısa vadeli faiz oranlarının politika faizi etrafında oluşmasını sağlamak ve likiditeyi düzenlemek*²³⁷ amacıyla kullanılır. Bu uygulama ile konvansiyonel bankalar atıl durumda bulunan fonlarını kazanç elde edecekleri yüksek likiditeli menkul kıymetlere dönüştürebilir. Katılım bankaları ise bu menkul kıymetleri faiz nedeniyle kullanamaz.

TCMB'nin ürettiği araç ve uygulamaların sadece konvansiyonel bankalara yönelik olması merkez bankacılığı sisteminin bankaların bankası olma sıfatıyla pek özdeşleşmemektedir. Bu durumun farkında olan TCMB, katılım bankalarının kullanabileceği yeni bir alan yaratmak istemiştir. Bu gayretle, 2013 yılında bir düzenleme yapmış ve katılım bankalarının TCMB tarafından ihraç edilen kira sertifikaları aracılığıyla APİ işlemlerine dâhil olmasını sağlamıştır. Fakat “doğrudan alım-satım” yöntemi ile gerçekleşen bu düzenlemenin, haftada sadece bir gün ve belirli limitler dâhilinde yapılması, uygulamanın işlevselliğini kısıtlamıştır.

²³⁶ <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Temel+Faaliyetler/Piyasalar/Acik+Piyasa+Islemleri/> (05.11.2019).

²³⁷ <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Temel+Faaliyetler/Piyasalar/Acik+Piyasa+Islemleri/> (05.11.2019).

Tablo 3.1: API Araçlarının Faizsiz Finans Kurumları Açısından Kullanılabilirliği

	Menkul Değerin Durumu	Faizsiz Finans Kurumları Açısından Kullanılabilirliği
Doğrudan Alım-Satım İşlemi	Tahvil ve DİBS’ler faizli, Kira Sertifikaları faizsiz	Kira sertifikaları (Sukuk) kısıtlı olarak kullanılmakta.
Repo-Ters Repo İşlemi	Kira Sertifikaları hariç tüm Menkul kıymetler Faizli	Kira sertifikaları 2018 yılında kurulan Taahhütlü İşlemler Pazarında kullanılmakta.
Likidite Senetleri İhracı	Senetler faizli	Faiz nedeniyle kullanılamaz.
Depo Alım-Satım İşlemi	Yabancı Para ve Türk Lirası cinsinden yapılan ihaleler belirli bir faize maruz bırakılmakta.	Faiz nedeniyle kullanılamaz

Kaynak: Tarafımızca oluşturulmuştur.

TCMB’in gerçekleştirdiği diğer bir düzenleme ise kira sertifikalarının taahhütlü olarak alım-satımıdır. Repo ve ters repo işlemlerine benzeyen bu uygulama Takas Bank ve Borsa İstanbul ortaklığı ile kurulan “Taahhütlü İşlemler Pazarı”nda gerçekleşmektedir. Bu pazarda, aynı gün veya ileri başlangıç valörlü geri alım vaatli veya geri satım vaatli kira sertifikaları işlem görmektedir. Pazarda işlem gören sertifikalar hazine tarafından kurulan veya görevlendirilen kamuya ait varlık kiralama şirketleri tarafından ihraç edilmektedir.²³⁸ Taahhütlü İşlemler Pazarı faizsiz finans kurumlarının ellerindeki likit ve tasarrufların değerlendirilmesi için oldukça önemli bir alanın fiziki saikini ortaya koymaktadır. Fakat pazarda yer alan İslami

²³⁸ <https://www.borsaistanbul.com/urunler-ve-piyasalar/piyasalar/borclanma-araclari-piyasasi/taahhutlu-islemler-pazari> (05.11.2019).

menkul kıymetlerin şuan için sadece kira sertifikalarından ibaret olması büyük bir eksikliktir. İlerleyen dönemlerde farklı vade ve getirilere sahip yeni İslami menkul kıymetlerin pazara konu olması bu eksikliği büyük ölçüde giderecektir. Ayrıca API kapsamında sunulan araçların katılım bankaları açısından kısıtlılığı, aynı zamanda TCMB'nin para politikası kapsamında yürüttüğü politikaların etki alanını da daraltmaktadır.

3.2. TCMB İLE KATILIM BANKALARI ARASINDA GERÇEKLEŞEN ZORUNLU KARŞILIK İLİŞKİSİ

Çalışmanın birinci bölümünde zorunlu karşılıklara kısaca değinilmişti. Fakat zorunlu karşılıkların faizsiz finans kurumlarına olan etkileri üzerinde herhangi bir tartışma yürütülmemişti. Bu nedenle, kısmi rezerv bankacılığının bir sonucu olan ve ülkelerin merkez bankaları tarafından zorunlu tutulan bu uygulamanın, faizsiz finans kurumları üzerinde ne tür bir etkiye sahip olduğu bu bölümde incelenmeye çalışılacaktır.

3.2.1. Zorunlu Karşılık Uygulaması

Zorunlu karşılıklar finansal kuruluşların ellerindeki mevduatlara karşılık merkez bankasında tutmak zorunda oldukları nakit paradır. Temel amacı ani likidite çıkışları yaşanması durumunda bankaların ihtiyaç duydukları likiditeyi sağlamak olan zorunlu karşılık uygulaması, farklı gerekçelere binaen de uygulanabilir. Günümüzde makroekonomik riskliliği azaltmanın yanı sıra para politikaları kapsamında kullanılan zorunlu karşılık uygulamaları, para arzının kısılmasında veya arttırılmasında oldukça etkilidir.²³⁹

Merkez bankaları zorunlu karşılık oranlarını para politikaları kapsamında belirlemektedir. Finans kurumları bu oran dâhilinde mevduatlarının bir kısmını merkez bankasına transfer etmekle mükelleftir. Aktarılan mevduatlar merkez bankasının tasarrufundadır ve yine para politikası kapsamında kullanılır. Karşılıklara merkez bankasının belirlediği oran ve tarihe göre faiz tahakkuk ettirilebilir. Ülkelerin merkez bankalarının, para politikalarının ve yasal yükümlülüklerin değişmesi, zorunlu karşılık uygulamalarının farklılaşmasına neden olabilir.

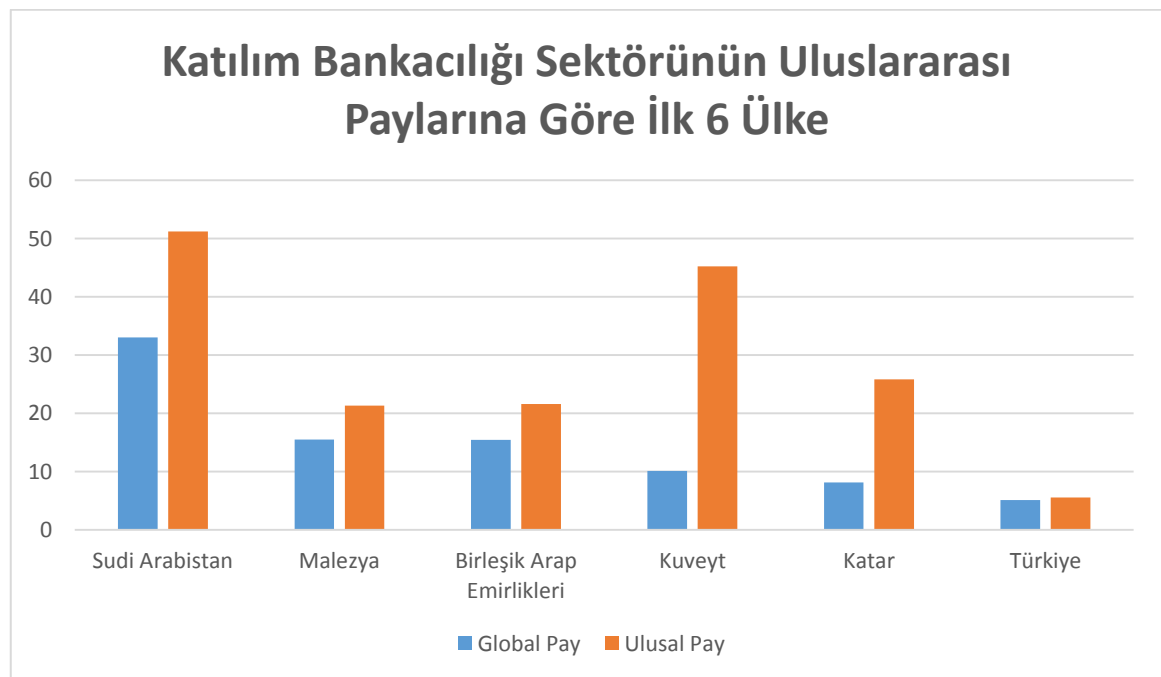
²³⁹ Koray ve Tiryaki, **a.g.e.**, 2011, s. 1-2.

Merkez bankalarınca, katılım veya konvansiyonel banka ayrımı gözetmeden yürütülen zorunlu karşılık uygulaması, faizsiz finansın ruhuna uygun olmayan bir gelirin tahakkuk etmesine, yani faizsiz finans kurumlarının faize maruz kalmasına neden olmaktadır. Bu realitenin daha iyi anlaşılması için faizsiz finans alanında en büyük paya sahip olan ve dual bir bankacılık sistemine sahip olan Suudi Arabistan, Malezya, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, Katar ve Türkiye incelenecektir. Daha sonra Türkiye özelinde, katılım bankalarının zorunlu karşılıklardan elde ettiği gelirler değerlendirilecektir.

3.2.2. Dünyadaki Katılım Bankalarının Zorunlu Karşılık Uygulamaları

Dünyada faizsiz finans sistemi üzerine yaklaşık 135 müessese faaliyet göstermektedir. Bunlardan 89'u dünyanın en büyük 1000 bankası arasında yer almaktadır.²⁴⁰ Özellikle Suudi Arabistan, Malezya, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, Katar ve Türkiye gibi ülkeler %87,7 gibi bir payla uluslararası pazarda sektörün öncü ülkeleridir.²⁴¹

Grafik 3.1: Katılım Bankacılığı Sektörünün Uluslararası Paylarına Göre İlk 6 Ülke (2018)

²⁴⁰ Sümer ve Onan, a.g.e., 2016, s. 299.

²⁴¹ EY REPORT, **World Islamic Banking Competitiveness Report 2016**, 2016, s.12.

Kaynak: İlgili ülkelerin Merkez Bankaları

Yukarıdaki grafikte faizsiz finans alanında faaliyet gösteren ve en büyük paya sahip olan ilk altı ülkenin katılım bankacılığı alanındaki global ve ulusal payları yer almaktadır. Suudi Arabistan %33'lük paya dünya katılım bankacılığı payının büyük bir bölümünü elinde bulundururken Malezya ve Birleşik Arap Emirlikleri yaklaşık %16 payla bu sıralamada ikinci ve üçüncü sırada yer almaktadırlar. Sıralamayı dördüncü sırada %10'luk payla Kuveyt, %9'luk payla da Katar devam etmektedir. Sonuncu sırada ise %5'lik payla Türkiye yer almaktadır.

Bu ülkeler için katılım bankacılığı faaliyetleri ulusal ölçekte de önemli bir paya sahiptir. Örneğin Suudi Arabistan bankalarının yarısından fazlası faizsiz işlem yapan bankalardan oluşmaktadır. Bu oran Kuveyt'te %45, Katar'da %25.8, Birleşik Arap Emirlikleri'nde %21.6, Malezya'da %21.3, Türkiye'de ise %15 şeklinde gerçekleşmektedir.

Tablo 3.2: Suudi Arabistan, Malezya, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, Katar ve Türkiye'de Karşılık Oranları

Ülkeler	Merkez Bankaları	Yıl	ZK Oranları (%)
Suudi Arabistan	SAMA	2010	4-7
Malezya	Bank Negara Malaysia	2016	2.8-4.2
Birleşik Arap Emirlikleri	United Arab Emirates	2010	1-14
Kuveyt	Central Bank of Kuwait	2010	10-100
Katar	Qatar Central Bank	2017	4.5
Türkiye	TCMB	2019	4

Kaynak: Simon Gray, "Central Bank Balances and Reserve Requirements", **IMF Working Paper**, 2011. ve Suudi Arabistan, Malezya, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, Katar ve Türkiye Merkez Bankaları.

Tablo 3.2’de Suudi Arabistan, Malezya, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, Katar ve Türkiye merkez bankalarının uyguladıkları zorunlu karşılık oranları yer almaktadır. Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri ve Malezya gibi ülkelerde yayınlanan oranlar belirli aralıklarda yer alırken Türkiye ve Katar gibi ülkelerde tek bir oran üzerinden ilan edilmektedir. Bu durumun nedeni, paranın cinsine, mevduatların vadesine ve merkez bankalarının para politikası tercihlerinin farklılaşmasından kaynaklanmaktadır.

Belirlenen oranlar %1 ile %100 aralığında ülkeden ülkeye değişiklik göstermesinin nedeni, ülkelerin para politikalarının birbirinden farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin, sıkı bir para politikası uygulamak ve makro riskleri azaltmak isteyen Kuveyt, zorunlu karşılık oranlarını %10 ile %100 gibi geniş bir bant aralığında tutarken, Birleşik Arap Emirlikleri daha düşük bir bant aralığında (%1-%14) tutmaktadır.

Belirlenen oranlar hangi düzeyde olursa olsun uygulama hem faizsiz finans kurumlarını hem de konvansiyonel bankaları kapsamaktadır. Bu ise söz konusu ülkelerin, konvansiyonel bankacılık ile katılım bankacılığı sistemlerinin büyük ölçüde aynı makroekonomik şartlara tâbi olması anlamına gelmektedir. Oysa farklı felsefi ve risklilik düzeylerine sahip bu iki banka türüne, makro finansal risklerin azaltılabilmesi için aynı zorunlu karşılık politikaların uygulanması adaletli bir yaklaşım değildir. Çünkü katılım bankacılığı sistemi konvansiyonel bankacılık sistemine göre daha az risklilik barındırmaktadır. Öyle ki, Ryu vd.²⁴², Ansari ve Rehman²⁴³, Hanif’in²⁴⁴ konvansiyonel bankacılık ile katılım bankacılığı sistemlerini ekonometrik olarak karşılaştırdıkları çalışmalarda, İslami bankacılığın konvansiyonel bankacılığa göre daha az risklilik taşıdığı ve krizlere karşı daha dayanıklı olduğuna dair somut deliller ortaya koymuşlardır. Bu bakımdan merkez bankalarının zorunlu

²⁴² Kyeong Pyo Ryu, Shu Zhen Piao and Doowoo Nam, “A Comparative Study Between the Islamic and Conventional Banking Systems and Its Implications, **Scholarly Journal of Business Administration**, Vol:2. Issue:5, 2012.

²⁴³ Sanaullah Ansari and Atiqa Rehman, “Financial Performance Of Islamic And Conventional Banks in Pakistan: A Comparative Study”. In: **8th International Conference On Islamic Economics And Finance**. .2011.

²⁴⁴ Muhammad Hanif, et al., “Comparative Performance Study of Conventional and Islamic Banking in Pakistan”. **International Research Journal of Finance and Economics**, Issue 83, 2011.

karşılık oranları hangi düzeyde olursa olsun, alınan karşılıkların fırsat maliyeti (ülkeden ülkeye değişmek şartıyla) İslami bankalar için her zaman daha ağır olmaktadır.

3.2.3. Zorunlu Karşılıkların Katılım Bankalarına Etkisi

Zorunlu karşılıkların yasal alt yapısı 5411 Bankacılık Kanunu’nun 1211 Sayılı Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) Kanunu’nun 40’inci maddesinin II numaralı fıkrasına dayanılarak çıkarılan 2005/1 sayılı tebliğle düzenlenmiştir. Bu tebliğde hali hazırda faaliyet gösteren finans kurumlarının zorunlu karşılıklara tabi olduğu belirtilmiştir. Bu kanuna göre, mevduat/katılım fonu, kullanılan krediler, ihraç edilen menkul kıymetler, sermaye piyasasına dâhil edilmeyen borçlanma araçları gibi bilanço kalemlerinin hepsi yabancı para ve Türk lirası kapsamında zorunlu karşılık yükümlülüklerini oluşturmaktadır. Bu yükümlülükler finans kurumlarının tabi olduğu kayıt düzeni ve muhasebe standartları esas alınarak düzenlenmelidir.²⁴⁵

TCMB nezdinde zorunlu karşılıkların iki şekilde ayrılması mümkündür. Bunlardan ilki Türk Lirası cinsinden ayrılan zorunlu karşılıklardır. İkincisi ise TCMB’nin 2010 yılında geliştirdiği Rezerv Opsiyon Mekanizması’dır (ROM). Bu mekanizma ile finans kurumları merkez bankasına yatıracakları zorunlu karşılıkların bir kısmının yabancı para ya da altın cinsinden ayırabilmektedir.²⁴⁶

TCMB iki haftada bir Cuma günü zorunlu karşılıklara tabi olan finans kurumlarının ne kadar zorunlu karşılık ayırması gerektiğini açıklamaktadır. Daha sonra bu açıklama kapsamında hesaplanan tutarın Merkez Bankası nezdinde yükümlü kurumlar tarafından ayrılmasını talep eder. Bazen finans kurumlarının elinde döviz ve kıymetli maden cinsinden likit fazlalığı bulunabilir. Bu gibi durumlarda finans kurumları TL cinsinden ödemesi gereken karşılığı “Rezerv Opsiyon Mekanizması” (ROM) kapsamında yabancı para veya altın şeklinde ödeyebilirler. Fakat bu uygulama bazı sınırlamalara tabidir. Eğer finans kurumu ROM kapsamında karşılık

²⁴⁵ <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Temel+Faaliyetler/Para+Politikasi/Zorunlu+Karasilik+Oranlari/> (06.11.2019).

²⁴⁶ M. Veysel Kaya and Yunus Kutval, “The Reserve Options Mechanism in Turkey and a General Overview of the Reserve Option Coefficient”, **Studies on Balkan and Near Eastern Social Sciences Volume 2**, eds. (Rassim Yılmaz ve Günther Löschigg), Peter Lang, Berlin, 2018.

ayırmak isterse, ancak TL cinsinden tutulması gereken yükümlölüklerin %30'unu ABD doları veya EURO cinsinden, %30'unu standart altın ve %10'ini kaynağı yurt içi yerleşkelere ait olan hurda altından ayırabilir.²⁴⁷

²⁴⁷ Kaya and Kutval, **a.g.e.**, 2018.

Tablo 3.3: TCMB Türk Lirası Cinsinden Zorunlu Karşılık Oranları 2018 (%)

Türk Lirası	Oranlar
Katılım Fonu ve Mevduat (Yurt dışı bankaların katılım fonu/mevduatı dâhil)	
Vadesiz, ihbarlı, 1 aya ve 3 aya kadar (1 ay ve 3 ay dâhil) vadeli	7
6 aya kadar (6 ay dâhil) vadeli	4
1 yıla kadar vadeli	2
1 yıl ve daha uzun vadeli	1
Müstakrizlerin Fonları	7
Diğer Yükümlülükler (Yurt dışı bankalar mevduatı/katılım fonu dâhil)	Oranlar
1 yıla kadar (1 yıl dâhil) vadeli	7
3 yıla kadar (3 yıl dâhil) vadeli	3,5
3 yıldan uzun vadeli	1

Kaynak: tcmb.gov.tr

Tablo 3.4: TCMB'nin Yabancı Para Cinsinden Zorunlu Karşılık Oranları 2018 (%)

Yabancı Para	Oranlar
Mevduat ve Katılım Fonu (Yurt dışı bankalar mevduatı/katılım fonu hariç)	
Vadesiz, ihbarlı, 1 aya kadar, 3 aya kadar, 6 aya kadar ve 1 yıla kadar vadeli	17
1 yıl ve 1 yıldan uzun vadeli	13
Müstakrizlerin Fonları	17
Diğer Yükümlülükler (Yurt dışı bankalar mevduatı/katılım fonu dâhil) (*)	
1 yıla kadar (1 yıl dâhil) vadeli	21
2 yıla kadar (2 yıl dâhil) vadeli	16
3 yıla kadar (3 yıl dâhil) vadeli	11
4 yıla kadar (4 yıl dâhil) vadeli	7
5 yıldan uzun vadeli	5

*Yurt dışı bankalar mevduatı/katılım fonu yükümlülüklerinin tamamına yeni yükümlülükler için belirlenen oranlar uygulanmaktadır.

Kaynak: tcmb.gov.tr.

TCMB'nin mevduat/katılım fonunun vadesine göre talep ettiği zorunlu karşılık oranları farklılık arzedebilir. Örneğin, Türk parası cinsinden 1 yıldan uzun vadeli mevduat/katılım fonunda % 1 oranında zorunlu karşılık ayrılması gerekirken, yabancı para cinsinden bu oran %13'dür.

Eğer finans kurumları Rezerv Opsiyon Mekanizması gereğince karşılık ayırmak isterlerse Tablo 3.5'deki oranlar dâhilinde işlem yapmak zorundadır.

Tablo 3.5: 2Rezerv Opsiyon Katsayıları (2018-ROK)

Döviz İmkânları Dilimleri (%)	Katsayı (Döviz)	Altın İmkân Dilimleri	Katsayı (Altın)	İşlenmiş veya Hurda Altın Dilimleri	Katsayı (Hurda Altın)
0-20	1,0	0-15	1,6	0-10	1,0
20-25	1,4	15-20	1,7		
25-30	1,7	20-25	2,1		

Kaynak: tcmb.gov.tr

TCMB'nin Türk lirası cinsinden ayrılan zorunlu karşılıklara ödeyeceği faiz miktarının hesaplanması 2018 yılına kadar TL cinsinden karşılıklar için bir haftalık vadeli repo fonlama faiz oranının 400 baz puan eksiği, ABD doları cinsinden ödenen karşılıklara ödenecek faiz, TCMB'nin döviz kurları üzerinden belirlenen günlük faiz oranları üzerinden hesaplanmaktaydı. Fakat 2019 yılında bu hesaplama yöntemi değişmiştir. Yeni yöntemde göre Türk Lirası üzerinden yapılan faiz hesaplaması %8 olarak belirlenirken, Kredi Büyüme Oranı Karşılıklar tebliğinde belirtilen referans aralığına sahip olan finans kurumları için %10 olarak hesaplanmıştır. Ayrıca, kredi büyüme oranlarının her zorunlu karşılık döneminde yeniden hesaplanmasına ve büyüme oranları referans değerler arasında kalan finans kurumlarının takip eden üç ay süresince ilgili zorunlu karşılık oranları ve faiz oranlarına tabi olacağı belirtilmiştir.

TCMB'nin belirttiği usul ve esaslara göre mevduat/katılım fonlarına ait zorunlu karşılık faiz ödemelerinin bankalara verilmesi ise TCMB inisiyatifindedir.²⁴⁸ Yani TCMB istediği takdirde zorunlu karşılıklara herhangi bir faiz/nema ödemesi yapmamaktadır. Ödemenin gerçekleştiği dönemlerde ise TCMB katılım bankaları ve konvansiyonel bankalar arasında herhangi bir ayırım yapmadan faiz/nema gelirleri

²⁴⁸ www.tcmb.gov.tr (24.12.2019).

ilgili bankalara aktarmaktadır. Bu bakımdan TCMB'nin 2014-2018 yılları arasında zorunlu karşılıklara uyguladığı faiz/nema oranları aşağıdaki gibi gerçekleşmiştir.

Tablo 3.6: TCMB'nin 2014-2018 Yılları Arasında Zorunlu Karşılıklara Uyguladığı Faiz/Nema Oranı (%)

	2014	2015	2016	2017	2018
TL*	7.00	4.33	4.00	4.00	4.00
USD	-	0.22	0.50	1.09	1.50

*Çekirdek yükümlülükleri görece yüksek olan banka/finansman şirketlerine uygulanacak Zorunlu Karşılıklara uygulanan nema oranları.

Kaynak: TCMB Elektronik Veri ve Data Sistemi.

Tablo 3.6'dan da anlaşılacağı üzere TCMB 2014 yılında zorunlu karşılıklara %7 oranında nema uygulamasına gitmiştir. Sonraki yıllarda bu rakam %4 civarında gerçekleşmiştir. Rezerv Opsiyon Mekanizması (ROM) kapsamında 2014 yılından sonra döviz cinsinden de zorunlu karşılık nema ödenmesi yapılmaya başlamıştır. Bu kapsamda dolar cinsinden ayrılan karşılıklara ödenen nema oranında arttığı görülmektedir.

Türkiye'de hâlihazırda faaliyet gösteren Kuveyt Türk, Albaraka Türk, Türkiye Finans, Ziraat Katılım, Vakıf Katılım ve Türkiye Emlak Bankası olmak üzere altı farklı katılım bankası bulunmaktadır. Bu bankaların topladığı fonlara göre ayırdığı zorunlu karşılıklar yıllar itibarıyla aşağıda belirtildiği gibi gerçekleşmiştir.

Tablo 3.7: Zorunlu Karşılığa Tabi Katılım Fonları (Milyon)

	Türk lirası	USD	EURO	Altın (USD)	Diğer Dövizler (USD)	Döviz Toplamı
2011	23.886.65	4.630.14	1.706.59	2.022.80	19.62	8.880.56
2012	28.825.21	6.059.60	2.008.68	2.427.48	19.26	11.156.19
2013	36.652.64	6.470.98	2.383.47	2.199.39	44.73	12.007.63
2014	38.721.30	6.949.42	2.386.81	1.512.24	70.03	11.440.98
2015	40.597.06	8.026.65	2.620.96	793.06	128.86	11.808.98
2016	48.122.29	5.948.17	2.603.46	884.39	125.91	9.703.05
2017	57.171.78	7.769.66	3.130.77	1.246.95	81.15	12.845.93
2018	55.620.29	8.035.73	3.294.13	1.251.69	91.35	13.502.04

Kaynak: TCMB Elektronik Veri ve Data Sistemi.

Görüleceği üzere Türk lirası cinsinden zorunlu karşılığa tabi fonlarda 2011 ile 2017 yılları arasında istikrarlı bir artış gerçekleştirirken 2018 yılında küçük bir düşüş yaşanmıştır. Bu durum Merkez Bankasının para politikası kapsamında parasal genişlemeye başvurması olarak açıklanabilir. 2019 yılında zorunlu karşılık oranlarında yaşanan %3'lük düşüşte bu durumu destekler niteliktedir.

Türkiye'deki katılım bankalarının zorunlu karşılık yükümlülükleri ve uygulamaları TCMB nezdinde konvansiyonel bankalar ile aynı olup, 2014 yılının kasım ayından itibaren çekirdek yükümlülüklerle teşvik sağlaması açısından, TCMB tarafından yerli para cinsinden zorunlu karşılıklara dair faiz ödemesi yapılmaya başlanmıştır.²⁴⁹ Bu bakımdan Türkiye'deki katılım bankalarının zorunlu karşılıklardan aldıkları gelirler Tablo 3.8'deki gibi gerçekleşmiştir.

²⁴⁹ www.tcmb.gov.tr (29.12.2019).

Tablo 3.8: Türkiye’deki Katılım Bankalarının Zorunlu Karşılıklardan 2014-2018

	2014*	2015	2016	2017	2018 (A)	Toplam	Net Kar (2018) (B)	A/B (%)
Kuveyt Türk	275	9.234	25.600	50.595	92.411	178.115	869.812	10.62
Albaraka Türk	492	10.263	18.811	32.547	58.577	120.690	133.968	43.72
Türkiye Finans	529	10.733	28.500	39.742	80.686	160.190	444.750	18.1
Ziraat Katılım	-	330	4.359	16.396	37.081	58.166	322.665	11.5
Vakıf Katılım	-	-	819	9.287	23.290	33.396	326.779	7.1
Toplam	1.296	30.560	78.089	148.576	292.045	550.597	1.697.964	17.1

Yılları Arasında Elde Ettikleri Faiz Gelirleri (Bin TL)

Kaynak: Kuveyt Türk, Albaraka Türk, Türkiye Finans, Ziraat Katılım ve Vakıf Katılım Yıllık Faaliyet Raporları.

Tablo 3.8’de de görüleceği üzere, TCMB katılım bankalarına 2014 yılından 2018 yılına kadar geçen süreç içerisinde toplamda 550 milyon TL zorunlu karşılık faizi ödemesi yapmıştır.²⁵⁰ 2018 yılında en fazla zorunlu karşılık faizini 92 milyon TL ile Kuveyt Türk bankası almıştır. Kuveyt Türk’ü sırasıyla 80 milyon TL ile Türkiye Finans, 58.5 milyon TL ile Albaraka Türk izlemiştir. Son olarak yeni kurulan Ziraat Katılım ve Vakıf Katılım bankaları 37 milyon TL ve 23 milyon TL faiz geliri elde etmişlerdir.

Sektörün 2018 yılı itibarı ile elde ettiği zorunlu karşılık faizi miktarı 2018 yılında elde edilen net karlılığın %17,1’ini oluşturmaktadır. 2018 yılında alınan zorunlu karşılık faizlerinin net karlara oranları liste sırasına göre, %10.62, %43.72, %18.1, %11.5 ve %7.1 şeklinde gerçekleşmiştir. Burada en dikkat çekici oran %43.72 ile Albaraka Türk Katılım Bankası’dır. Katılım bankacılığı sektörünün 2018 yılı net

²⁵⁰ Bu hesaplama 29 Mayıs 2015’te faaliyetine son verilen Bank Asya ve 2019 yılında kurulan Türkiye Emlak Bankası dâhil değildir.

karlılıklarını bir önceki döneme göre % 34,1 oranında arttırabildiğini²⁵¹ düşündüğümüzde bu rakamlar daha anlamlı hale gelmektedir.

3.2.4. Fıkhi Açıdan Zorunlu Karşılıklar

Zorunlu karşılıklar faizsiz finans kurumlarının istemediği bir gelir olan faiz gelirini doğurmaktadır. Başta Hayrettin Karaman olmak üzere bazı ilahiyatçı düşünürler, zorunlu karşılıklardan alınan “fazlalığın” enflasyon oranına kadar fıkhi açıdan bir sorun teşkil etmediğini, hatta enflasyon oranını aşan bir faiz gelirlerinin nüksetmesi durumunda, fazlalığın Tasarruf Mevduat Sigorta Fonu (TMSF) prim ödenmesi için kullanılabileceğini yönünde fetva vermiştir. Ayrıca katılım bankalarının zorunlu karşılıkları faiz geliri elde etmek için TCMB’ye yatırmadıklarını, bu durumun bir zaruriyet hâli olduğu ve bu nedenle böyle bir uygulamaya gidilmesinde herhangi bir beis görülmeceğini belirtmiştir.²⁵² Zorunlu karşılık faizlerinin kullanılabilirliği için her ne kadar bu tür ifadeler bulunsa da, bu gelirin gerçek anlamda faiz olduğu yönünde önemli eleştiriler de vardır. Bu açıdan katılım bankalarının önünde üç seçenek bulunmaktadır.

- 1- *Hayrettin Karaman hocanın fetvası kabul edilip Merkez Bankasından zorunlu karşılık faizi almak ve bu faizi fetva sınırları içerisinde kullanmak:* Türkiye Katılım Bankaları Genel Sekreteri Osman Akyüz verdiği bir demeçte, şu şekilde bir beyanatta bulunmuştur. “Zorunlu Karşılıklardan alınan enflasyon oranına kadar olan kısım faiz olarak değerlendirilmiyor, alacaklının hakkı olarak kabul ediliyor. Enflasyon miktarını aşan kısım ise faiz olarak değerlendiriliyor ve bu fonla sadece TMSF prim ödemeleri ile sosyal sorumluluk projeleri harcamalarının yapılabileceği ifade ediliyor. Katılım Bankaları olarak daha önce TL zorunlu karşılıklara aldığımız faiz ile bu şekilde işlem yapılıyordu, döviz için aldığımız tutar ile de o yapılacak....Kaldı ki, bu alınan tutarlar hem enflasyonun oldukça altındadır ve ödünç verilen paranın bir getirisi değildir, hem de sadece devletin zorunlu

²⁵¹ www.tkbb.org.tr (07.11.2019)

²⁵² Hayrettin Karaman, “Munzam karşılık faizi”, Yeni Şafak Gazetesinde 5 Eylül 2010 tarihinde yer alan köşe yazısı. <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettinkaraman/munzam-karilik-faizi-23870> (07.11.2019).

*olarak tuttuğu paranın nemasıdır, faiz niteliği taşımaz.*²⁵³ Bu durum Hayrettin hocanın fetvasının kabul edilerek mevcut işleyişin bu şekilde yapıldığını itirafı niteliğindedir. Fakat şunu belirtmek isteriz ki, aslında hem Hayrettin Karaman hem de katılım bankaları aslında işlevsel bir çözüm önerisi bulunmadığı için “zorunluluk hali” nedeni ile mevcut fetvayı kabul etmektedirler. Oysa zorunlu karşılıklara yönelik fıkhi açıdan sorunsuz bir model TCMB tarafından uygulanabilirse, zorunluk hali ortadan kalkacak ve fetva geçerliliğini yitirecektir.

- 2- *Zorunlu karşılık faiz gelirlerinin reddedilmesi veya bu gelirlerin tamamını hayır işlerinde kullanılması:* Hayrettin Karaman hocanın fetvasına katılmayan ilahiyatçılar zorunlu karşılık faizlerinin reddedilmesi veya bu gelirin tamamen hayır işlerinde kullanılmasını savunmaktadırlar. Tablo 3.8’de görüleceği üzere, katılım bankalarının 2018 yılı zorunlu karılık faiz gelirleri, yine aynı yılın net karlılığının %7’si ile %43.72’sine kadar ulaşmaktadır. Böyle bir fetvanın kabulü dâhilinde katılım bankalarının bu gelirden mahrum kalmaları, zaten zor rekabet şartlarının daha da ağırlaşmasına sebebiyet verecektir.
- 3- *Zorunlu karşılık faizlerine alternatif şeri bir modelin üretilmesi:* Katılım bankalarının hem zorunlu karşılık gelirlerini kullanması hem de bu durumun fıkhi açıdan mutabakata bağlanmasının mevcut sistem içerisinde mümkün değildir. Bu nedenle zorunlu karşılık faizlerine alternatif şeri uygulama ve araçların üretilmesi daha makul bir seçenektir. Bu kapsamda çalışmanın devamında ilgili soruna yönelik alternatif modeller üretilmeye çalışılacaktır.

3.2.5. Zorunlu Karşılıkların Katılım Bankaları Açısından Değerlendirilmesi

Konvansiyonel bankacılık sisteminin işleyişinden farklı bir yapıya sahip olan katılım bankacılığı sistemi, çoğu ülkede teorik olarak farklı statülerde değerlendiriliyor gibi gözükse de, genel olarak klasik bankacılık sistemi ile aynı uygulamalara maruz kalmaktadır. Günümüzün parasal sistemlerinin temelini oluşturan “Kısmî Rezerv Bankacılığı” da bu uygulamalardan biridir.

²⁵³ Hakan Göksel, 04.05.2015 tarihinde www.haber7.com sitesinde yayınlanan haber. <http://ekonomi.haber7.com/finans/haber/1359243-mbnin-verdigi-faizi-faizsiz-bankalar-ne-yapiyor> (07.11.2019).

Kısmi Rezerv Bankacılığı, bankaların mevduatlarından daha düşük miktardaki bir parayı rezerv olarak bulundurdıkları bankacılık sistemidir. Bu sistemde merkez bankası, bankaların bankası sıfatıyla faaliyet gösterdiğinden diğer bankalar üzerinde regülatif bir rol oynamaktadır. Bu rollerden biriside, zorunlu karşılık uygulamasıdır. Zorunlu karşılık uygulamaları, bankaların tasarruf sahiplerinden topladığı mevduatlara Merkez Bankası'nın belirlediği bir oranda karşılık ayırma zorunluluğudur. Ayrılan karşılık merkez bankasının rezervlerinde muhafaza edilir ve belirli bir faize tâbi tutulur. Bu, Dünya'da ki pek çok merkez bankasının da yürüttüğü geleneksel bir politikadır.

Merkez bankalarının zorunlu karşılık politikaları iki nedene dayanmaktadır. Bunlardan birincisi, zorunlu karşılık oranlarında yapılan değişikliklerle merkez bankasının etkin bir para politikası yürütme imkânı bulmasıdır. Diğer neden ise Merkez bankasının makro finansal risklerin azaltılabilmesine yönelik politikalar uygulayabilmeleridir.²⁵⁴ Oysa İslami bankalar klasik bankalardan farklı olarak dağıttıkları fonlarda bir mal karşılığı bulundurdıkları için risklilik oranları oldukça düşüktür. Buna rağmen, Merkez bankalarının bankacılık sistemindeki riski azaltmak adına yaptığı zorunlu karşılık politikaları, İslami bankaları haksız bir rekabet ortamına sürüklemektedir. Öyle ki, birçok İslamcı ekonomist, zorunlu karşılıkların İslami bankalara herhangi bir gelir getirmemesi ve finansman amacıyla yatırılan özel fonların miktarını düşürmesi nedeniyle, İslami bankaların iki kez cezalandırıldığını düşünmektedir.²⁵⁵ Bununla birlikte, İslami bankaların diğer bankalardan farklı muamele görmesi gerektiğini belirtmek gerekir. Çünkü merkez bankasının rezervi normal olarak katılım bankacılığında yasaklanmış faizi üretmektedir.²⁵⁶ Bu nedenle, faizsizlik söylemleri üzerine inşa edilen bu müesseselerin, mecburi olarak faizli işleme zorlanmaları, mütedeyyin kesme hitapta söylem ve eylem uyumsuzluğuna

²⁵⁴ www.tcmb.gov.tr

²⁵⁵ Abdel- Hameed M. Bashir, "Determinants of profitability in Islamic banks: Some Evidence From The Middle East", **Islamic Economic Studies**, Vol:11, No: 1, 2003, s. 43.

²⁵⁶ Fuad Al-Omar and Munawar Iqbal, "Some Strategic Suggestions For Islamic Banking in The 21st Century", **Review of Islamic Economics**, 2000, s. 39.

neden olmaktadır. İslami bankalara adil bir muamele yapılması için alternatif bir yöntem gerekmektedir.²⁵⁷

Zorunlu karşılık uygulamasının yanı sıra İslami finans kurumlarının dağıttıkları fonların kısıtlılığı nedeniyle de konvansiyonel bankalar karşısında haksız rekabete maruz kalmaktadırlar. Öyle ki; konvansiyonel bankalar ilgili merkez bankalarından faiz karşılığı finansman (borç) sağlayabilir iken, İslami finans kurumları yapı gereği böyle bir fonlamadan mahrum kalmakta, mudilerin oluşturduğu fonlar ve öz sermayeleri ölçüsünde faaliyetlerini devam ettirmeye çalışmaktadırlar. Zorunlu karşılık uygulaması ise mevcut kaynakların daha da kıtlaşmasına neden olmaktadır. Bu ise faizsiz finans kurumlarının konvansiyonel bankalara karşı rekabetini iyice zorlaştırmaktadır.

3.3. TCMB’NİN SON KREDİ VERME MERCİİ OLMA FONKSİYONU HASEBİYLE KATILIM BANKALARI İLE KURDUĞU İLİŞKİLER

TCMB bankaların bankası sıfatıyla bilinen bir kuruluştur. Temel görevleri arasında finansal piyasaları düzenlemekte yer almaktadır. Bu bakımdan finansal piyasaların en önemli kurumu olan bankaların sağlıklı likidite yönetimine sahip olmalarını ister. Bu amaçla, bazı durumlarda likidite dengesinde sorun olan bankaların bu dengesizliği ortadan kaldırması için çeşitli hizmetler sunar. Bunlar “Hazır İmkânlar” olarak bilinen ve bankaların finansal ihtiyaçlarını gidemeye yönelik fonlama yöntemleridir.

Bu başlıkta merkez bankasının son borç verme mercii olması hasebiyle (Lender of Last Resort) sunduğu fonlama yöntemlerinden ve Türkiye’deki katılım bankalarının bu hizmetten ne ölçüde yararlandığını incelenecektir.

3.3.1. Merkez Bankası Tarafından Sunulan Hazır İmkânlar (İskonto Penceresi)

Para politikaları, para arzı ve likiditenin etkin bir şekilde düzenlenmesi amacıyla merkez bankasının sunduğu fonlama hizmetine “Hazır İmkânlar” denilir. Merkez bankası bu imkânlar ile bankacılık sektörüne karşı nihai kredi mercii olma statüsünü

²⁵⁷ Ahamed Kameel Mydin Meera and Moussa Larbani, “Ownership Effects Of Fractional Reserve Banking: An Islamic Perspective. *Humanomics*, Vol: 25. Issue: 2. 2009. s. 110.

yerine getirmeyi ve sektördeki geçici likidite sıkışıklıklarını gidermeyi amaçlamaktadır.

Bu finansman yöntemi altı farklı yolla yapılabilmektedir. Bunlar;²⁵⁸

- 1- Türk Lirası Depo Borç Alma ve Borç Verme,
- 2- Piyasa Yapıcısı Bankalara Sağlanan Likidite İmkânı,
- 3- Borsa İstanbul Bünyesinde Sağlanan Repo ve Ters Repo İmkânı,
- 4- Likidite Desteği Kredisi,
- 5- Geç Likidite Penceresi (GLP)
- 6- Gün İçi Limit Penceresi (GİL)'dir.

Hazır imkânların açık piyasa işlemlerinden farklı imkân şeklinde sunulan iskonto penceresi olması, açık piyasa işlemlerini tamamlaması ve bir güvenlik supabı olmasıdır.²⁵⁹

Bu uygulama normal şartlar altında tüm bankacılık sektörü için belirli faiz karşılığı yapılırken, katılım bankalarının faizsiz işlem yapabilmesi için bazı ayrıcalıkların tanınmaktadır.²⁶⁰ Bu ayrıcalıkların neler olduğu ve katılım bankalarının bu hizmetlerden nasıl yararlandığını incelemek için hazır imkânları biraz daha detaylı incelemek gerekecektir.

Türk Lirası Depo Borç Alma ve Borç Verme: Bankaların teminat ve limitleri doğrultusunda belirli vadeler ile Merkez Bankasının mevduat sağladığı imkândır. Bankalar bu olanak ile aynı gün içerisinde belirtilen faiz oranlarıyla TL cinsinden borçlanabilmektedirler. Depo imkânı ise Merkez Bankası bünyesinde faaliyet gösteren Bankalararası Para Piyasası (İnterbank) üzerinden yapılmaktadır. Borçlanmalara faiz tahakkuk ettirilmesi nedeniyle katılım bankaları bu uygulamaya dâhil olamamaktadır.

²⁵⁸ TCMB, a.g.e., 2018, s. 46.

²⁵⁹ İpek Özdemir, Merkez Bankacılığında Teminat Sistemleri, **TCMB Uzmanlık Tezi**, Ankara, 2010, s.38.

²⁶⁰ Ayrıcalıklara dair herhangi bir resmî bir yazıya rastlanılmamıştır. Fakat katılım bankalarının ilgili departmanlarında çalışanlar ile yapılan görüşmelerde bu GİL ve GLP için Merkez Bankasının komisyon ücreti alınmadan hizmet verildiği beyan edilmiştir.

Piyasa Yapıcısı Bankalara Sağlanan Likidite İmkânı: Merkez Bankası, belli kriterlere göre seçilmiş olan bazı bankaları, repo işlemleri dâhilinde, önceden belirlenmiş limit ve faiz oranları kapsamında TL cinsinden fonlama işlemidir. Bu imkâna faiz uygulandığı için katılım bankaları başvuramamaktadır.

Borsa İstanbul Bünyesinde Sağlanan Repo ve Ters Repo İmkânı: MB'nin Borsa İstanbul bünyesinde kurduğu "Borçlanma Araçları Piyasası"nda belirli vadeler ile repo ve ters repo yapma imkânı, sağlayan işlemlerdir. Faizli bir işlem olduğu için katılım bankaları başvuramamaktadır. Fakat Katılım bankaları Borsa İstanbul ve Takas Bank ortaklığı ile kurulan Taahhütlü İşlemler Pazarı'ndan, aynı gün veya ileri başlangıç valörlü geri alım vaatli veya geri satım vaadi kira sertifikaları alıpsatabilmektedirler.

Likidite Desteği Kredisi: Türkiye'deki bankacılık sektöründe yaşanan fon hareketlerinde aşırı volatilité, güvensizlik ve belirsizlik gibi durumlarda, haklarında belirsizlik ve güvensizlik oluşan bankalara, ödeme güçlerinin yerinde olması kaidesiyle sağlanan finansman desteğidir. Likidite desteği kredisi ile finansal sistemdeki belirsizliği ve güvensizliğin ortadan kaldırılarak finansal istikrarın oluşturulması amaçlanmaktadır.

Tablo 3.9: TCMB'nin Likidite Desteği Kredisi Verebilmesi İçin Bankaların Fazla Bulundurması Gerektiği Menkul Kıymetler

Teminatın Çeşidi	Fazla Bulundurma Oranları
Döviz Deposu	%8,5
Efektif Deposu	%12
Yüksek kredi değerliliğine sahip yabancı devlet ve hazinelerince ihraç edilmiş bono ve tahviller	%17
Merkez Bankasıncı ihraç edilmiş likidite senetleri	%15
Devlet İç Borçlanma Senetleri ile Hazine Müsteşarlığı Varlık Kiralama Şirketi (HMKŞ) tarafından yurt içinde ihraç edilen kira sertifikalar: - Vadesine 1 yıldan az kalan (A) - Vadesine 1 yıldan çok kalan (B)	%15 (A) %30 (B)

Hazine Müsteşarlığınca ihraç edilmiş Eurobond'lar, Hazine Müsteşarlığı Varlık Kiralama Şirketi (HMKVŞ) tarafından yurt dışında ihraç edilen kira sertifikaları, Uluslararası İslami Likidite Yönetimi Şirketi (IILM) tarafından ihraç edilen kıymetler, IILM tarafından kurulmuş özel amaçlı kuruluşlar tarafından ihraç edilen kıymetler.	%30
--	-----

Kaynak: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Likidite Desteği Kredisi Yönetmeliği. <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/29a47bde-24d3-4656-a5dd-542845ed3269/LDK+YONETMELIK+DEGISIKLIK.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORLDSPACE-29a47bde-24d3-4656-a5dd-542845ed3269-m3fzkEh> (07.11.2019).

TCMB'nin yayınladığı Likidite Desteği Kredisi Yönetmeliği'ne göre bu imkândan yararlanmak isteyen bankaların belirli teminatlardan en az birini sunması gerekmektedir.²⁶¹ Katılım bankalarının faizli menkul kıymetleri ellerinde bulunduramayacağını göz önünde alan Merkez Bankası, 2012 yılında kira sertifikaları ile teminat sağlanmasına yönelik düzenlemeler getirmiştir. Bu uygulama ile katılım bankalarının spekülâtif veya gayri spekülâtif ani likidite hareketliliği yaşadığı dönemlerde sorunlarını çözebileceği bir finansal araç olmuştur. Fakat likidite desteği kredisine Merkez Bankası tarafından faiz tahakkuk ettirilmesi, fihhi açıdan bu yöntemin katılım bankaları tarafından kullanılmasını imkânsız hale getirmiştir.

Geç Likidite Penceresi: Türk Bankacılık sisteminde sorunlara neden olabilecek sıkıntıları engellemek ve bankacılık sektöründe yaşanan ödemeler sistemindeki sorunları çözebilmek adına TCMB'nin uyguladığı fonlama yöntemine Geç Likidite Penceresi denilmektedir.²⁶²

Geç likidite penceresi (GLP) bankaların gün sonunda ortaya çıkabilecek ödeme sorunlarını engellemek amacıyla yaptığı fonlama imkânıdır. Bu finansman nakit olarak yapılabileceği gibi repo/ters repo şeklinde de sağlanabilir. Böylece bankaların ellerinde bulunan fazla likitlerin değerlendirilmesi de sağlanır.

²⁶¹ <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/29a47bde-24d3-4656-a5dd-542845ed3269/LDK+YONETMELIK+DEGISIKLIK.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORLDSPACE-29a47bde-24d3-4656-a5dd-542845ed3269-m3fzkEh> (07.11.2019).

²⁶² Esra N. Kılıcı, "Geç Likidite Penceresi Faiz Oranlarının Kredi Faiz Oranları Ve Döviz Kurları Üzerindeki Etkisinin Analizi: Türkiye Örneği", *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, Cilt:4, Sayı:8, 2019, s. 15.

Merkez bankalarının son kredi mercii sıfatıyla gerçekleştirdiği GLP işlemlerinin, bankaların daimi bir borç kaynağı olarak değil de istisnai durumlarda kullanılması gereken bir finansman imkânı olarak kullanmaları gerekmektedir. Bu kapsamda borçlanmak isteyen banka talep ettiği tutarın mevcut BAL'ı (Borç Alabilme Limiti) ²⁶³ aşmaması kaidesiyle gerekçeleri ile birlikte Merkez Bankasına bildirmekle mükelleftir. Merkez bankası olağan dışı bir borçlanma gayesi gördüğü takdirde ilgili mercilere gerekli bilgilendirmeleri yapma yetkisine sahiptir. Ayrıca Merkez Bankası bankaların GLP imkânını önceden haber vermek şartıyla sınırlayabilir. ²⁶⁴

GLP imkânı en az 100 bin TL ve katları şeklinde yapılabilmektedir. Bankaların yeterli teminat bulundurması kaidesiyle GLP işlemleri ile borçlanmalarında veya merkez bankasına borç vermelerinde herhangi bir sınırlama bulunmamaktadır. GLP işlemi bankaların mesai bitimine ve bitiminden sonra saat 16:00-17:00 arasında yapılmaktadır.

Katılım bankaları doğal likidite uyumsuzluklarına karşı kendilerini korumak için konvansiyonel bankalara nazaran bilançolarında daha yüksek miktarda nakit para bulundurmak zorunda kalmaktadırlar. ²⁶⁵ Bu nedenle likidite yönetimlerine konvansiyonel bankalardan daha fazla dikkat etmeleri gerekmektedir.

Katılım bankalarının mudilerinden aldıkları mevduatlar ve birkaç faizsiz menkul kıymet dışında likit yönetimleri sağlayacakları imkanlar bulunmamaktadır. Merkez bankası bu kapsamda katılım bankalarının gün sonu likit dengelerini düzenlemeleri için katılım bankalarının GLP işlemleri yapmasına izin vermişlerdir. Fakat belirli bir komisyon dâhilinde yapılan GLP işlemleri fıkhi açıdan sorunlar yaşanmasına neden olmaktadır. Katılım bankalarının ilgili birimleri ile yaptığımız özel görüşmelerde GLP işlemleri için merkez bankasının uyguladığı komisyon miktarının sıfır olduğuna dair beyanatlar verilmiştir. Fakat herhangi bir resmî yazı (Merkez bankaları tarafından sunulan yönetmelik, tebligat vs.) ortaya koyulmamıştır. Şahsi olarak

²⁶³ Merkez Bankasının her banka için ayrı ayrı hesapladığı, bankalararası piyasalarda gerçekleşen işlemlerde bankaların TL cinsinden kullanabilecekleri en fazla borçlanma tutarıdır.

²⁶⁴ TCMB, Türk Lirası İşlemleri Uygulama Talimatı, **Piyasalar Genel Müdürlüğü**, 2019, s. 28-29.

²⁶⁵ _____, Turkey Participation (Islamic) Finance Country Report, **Republic of Turkey Prime Ministry**, 2016, s. 33.

yaptığımız araştırmalarda da katılım bankalarının komisyonsuz bir şekilde GLP işlemi yaptığını gösteren herhangi bir materyale denk gelinmemiştir.

Gün İçi Likidite Penceresi: Bankacılık sektöründe gün içinde yaşanan likidite sorunlarının çözülmesi amacıyla Merkez bankasının gün sonunda geri ödenmesi kaidesiyle sağladığı finansman çeşididir.²⁶⁶

Gün İçi Limit imkânı (GİL), belirli limitler ve teminatlar dâhilinde sağlanması, verilebilecek en yüksek borcun BAL dâhilinde belirlenmesi ve en az işlem yapma tutarının 100 TL olması hasebiyle GLP imkânına benzemektedir. Aralarındaki farklar şu şekildedir.

- GLP 16:00-17:00 saatleri arasında yapılırken, GİL işlemi bankaların mesai başlangıç saatinden EFT kapanış saatinde yapılmaktadır.
- GİL kullanımı neticesinde Bankalararası Para Piyasasında bankaların gerçekleştirdiği işlemler için, anapara tutarı hesaplanan grup ve tranşlara göre iskonto uygulaması yapılmaktadır.

Bankalar yaptıkları GİL tutarı zerinden binde 48 oranında komisyon ödemek zorundadırlar.²⁶⁷

GİL uygulaması da GLP gibi fıkhi açıdan sorunu bir finansman yöntemidir. Fakat daha öncede belirttiğimiz gibi katılım bankalarının ilgi birimleri ile yapılan görüşmelerde, GİL işlemlerinden Merkez Bankasının komisyon almadığı yönünde beyanatlar verilmiştir. Fakat bu durumu kanıtlayan herhangi bir resmî belgeye ulaşamamıştır.

3.3.2. Hazır İmkânların Katılım Bankacılığı Açısından Değerlendirilmesi

Merkez bankalarının nihai kredi başvuru mercii olma görevi nedeniyle birçok farklı hazır imkânlar sunmaktadır. Katılım bankaları da öngörülemeyen likidite sorunlarını aşmak için bu imkânlardan yararlanmak istemektir. Fakat mevcut uygulamaların faiz nedeniyle fıkhi sorunlar barındırması, katılım bankalarının bu imkânlardan yararlanmasını engellemektedir. Likidite sorunlarını aşmak için sınırlı kaynaklara

²⁶⁶ TCMB, a.g.e., 2019, s. 29-30.

²⁶⁷ <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/2636d229-de6d-4a7d-868c-7f6e612bb7ba/pgmppt1.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-2636d229-de6d-4a7d-868c-7f6e612bb7ba-m3LdFCX>

sahip olan katılım bankacılığının mecburi nedenler ile bu imkânları kullanması sert eleştirilerin yapılmasına neden olmaktadır.²⁶⁸ Bu kapsamda TCMB'nin katılım bankaları için sunduğu imkânlar incelenmiş ve hepsinin faizli olduğuna dair veriler elde edilmiştir. Fakat durumun daha iyi anlaşılması amacıyla katılım bankalarının ilgili departmanlarında çalışan personellerle yapılan görüşmelerde, TCMB'nin gün içi ve gün sonu likidite sorunlarını çözmek amacıyla katılım bankalarına sunduğu GİL ve GLP imkânlarından herhangi bir komisyon almadığı yönünde beyanatlara ulaşılmıştır. Mevcut literatürün oldukça kısıtlı olması ve konu hakkında resmî belgelere ulaşılamaması nedeniyle yapılacak tartışmaların yersiz olacağını düşünmekteyiz. Bunun yerine enerjimizin merkez bankaları ile katılım bankaları arasında şeri olarak fon transfer edebileceği modellere harcamasının daha doğru olacağı kanaatindeyiz.

3.4. DÜNYA'DA FAİZSİZ FİNANS KURUMLARI İLE MERKEZ BANKALARININ İLİŞKİLERİ

İlk örnekleri 1963 yılına kadar uzanan faizsiz finans kurumları, 70'li yıllarda Arap ülkelerinde yaşanan gelir artışı ile aradığı maddi saiki buluş ve uluslararası arenada hızla yayılmaya başlamıştır. Günümüzde 135²⁶⁹ ülkede 505 kurum²⁷⁰ ile faaliyetlerini sürdürmeye devam eden faizsiz finans kurumları Malezya, Bahreyn ve Kuveyt gibi Müslüman ülkelerin yanı sıra İngiltere ve Almanya gibi birçok gayrimüslim ülkede de faaliyetlerine devam etmektedir.

Bu bölümde, faizsiz finans alanında önemli gelişmelere imza atan ve bu alanda öncü ülkeler olarak kabul edilen Malezya, Bahreyn, Kuveyt ve İngiltere'nin merkez bankacılık sistemleri kısaca incelenerek, faizsiz finans kurumları ile olan münasebetleri irdelenecektir.

3.4.1. Malezya Örneği

Malezya Merkez Bankası (Bank Negara Malaysia-BNM), 26 Ocak 1959'da kurulmuştur. Malezya Merkez Bankası'nın öncelikli rolü, parasal ve finansal

²⁶⁸ Muhammad Umer Chapra, **İslam İktisadında Ahlak Ve Adalet**, Çev.Edit.(Mehmet Saraç), Böl. Çev. (Melih Oktay). İSFAM, İstanbul, 2018, s. 169-170.

²⁶⁹ EY REPORT, **a.g.e.**, 2016, s.12.

²⁷⁰ Thomson Reuters, (2018), **a.g.e.** s.16

istikrarı teşvik ederek, Malezya ekonomisinin sürdürülebilir büyümesi için elverişli bir ortam sağlamaktır.²⁷¹

Malezya'daki İslami bankacılığın kuruluşu neredeyse BNM tarihi kadar eskilere uzanmaktadır. 1983 yılında “Bank Islam Malaysia Berhad” (BIMB)²⁷² ismiyle kurulan banka faizsiz finansın ülkedeki ilk modern örneği olarak kabul edilmektedir. Günümüz itibarıyla Malezya, faizsiz finans alanında global düzeyde %26.5’lik payı²⁷³ ile dünyanın önde gelen faizsiz finans kurumlarının bulunduğu ülkedir.

Malezya merkez bankasının İslami bankalar ile ilişkileri geleneksel merkez bankacılığı teorileri dairesinde şekillenmesine rağmen, faizsiz finans kurumlarının likidite sorunlarını çözebilmek adına, merkez bankacılığı sistemi iki şekilde organize edilmiştir. Bunlar; (i) İslami Bankalararası Para Piyasası (IIMM) ve (ii) İslami para piyasası araçlarının ticâretinin yapılabileceği ürünlerden oluşmaktadır.

3.4.1.1. Malezya’da İslami Bankalararası Para Piyasası (IIMM)

1983-1993 yılları arasında Malezya’da faaliyet gösteren tek faizsiz banka BIMB (Bank Islam Malaysia Berhad) olmuştur. Bu nedenle BIMB’in kullanabileceği herhangi bir faizsiz bankalararası para piyasası oluşmamıştır. Bu süreç içerisinde BINB’in yaşadığı likidite sorunları Malezya Merkez Bankasının ihraç ettiği “Devlet Yatırım Sertifikaları” (Government Investment Issue- GII) ile çözülmeye çalışılmıştır.²⁷⁴

1993 yılı sonrasında ülkede faaliyet gösteren faizsiz finans kurumlarının sayısında yaşanan artış, İslami bankaların ellerinde bulunan atıl fonları değerlendirebilecekleri ve likidite sorunlarında borçlanabilecekleri bir para piyasası ihtiyacını doğurmuştur.²⁷⁵ Bu kapsamda, 1994 yılında IIMM faaliyetlerine başlamıştır.²⁷⁶

²⁷¹ http://www.bnm.gov.my/index.php?ch=en_about&pg=en_intro&lang=en (09.11.2019).

²⁷² Mustafa Omar Mohammad and Syahidawati Shahwan, “The Objective of Islamic Economic and Islamic Banking in Light of *Maqasid Al-Shariah*: A Critical Review”, **Middle-East Journal of Scientific Research** 13 (Research in Contemporary Islamic Finance and Wealth Management, 2013, s.78.

²⁷³ IFSB, **Islamic Financial Services Industry**, Stability Report, 2019, s. 11.

²⁷⁴ Nuradli Ridzwan Shah Mohd Dali and Ismail “Abdul Ghaffar, Malaysia Islamic Money Market Instruments”, **The Business Review**, Vol: 6, No:1, Cambiridge, 2006, s. 197-198.

²⁷⁵ Buerhan Saiti, Aznan Hasan and Engku Rabiah Adawiah Engku Ali, “Islamic Interbank Money Market: Contracts, Instruments And Their Pricing”, **Islamic Capital Market: Volatiliti**

İslami bankalar IIMM'e genelde günlük likidite gereksinimlerini karşılamak için başvurmaktadır. Bu piyasa sayesinde, ellerinde fazla likiditesi olan faizsiz finans kurumları likidite ihtiyacı olan İslami bankalara fon aktarabilmektedir. Gecelik işlemler bu pazarın %83 gibi büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Yani bankaların büyük bölümü IIMM'e günlük banka rezervlerini düzenlemek için başvurmaktadır. Yapılan işlemlerin maliyet oranları bu piyasada önceden belirli değildir. Fakat merkez bankalarının kısa dönem faiz oranları operasyonel bir rehberlik için kullanılabilir. ²⁷⁷

IIMM yapı olarak her ne kadar faizsiz finans kurumlarının ihtiyaçlarına yönelik ürünlerin bulunduğu bir piyasa olsa da bünyesinde sunulan araçlar konvansiyonel bankalar tarafından da kullanılabilir. Bu kapsamda, konvansiyonel bankalar İslami para piyasasından istedikleri menkul kıymeti alıp satabilmektedir. Fakat konvansiyonel bankaların IIMM içerisinde işlem gören sukuk ihraçlarını yapma yetkileri bulunmamaktadır. ²⁷⁸

IIMM'in görevi sadece İslami bankaların likidite sorunlarını çözmekten ibaret değildir. Malezya Merkez Bankasından aldığı yetki kapsamında faizsiz finans kurumlarının denetlenmesi ve düzenlenmesinden de sorumludurlar. ²⁷⁹

3.4.1.2. Malezya'daki İslami Para Piyasası Yöntemleri ve Araçları

Malezya'da uygulanan İslami para piyasası yöntem ve araçları 1994 yılında kurulan IIMM tarafından yürütülmektedir. Ülkede yer alan İslami bankaların yaşadıkları kaynak üretme, finansman sağlama ve fazla likiditelerin değerlendirilmesi ihtiyaçlarına binaen geliştirilen bu uygulamalar hiçbir ülkede olmadığı kadar geniş

Performance and Stability, ed. (Nafis Alam and Syed Aun R. Rivzi) Palgrave MacMillan, 2016, s. 68.

²⁷⁶ Ellida Fauziah Ahmad et.al, "Tawarruq as a Product for Financing within the Islamic Banking System: A Case Study of Malaysian Islamic Banking System", **International Journal of Management and Applied Research**, Vol: 4, No: 1, 2017, s. 35-40.

²⁷⁷ Mohd Azmi Omar, Muhamad Abduh and Raditya Sukmana, **Fundamentals of Islamic Money and Capital Markets**, Wiley, Singapore, 2013, s. 53

²⁷⁸ Obiyathulla I. Bacha, "The Islamic Interbank Money Market and A Dual Banking System: The Malaysian Experience", **International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management**, Vol: 1, No: 3, 2008, s. 6-7.

²⁷⁹ Buerhan Saiti, Aznan Hasan and Engku Rabiah Adawiah Engku Ali, "Islamic Interbank Money Market: Contracts, Instruments and Their Pricing", https://www.researchgate.net/publication/296825270_Islamic_Interbank_Money_Market_Contracts_Instruments_and_their_pricing (10.11.2019).

bir yelpazede sunulmaktadır. Özellikle Malezya'nın dünyadaki İslami finansın merkezi olma gayreti neticesinde giderek daha da zenginleşen bu araç ve yöntemler ayrı ayrı başlıklar altında incelenecektir.

a) Bankalararası Mudâra İşlemi (Mudârabah Interbank Investment-MII)

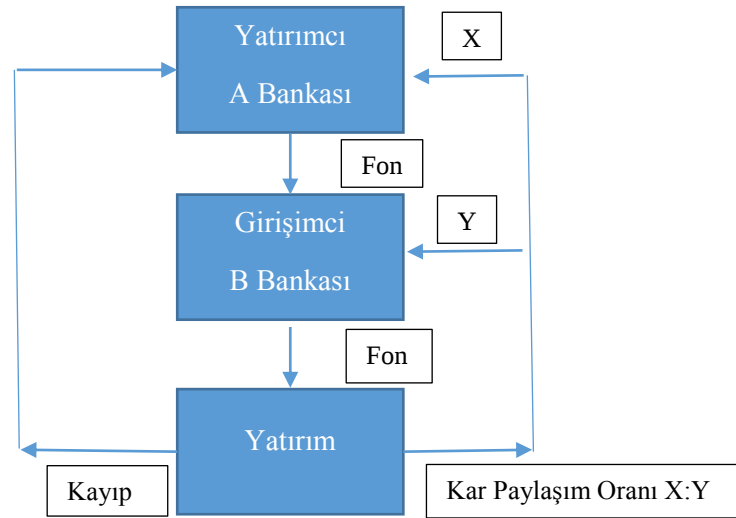
MII, dünyadaki ilk İslami bankalararası para piyasası aracıdır. 1994 yılında kullanılmaya başlayan bu işlem İslami bir finansman yöntemi olan mudârabeye (emek-sermaye ortaklığına) dayanmaktadır. Bu yöntemle ellerinde likidite fazlası bulunan İslami Bankalar diğer İslami bankalara yatırımlar yapabilmektedir.

Bankalararası Murâbaha işleminde yatırım dönemi bir gecedan 12 aya kadar olabilmektedir. Bu uygulama ilk kez açıklandığında finansman geri dönüşlerinin, yatırım yapılan bankanın 1 yıllık yatırımı neticesinde oluşan kârın dağıtılmadan önceki brüt kar oranına göre belirleneceği belirtilmiştir. Fakat bazı bankaların belirli gelir türlerini dışlanması yoluyla kar oranlarını düşük açıklamaları, yatırımcılara ne kadar kar dağıtımı yapılacağı hususunda tartışmalara neden olmuştur. Bu nedenle 1995 yılında Malezya Merkez Bankası, fihhi açıdan sorunlu olan Devlet Yatırım Sertifikalarında (GII) geçerli faiz oranının %0,5 bir yanılma payı ile uygulanmasına karar vermiştir.²⁸⁰ Günümüzde ise gecelik faiz oranlarının gösterge olarak kullanılmaktadır.

Bankalararası mudâra işleminde kâr paylaşımı oranı, her iki taraf arasında pazarlık edilebilir. Yatırım aşamasında sermayeye sahip olan banka, yatırım sonrası oluşacak olan geri dönüşün ne olacağını bilmez. Çünkü gerçek getirinin ne olacağı yatırım döneminin sonuna doğru netleşir.

Bankalararası mudâra işlemi kısaca şu şekilde gerçekleşir;

²⁸⁰ Servet Bayındır, **a.g.e.**, 2015, s. 215.

Şekil 3.1: Bankalararası Mudâraba İşlemi

Kaynak: Omar, Abduh and Sukmana, **a.g.e.** , 2013, s. 55.

Bankalararası mudârabe işlemi şu şekilde yapılır.

- 1- Girişimci B bankası, IIMM piyasasından finansman talep eder.
- 2- Yatırımcı A Bankası elinde bulunan fazla fonları kullanmak amacıyla bu talebe karşılık verir. Girişimci B bankasına bankalararası mudârabe işlemi ile fon aktarır.
- 3- Girişimci B bankası giderilen finansman ihtiyacı ile yatırımlar yapar ve neticede bir kar-zarar elde eder.
- 4- Elde edilen kar-zarar A ve B bankası arasında paylaşılır.

Burada yapılan işlemin yatırım yapmaktan ziyade fon fazlalığının değerlendirilmesi ve finansman ihtiyacının giderilmesi olduğunu unutmamamız gerekmektedir. Yani girişimci B bankasının finansman ihtiyacını yeni yatırımlarda kullanılmak amacı ile değil de likidite yönetimini düzenlemek amacıyla yapmaktadır.

Bankalararası mudaraba işlemi sadece Malezya’da bulunan İslami bankalar arasında yapılmaktadır. Bu nedenle Malezya Merkez Bankası bu süreçte doğrudan dâhil olmadan, IIMM aracılığıyla interbank işlemlerinin gerçekleşmesi için organizasyonel destek vermektedir.

b) Vedia (Emanet) Kabulü (Wadiah Acceptance)

Vedia akdi İslam fıkında yer alan ve emanet anlamına gelen bir akittir. Bu akitte malı emanet olarak alan kişinin mal sahibinin izni olmadan tasarruf sağlama hakkı bulunmamaktadır. Eğer mal sahibi emanetçiye mal üzerine tasarruf hakkı için izin verirse vedia akdi ortandan kalkarak işlem emanet akdine dönüşür. Eğer tevdi edilen mal emanet akdi çerçevesinde tasarrufa maruz kalır ve mal sahibine aynı ölçü ve miktarın misli olarak ödenirse buna “usulsüz vedia” denilir. Usulsüz vedia günümüz İslâm hukukçuları tarafından bankacılık işlemlerinde geçerliliği ve uygulama alanı tartışılan bir konudur.²⁸¹

Malezya’da Vedia uygulaması, ellerinde likidite fazlası olan İslami bankaların bu fazlalıkları Malezya Merkez Bankasına vedia akdi ile aktarmasıdır. Malezya Merkez Bankası bu likiditeler üzerinde tasarruf sağlama hakkına sahiptir. İşlem sonunda fonlamayı gerçekleştiren bankaya sadece anapara veya anapara + bonus (hibe) verebilir. Merkez bankasının anaparanın üzerine ek bir ücret ödeme zorunluluğu bulunmamaktadır.

İslam hukuku çerçevesinde vedia işlemlerinin yapılmasında herhangi bir mahsur bulunmazken, Malezya Merkez bankalarının bir fazlalık ile borcu ifa etmesi fihki açıdan tartışmalı bir konudur.

c) Rehin Anlaşması (Ar Rahnu Agreement-RA-i)

Malezya merkez bankasının son borç verme mercii olması hasebiyle, özellikle spekülatif likidite hareketli yaşayan faizsiz finans kurumlarına hızlı ve büyük likit akışları gerçekleştirmesi gerekecektir. İşte bu tür durumlarda hem İslami bankalara yardım etmek hem de zaman kaybını engellemek amacıyla, Malezya merkez bankası Rehin Anlaşması uygulamasını yürürlükte tutmaktadır. Bu anlaşma ile İslami bankalar ellerindeki menkul kıymetlere karşılık Malezya Merkez bankasından borç alabilmektedirler. Karz-ı Hasen esasına göre yapılan bu finansman yöntemi, borçlunun borcunu ifa etmemesi durumunda, rehinlerin mülkiyetinin değişmesini öngörmektedir.

d) Malezya Hükümet Sertifikaları

²⁸¹ Mustafa Yıldırım, Vedia, İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, <https://islamansiklopedisi.org.tr/vedia> (10.11.2019).

Malezya devlet politikası gereğince bazen kamuyu finanse etmek adına İslami menkul kıymetleri kullanabilmektedir. Bu kapsamda Devlet Yatırım Sertifikaları (Government Investment Issues - GII), İslami hazine bonoları (Malaysian Islamic Treasury Bills-MITB), İslami Negara Bank Para Sertifikaları (Islamic Bank Negara Monetary Notes- BNMN-i) ve Negara Bank İcare Sukuku (Bank Negara Sukuk Al-Ijarah) gibi İslami sertifika ihraçları gerçekleştirir. Bu sertifikalar kısaca değinmek gerekirse aşağıdaki gibi özetlenebilir;

Devlet yatırım sertifikaları (Government Investment Issues - GII): Malezya Hükümeti tarafından, kamunun kalkınma harcamalarını finanse etmek için yerel sermaye piyasasından fon toplamak amacıyla ihraç edilen borçlanma senetleridir.²⁸²

İslami hazine bonoları (Malaysian Islamic Treasury Bills-MITB): Malezya hükümeti adına Bank Negara Malaysia tarafından ihraç edilen bir çeşit İslami menkul kıymettir.

İslami Negara Bank Para Sertifikaları (Islamic Bank Negara Monetary Notes-BNMN-i): İslami finans piyasasında likiditeyi yönetmek amacıyla Bank Negara Malezya tarafından ihraç edilen, yatırımcıların talebine bağlı olarak, indirimli ya da kupon esaslı olarak düzenlenebilen bir çeşit menkul kıymettir.

Negara Bank İcare Sukuku (Bank Negara Sukuk Al-Ijarah): Bu enstrüman özellikle Ortadoğu pazarında yoğun bir şekilde kullanılmaktadır. İcara sukuk, bir menkul kıymetin İslami bonolara dönüştürülmesi ile yatırımcılar tarafından bu bonoların alınması ve sukuk ihraç eden mülk sahibinin kiraya bağlanması şeklinde gerçekleşen finansman yöntemidir.²⁸³ Daha basit bir tanımla, bir mülkün satın alınması ve mülkün sahibinin kiraya bağlanmasıdır. Türkiye’de bu uygulama kira sertifikası olarak bilinmektedir.

Malezya hükümeti için alternatif bir borçlanma aracı olan bu sertifikalarda finansman yöntemi olarak Negara Bank İcare Sukuku hariç hepsi İslam fıkhiinde yasakmış bir işlem olan Bey’ül ine ile çalışmaktadır. Buna rağmen, Bank Negara

²⁸² BNM, **Frequently Asked Question (FAQ): Government Investment Issue (GII)**, Bank Negara Malaysia, <http://iimm.bnm.gov.my/view.php?id=93&dbIndex=0> (25.12.2019).

²⁸³ Siti Sarah Razak, Buerhan Saiti ve Yusuf Dinç, “The Contracts, Structures And Pricing Mechanisms Of Sukuk: A Critical Assessment”, **Borsa Istanbul Review**, Cilt: 19, Sayı: 1, 2019, s. 26.

Malezya, Fıkhi Danışma Kurulu, sertifikalar için yapılan işlemleri tevarruk kapsamında değerlendirdiği için icazet vermiştir.²⁸⁴

e) Sat ve Geri Al Anlaşması (Sell and Buy Back Agreement-SBBA)

İslami menkul kıymetlerin geri satım veya geri alım vaadiyle alınıp satılması işlemidir. İslami repo olarakta bilinen Sat ve Geri Al Anlaşması'nın işleyişi şu şekilde gerçekleşir;²⁸⁵

- Taraflar ileriki bir tarihte tekrar geri alma veya geri satma taahhütü ile İslami menkul kıymetleri alır-satar.
- Söz konusu İslami menkul kıymetin mülkiyeti değiştirilir.
- Değişim ile kredi olanağı olarak değerlendirilir. Bu nedenle senetler İslami Bankalar Enstitüsüne (Islamic Banking Institutions-IBI) kaydedilir.

f) Cagamas Mudâraaba Bonosu (Cagamas Mudharabah Bonds-SMC)

Cagamas Mudâraaba tahvilleri, 1 Mart 1994 tarihinde Cagamas Berhad tarafından tanıtılmıştır. Bu bonolar halkın faizsiz finans kurumları aracılığıyla aldığı emlak kredilerini bu kurumlardan satın alınmasına dayanan bir uygulamadır. Bu uygulama ile elde edilen kâr paylaşımı önceden belirlenen oranlarda yapılmaktadır.

g) Ön Sipariş Menkul Kıymetleri (When Issue-WI)

Malezya Merkez Bankası çıkaracağı İslami menkul kıymetler için bazen ön talepler alabilmektedir. Genellikle yeni araçların değerlendirilmesi amacıyla kullanılan bu yöntem ile çıkarılacak senetlerin olası potansiyelleri ölçülmeye çalışılmakta ve yatırımcılar tarafından hazır olmayan bir varlığa ait riskler satın alınmaktadır.

h) İslami Kabul Bonoları (Islamic Accepted Bills-IAB)

İslami Kabul Bonoları, Malezya tüccarlarına cazip bir İslami finansman ürünü sunarak hem iç hem de dış ticâreti teşvik etmek amacıyla 1991 yılında çıkarılan bir

²⁸⁴ Saiti, Hasan and Engku Ali, **a.g.e.**, 2016, s.70.

²⁸⁵ BNM, **Guidance Notes on Sell and Buy Back Agreement**, Bank Negara Malaysia, http://www.bnm.gov.my/guidelines/01_banking/04_prudential_stds/06_sbba.pdf (25.12.2019).

enstrümandır. Bu bonolar (IAB), İslami Murâbaha ve anlaşılan fiyattan borcun satışı (Murâbaha sukuku - bai el-dayn) kavramlarına dayanarak alınıp satılır.²⁸⁶

İslami Kabul Bonoları, İslami bankaların müşterilerini peşin al-vadeli sat (Murâbaha) yöntemi ile fonladıklarında, işlemin yapıldığını temsil eden belgelerin ikincil piyasalarda satılmasıdır. Bu bakımdan bir nevi yapılmış olan Murâbaha işleme ve gelirine başkalarının da ortak olması sağlar. İslami Kabul Bonoları, ticari malların helal olması şartıyla, ithalat ve ihracat işlemleri için veya yerel alım satımların finanse edilmesi amacıyla kullanılır.²⁸⁷

Murâbaha sukuklarının ikincil piyasada işlem görmesi İslam hukuku açısından onaylanmamıştır. Çünkü yapılan Murâbaha işlemlerine yönelik çıkarılan sukuklar ödenmemiş bir borca yöneliktir. Borcun ise peşin olarak alınıp vadeli olarak satılması İslami açıdan yasaklanan faizi içerir.²⁸⁸

i) Ciro Edilebilen İslami Menkul Kıymetler (Islamic Negotiable Instrument-INI)

Belirli bir getiriye sahip olan İslami menkul kıymetlerin gelecekteki getirileri üzerinden vadesi gelmeden devredilmesidir. Bu devir, herhangi bir borca karşılık yapılabileceği gibi menkul kıymetin potansiyel getiri düzeyinden daha düşük bir fiyata satılması ile nakdi olarakta gerçekleşebilir.²⁸⁹

Malezya Merkez Bankası tarafından Ciro Edilebilen İslami Menkul Kıymet işlemlerinin dayandığı fıkhi uygulama mudâraba ve “Bail Bithama Ajil”²⁹⁰ olarak

²⁸⁶ John Oluseyi Kuforiji, **The Essentials of Islamic Banking, Finance and Capital Market**, Lexington Books, London. s. 190.

²⁸⁷ M. M. Billah, “Islamic Accepted Bills”, **Islamic Financial Products**, Palgrave Macmillan, Cham, 2019, s. 217. https://doi.org/10.1007/978-3-030-17624-2_16

²⁸⁸ Muaz Güngören, Katılım Bankalarında Menkul Kıymet İhracının (Seküritizasyon) Yapısal Farklılık Gösteren Finansal Piyasalarda Uyum Modellemesi: Sukuk Örneği, **Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yayınlanmış Doktora Tezi, 2011, s. 108.

²⁸⁹ <https://www.cimbislamic.com.my/en/business/products/deposits-and-investments/other-instruments.html> (25.12.2019).

²⁹⁰ Bazı ülkelerde Bai Bithaman Ajil, Bay 'al Muajjal (örneğin Pakistan) veya Bay' Muazzal (Bangladeş) olarak da bilinen bu akit, ertelenmiş ödeme ve önceden kabul edilmiş ödeme tarihleri olan bir satış sözleşmesi gibi çalışır. Temel uygulama şekli murabahaya benzeyen bu işlem ile sözleşmedeki varlık için kote edilen satış fiyatı kârı içerir. Bu tür sözleşmeler için tipik varlıklar arazi, bina, makine ve teçhizatdır. <https://islamicmarkets.com/education/bai-bithaman-ajil> (25.12.2019).

açıklanmıştır.²⁹¹ Fakat Saiti, Hasan and Engku Ali²⁹² oluşturdukları İslami Para Piyasası Araçları tablosunda yapılan işlemlerin murâbaha ve Bey'ül ineye dayandığını belirtmişlerdir.

j) Islamic Private Debt Securities

İslami bankalara ait varlıkların çok uluslu şirketlere satılarak, senetlerin vadesi geldiğinde, önceden belirlenmiş kâr artı satış fiyatı üzerinden tekrar İslami bankalara varlıkların devredilmesini sağlayan menkul kıymetlerdir.²⁹³ Yerel tahvil piyasasının gelişimini desteklemek amacıyla ihraçlarına izin verilen bu uygulama için Malezya Merkez bankasından herhangi bir izin alınmasına gerek duyulmamaktadır.²⁹⁴

3.4.1.3. Malezya'daki İslami Para Piyasası Uygulamalarının Değerlendirilmesi

Malezya Merkez bankası katılım bankacılığı sektörünün ihtiyaç duyduğu tüm ürünleri oluşturmak ve faizsiz finans pazarında en gelişmiş ülke olabilmek için geniş bir faizsiz finans yöntem ve araç yelpazesi benimsemiştir. Bu piyasada bankaların kullandıkları sözleşme türleri murâbaha, mudârebe, sukuk, vedia, karz-ı hasen, vedia, icâre, bey'ül ine ve teverruktan oluşmaktadır. Bu yöntemlerin yanısıra İslami para piyasasında kullanılan ve gerek Malezya'nın kendi iç dinamikleri ortaya çıkardığı gerekse dünyada hali hazırda kullanılmakta olan birçok farklı İslami menkul kıymet çeşitlendirilmesi yapılmıştır. Bu araç ve yöntemlere dair sınıflandırma Tablo 3.10'da yer almaktadır.

²⁹¹BNM, Guidelines on Islamic Negotiable Instruments, s.7. http://iimm.bnm.gov.my/view.php?id=3&dbIndex=0&website_id=14&ex=1199443164&md=u%24eWO%94%03%23m%CF%C6LjX%26

²⁹² Saiti, Hasan and Engku Ali, a.g.e., 2016, s.70.

²⁹³ <https://islamicmarkets.com/dictionary/i/islamic-private-debt-securities> (25.12.2019).

²⁹⁴ Natalia Tamirisa et. al., "Capital Controls in Response to Asian Crisis", **Malaysia: From Crisis to Recover**, Occasional Paper 207, International Monetary Fund, Washington, 2001, s. 53.

Tablo 3.10: IIMM’de Kullanılan İslami Para Piyasası Araçları

Araçlar (İngilizce)		Araçlar (Türkçe)	Sözleşme Türü	Fıkhi Yönü
Mudârabah Interbank Investment (MII)		Bankalararası Mudâra	Murâbaha	Caiz.
Wadiah Acceptance		Vedia (Emanet) Kabûlü	Vedia	Caiz.
Ar Rahnü Agreement-I (RA-i)		Rehin anlaşması	Karz-ı Hasen, Vedia	Caiz.
Commodity Murabahah Placement*		Emtia Murabahası	Tevrük	Tartışmalı
Wakalah Placement Agreement*		Vekâlet Yatırım Anlaşması*	Vekâlet	Caiz.
Malezya Hükümet Sertifikaları	Government Investment Issue (GII)	Devlet Yatırım Sertifikaları	Bey’ül ine	Caiz değil.
	(Malaysian Islamic Treasury Bills-MITB)	İslami hazine bonoları	Bey’ül ine	Caiz değil.
	Bank Negara Monetary Notes-i (BNMN-i)	Bank Negara Para Sertifikaları	Bey’ül ine	Caiz değil.
	(Bank Negara Sukuk Al-Ijarah)	Negara Bank İcare Sukuku	İcare	Caiz.
Sell and Buy Back Agreement (SBBA)		Sat ve Geri Al Anlaşması (Repo)	Bey’ül ine ve Vaad	Caiz değil.
Cagamas Mudharabah Bonds (SMC)		Cagmas Mudâra Bonusu	Murâbaha	Caiz.
When Issue (WI)		Ön Sipariş Menkul Kıymetleri	-	Bilinmiyor.
Islamic Accepted Bills (IAB)		İslami Kabul Bonoları	Murâbaha	Caiz.
Islamic Negotiable Instruments (INI)		Ciro Edile Bilen İslami Menkul Kıymetler	Murâbaha, Bey’ül ine	Caiz değil.
Islamic Private Debt Securities		Özel Borçlanma Sertifikaları	Bey’ül ine	Caiz değil.

Kaynak: <http://iimm.bnm.gov.my/index.php?ch=4&pg=4&ac=22> (10.11.2019), Saiti, Hasan and Engku Ali, a.g.e., 2016, s.70.

IIMM’in faizsiz finans kurumları için kullandığı araçların bazıları şeriat uyumlu olsa da birçoğu fıkhi açıdan tartışmalıdır. Bunlar arasında en dikkat çekici olanları

hiçbir ekolün icazet vermediği Bey'ül ine işlemleridir.²⁹⁵ Her ne kadar Bank Negara Malezya Fıkhi Danışma Kurulu söz konusu menkul kıymetler için “teverruk” açıklamasını getirsede, finansmana konu olan varlıkların hangi taraflarca alınıp satıldığının belirlenememesi, yapılan işlemlerin bey'ül ine olma riskini arttırmaktadır. Ayrıca teverruk sözleşmesine dayalı uygulamalarında İslami prensiplere uygun olup olmadığı da İslam fıkıhçıları arasında tartışmalı bir konudur. Hanefi ve Şafi fikhına göre caiz olan teverruk uygulaması İbn-i Teymiye ve İbn-i Al Kayyim gibi İslam âlimlerinden icazet alamamıştır.²⁹⁶

Diğer yandan Malezya'da kullanılan ve fıkhi açıdan bir sorun teşkil etmeyen mudâraba ve murabaha sözleşmeleriyle kurulan bazı işlemlerin, aslında borç satışı olduğu, bu nedenle caiz olamayacağı yönünde beyanatlar bulunmaktadır.²⁹⁷

IIMM'in bu kadar sorunlu aracı bir arada kullanılmasının altındaki yatan gerçekliğin fıkhi kaygılardan ziyade, yeni finansal araçlara odaklanması olduğunu düşünmekteyiz. Öyle ki, Devlet Yatırım Sertifikaları (GII) ilk ihraç edildiği dönemlerde Karz-ı Hasen ilkesiyle dolanımına sokulup daha sonra İslami finansman araçlarını çeşitlendirmek uğruna Bey'ül ine'ye dönüştürülmüştür.²⁹⁸ Bu örnek, düşüncemizi destekleyen önemli bir veridir.

3.4.2. Bahreyn Örneği

Bahreyn 25 İslami banka, 7 tekafül ve 2 renesüans şirketiyle faizsiz finans alanında dünyanın önde gelen ülkeleri arasında yerini almıştır. 1973 yılında göreve başlayan Bahreyn Merkez Bankası'nın (Central Bank of Bahrain) bu tablonun oluşmasında önemli bir payı bulunmaktadır.

Bahreyn, İslami finans sektöründe oldukça önemli organizasyonlara ev sahipliği yapan bir ülkedir. İslami Mali Kuruluşlar Muhasebe ve Denetim Kurumu (AAOIFI), İslami Uluslararası Derecelendirme Kurumu (IIRA), Uluslararası İslami Finansal

²⁹⁵ M. Fatih Turan, “Bey' Bi'l-Vefâ Ve Bey'u'l-Îne İle Mukayeseli Olarak Günümüz Repo İşlemlerinin Fıkhi Boyutu”, **Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 14, Sayı: 27, 2015.

²⁹⁶ Ahmad et.al., **a.g.e.**, 2017, s. 32.

²⁹⁷ Muhammad Al-Bashir and Muhammad Al-Amine, “Managing Liquidity Risk in Islamic Finance”, **Contemporary Islamic Finance: Innovations, Applications, and Best Practices**, Ed. (Karen Hunt-Ahmed), Wiley, 2013, s. 133.

²⁹⁸ Al-Bashir and Al-Amine, **a.g.e.**, 2013, s. 54.

Piyasalar (IIFM) ve Likidite Yönetim Merkezi (LMC) gibi faizsiz finans alanında uluslararası ölçeğe sahip organizasyonlar Bahreyn’de kurulmuştur.

2002 yılında kurulan ve Bahreyn İslam Bankasının da ortaklarından biri olduğu Bahreyn Likidite Yönetim Merkezi (LMC), hem uluslararası alanda hem de Bahreyn’de faaliyet gösteren İslami finans kurumlarının kısa vadeli likiditesini yönetmelerine yardımcı olan bir bankadır. LMC’nin amaçları şu şekilde sıralanmıştır;²⁹⁹

- İslami finans kuruluşlarının kısa vadeli likiditesini yönetmelerine yardımcı olmak,
- Aktif ve coğrafi açıdan genişleyen bir İslami bankalararası pazarın oluşturulmasında kilit bir rol oynamak ve derinlik kazandırmak
- Katılım bankacılığı sektörünün gelişim sürecini hızlandırmak.

LMC ayrıca, likidite sağlayıcılar konsorsiyumu kurarak faizsiz finans ürünleri için ikincil pazarlar yaratmakta ve LMC tezgâh üstü işlemlerde sukukların aktif alım satımının yanı sıra İslami Finansal Hizmetler Kurumu’nun (IFSIs) rekabetçi fiyatlara sahip likit enstrümanlarına erişimini sağlamaktadır.³⁰⁰

LMC’de bulunan ürünlerin çoğu sukuk temelli olmakla birlikte bazen İslami yatırım fonları da ihraç edilebilmektedir. LMC’de yer alan kısa vadeli sukuk ihraçları faizsiz finans kurumları açısından oldukça önemlidir. Fakat kısa vadeli sukuk ihraçlarının yüksek maliyetleri nedeniyle faizsiz finans kurumları bu ürünlere çok sık başvuramamaktadır. Bunun yerine kendi aralarında teverruk işlemi yapmayı tercih etmektedirler.

3.4.3. Bahreyn’deki İslami Para Piyasası Yöntemleri ve Araçları

Bahreyn’de kullanılan yaygın finansman modeli sukuktur. İhraçlar hükümetin borçlanma politikaları kapsamında yürütülmektedir ve Bahreyn Merkez bankası bu ihraçları hem düzenleyen hem de aracı kurumu olma görevlerini üstlenmektedir.

Sukuk ihraçlarında devlet malları temel varlık olarak kullanılmaktadır ve varlıkların %100’ü üzerinden düzenlenir. Hükümet, yapılan sukuk ihraçlarının vadesi dolunca

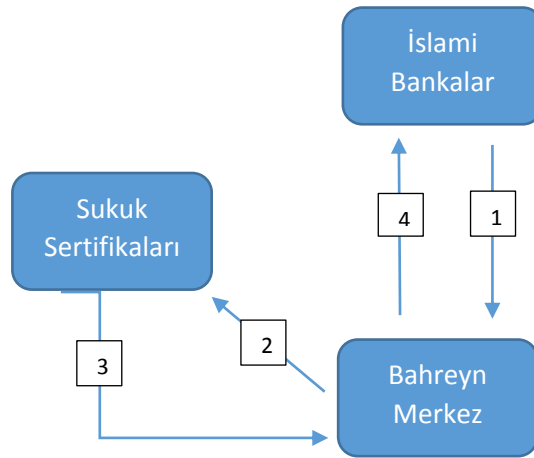
²⁹⁹ <https://www.lmc Bahrain.com/about-corporate-profile.aspx> (11.11.2019)

³⁰⁰ Baba, a.g.e., 2007s s. 389.

ihraç fiyatı üzerinden tekrar satın almayı taahhüt eder. Ayrıca, anlaşma süresinin sonuna kadar varlığın kiralanmaya devam edilmesini sağlar.³⁰¹

Bahreyn’de İslami bankaların interbank işlemlerinde kullandıkları genelde “teverruk” üzerinden gerçekleşir. Emtia Murâbahası ve ters Murâbaha gibi isimleri de bulunan bu yöntem, İslami bankalarla yapılabildiği gibi, konvansiyonel veya merkez bankaları ile de yapılabilir. Fıkhi açıdan tartışmalı bir husus olan teverruk, buna rağmen birçok İslami Banka tarafından başvurulmuş bir finansman yöntemidir.

Bahreyn’de faizsiz finans kurumlarının kullanılan diğer bir araç ise “Vekâlet” tir. Merkez Bankası Fıkhi Danışma Kurulu’nun onayı ile 2015 yılında kullanılmaya başlayan bu yöntem, yerel İslami bankaların likidite fazlalıklarını sterilize etmek ve Bahreyn Merkez Bankasına çekmek için geliştirilmiştir. Bir hafta gibi kısa bir vadeye sahip bu ürün şu şekilde işlemektedir;

Şekil 3.2: Bahreyn Merkez Bankasının Vekâlet Akdi ile Finansmanı

- 1- Likidite fazlası olan İslami banka bu fazlalığı vekâlet akdi ile Bahreyn Merkez Bankasına aktarır.

³⁰¹ İFSB, **Islamic Financial Services Board**, Technical Note On Issues In Strengthening Liquidity Management Of Institutions Offering Islamic Financial Services: The Development Of Islamic Money Markets, IFSB, 2008, s.77.

- 2- Bahreyn Merkez Bankası bu nakdi sukuklar üzerinden istediği gibi tasarrufa çevirme hakkına sahiptir. Bu hakkını kullanarak sukuk sertifikaları çıkarır-alır.
- 3- Vadesi gelen sertifikalar karıyla merkez bankasına aktarılır.
- 4- Merkez Bankası elde ettiği geliri anaparaya ekleyerek İslami banka ile paylaşır.

Bahreyn'in İslami para piyasaları ile ilgili değinilmesi gereken bir diğer husus ise selem ve icâre sukuktur. Parası peşin ödenen bir malın ileri bir valörde teslim edilmesine "Selem", selemelerin menkul kıymetlendirilmiş haline ise "Selem Sukuk" denilmektedir. Bahreyn hükümeti, çıkarılmamış yeraltı kaynaklarına karşılık selem sukuku ihracı yapabilmektedir.

Kira sertifikası olarak ta bilinen icara sukukların Bahreyn'de iki türü bulunmaktadır. Bunlardan ilki 182 günlük bir vadeye sahip olan ve Bahreyn dinarı cinsinden ihraç edilen kira sertifikalarıdır. Diğer icara sukuku ise ABD doları veya Bahreyn Dinarı cinsinden yapılan 3-10 yıl arası vadesi olan kira sertifikalarıdır.

Malezya'da bulunan IIMM piyasasının yaptığı görevi Bahreyn'de Özel Amaçlı Kurum (SPV) devralmaktadır. Bahreyn hükümetinin finansman amacıyla kullanılan sukukların ihraçları SPV tarafından gerçekleştirilmektedir.

3.4.4. İngiltere Örneği

İngiltere, batı dünyasının en gelişmiş İslami finans piyasalarına sahiptir. Özellikle Londra'da bulunan metal borsası, önemli uluslararası şirketlerin ve Orta Doğu'daki en büyük geleneksel bankaların sürekli işlem yaptığı bir finans merkezi haline gelmiştir. İlk katılım bankacılığı faaliyetlerine 1980'li yıllarda başlayan İngiltere, günümüzde beş İslami bankaya ev sahipliği yapmaktadır.³⁰²

İngiltere de yer alan hem konvansiyonel hem de İslami bankalar Basel III Likidite Kuralı (LAB) gereğince ellerinde bir miktar likit varlık tutmak zorundadırlar. Bu varlıklar piyasalarda hızlı bir şekilde nakde dönüştürülebilir olması gerekmektedir. LAB aracılığıyla bankaların likidite sorunu yaşadığı stresli dönemlerde, kolay erişilebilir kaynaklara ulaşılmak amaçlanır. Fakat İslami bankalar faiz nedeniyle

³⁰²European Central Bank, **Islamic Finance in Europe**, Occasional Paper Series, No: 146, 2013, s.28.

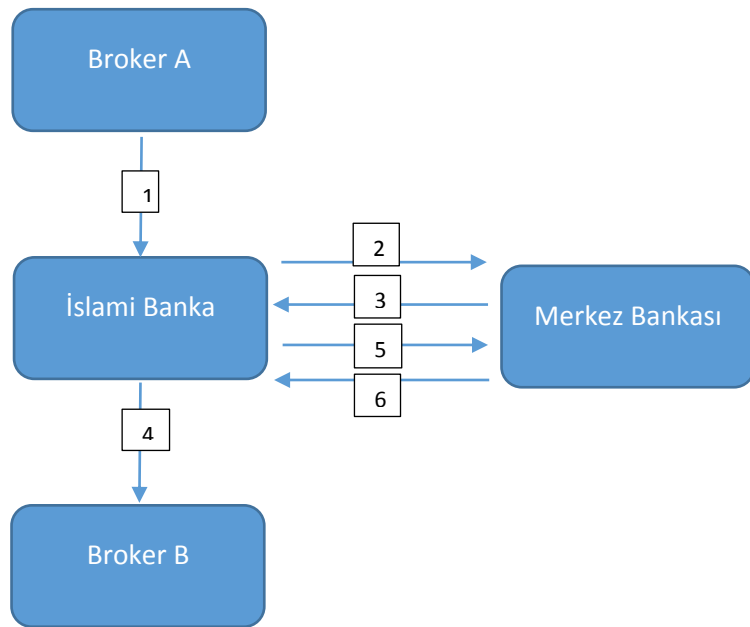
LAB gereği bulundurmak zorunda oldukları likit varlık çeşitliliği oldukça sınırlıdır. Bu kapsamda, Birleşik Krallık Hükümeti 2014 yılında 200 milyon sterlik sukuk ihracı gerçekleştirerek bu soruna çözüm bulmaya çalışmıştır.³⁰³

Çıkartılan sukukların açık piyasa işlemleriyle İslami bankaların Basel III standartlarında bir nebze düzelme görülse de arzu edilen standartlara tam olarak ulaşamamıştır. Bunun üzerine 2015 yılında İslami bankalar için Şariat uyumlu likidite tesisi kurması için İngiltere Merkez Bankası önderliğinde çalışmalar başlamıştır. Bu kapsamda faizsiz finans alanında faaliyetleri bulunan dokuz farklı ülke incelenmiştir. Elde edilen veriler doğrultusunda İngiltere Merkez Bankasının kullanabileceği yöntem ve araçlar geliştirilmeye çalışılmıştır. 2020 yılı itibarıyla bu yöntemlerin İngiltere Merkez Bankası tarafından kullanılması beklenilmektedir.

İngiltere İslami para piyasalarını oluşturan emtia Murâbahası dört farklı yöntem bulunmaktadır. Bunlar Emtia Murâbahası Yöntemi (teverruk), vekâlet yöntemi (Wakalah), Emanet yöntemi (Wadiah) ve Cuâle Yöntemidir (Ju'alah). Ayrıca Açık piyasa işlemleri kapsamında Sat ve Geri Al Anlaşması (Repo) yöntemiyle sukuk alım satımı yapılmaktadır. Bu araç ve yöntemler kısaca şu şekilde organize olmaktadır,

Emtia Murâbahası Yöntemi: Bahreyn Merkez bankasının da uyguladığı bu yöntem, İslami finans kuruluşlarının kısa vadeli likidite sorunlarını çözmek için geliştirilmiş bir mekanizmadır. Emtia Murâbahası, İslam fıkında tartışmalı bir finansman yöntemi olan teverruk esasına göre çalışmaktadır. Emtia Murâbahasının işleyişi aşağıdaki gibidir;

³⁰³ Bank of England, **a.g.e.**, 2017, s. 159.

Şekil 3.3: Emtia Murâbahası Depozit Modeli

Kaynak: Bank of England, Islamic Banks And Central Banking, **Quarterly Bulletin**, Q3 2017, s. 161.

- 1- İslami banka, Broker A'dan, satıldığında 1 milyon sterlin değerinde olacak bir emtiayı 1,05 milyon sterline satın alır.
- 2- İslami banka, aldığı bu emtiayı vadeli olarak 1,1 milyon liraya merkez banasına satar.
- 3- Merkez bankası, emtiaların pazarda tekrar satılması için İslâmi bankayı görevlendirir.
- 4- İslami banka, emtiaları merkez bankası adına 1 milyon liraya pazarda broker B'ye satar.
- 5- Satış işlemi sonrasında elde edinilen 1 milyon sterlin merkez bankasına verilir.
- 6- Vade sonunda, merkez bankası ertelenmiş ödemeyi yapar.

Tevarruk yönteminin fıkhi açıdan sorunlu olmadığını kabul eden din adamları, A brokerinden alınan malın mutlak süratle başka bir brokere satılması gerektiğini belirtmektedirler. Bu kapsamda genellikle Londra Metal Borsası üzerinden yapılan emtia Murâbahası işlemlerinde, satıcı ve alıcı brokerlerin aynı kişiler olmaması için çeşitli önlemlerin alınması gerektiğini vurgulamaktadırlar.

Emtia Murâbahası işlemi her ne kadar kompleks bir işlem gibi gözüксе de, işlem tamamlama süresi ortalama bir saat civarında sürmektedir.

İngiltere İslami para piyasasında kullanılan diğer bir yöntem ise vekâlet (wadi'ah) and Cu'âle (Ju'alâh) modelidir. Bu model Bahreyn'deki vekâlet modeli örnek alınarak oluşturulmuştur. Birleşik krallıkta yer alan faizsiz finans kurumları, mevcutlarında bulunan fazla fonları merkez bankasına aktırırlar. Vekâlet akdi merkez bankasının fonlar üzerinde istediği tasarrufu sağlaması üzerine yapılır. Merkez bankası isterse yaptığı işlemlerden elde ettiği karın bir kısmını fon sahipleriyle paylaşabilir. Ya da yaptığı işlemler için küçük bir komisyon kesip geri kalan tutarı finans kurumuna aktarabilir. Bu uygulama İslami bankalarca hem depozit hem de yatırım aracı olarak kullanılabilir.³⁰⁴

Son olarak İslami finans kurumlarının İngiltere'de kullandığı bir menkul kıymet olan "Sat ve Geri Al Anlaşması"ndan bahsetmek gerekir. İslami repo olarak ta bilinen bu finansman yöntemi Malezya ve Türkiye'de de uygulanmaktadır. Temel işleyiş biçimi geri alım-satım vaadi ile ihraç edilen sukukların satılıp geri alınmasıdır.

3.4.5. Diğer Ülkeler

Katılım bankacılığı hizmetleri dünya üzerinde 135 ülkede aktif olarak yapılmaktadır. Çalışmada Malezya, Bahreyn ve İngiltere gibi ülkelerde faaliyet gösteren İslami bankaların merkez bankalarıyla ilişki genel hatlarıyla incelendi. Fakat Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Endonezya gibi değerlendirmesi gerekli ülkeler bu listede yer bulmadı. Bu amaçla, ayrı bir başlık altında incelenmeyen bu ülkelerin sahip oldukları İslami para piyasası araçlarına ve uygulamalarına bu burada yer verilecektir.

Kuveyt: Hem konvansiyonel hem de faizsiz finans kurumlarının bulunduğu Kuveyt'te, İslami finans sektörünü yönlendiren üç kurum bulunmaktadır. Bunlar İslami ticari bankalar, İslami sigorta şirketleri ve İslami banka dışı kurumlardır. Ülkede faaliyet gösteren İslami banka sayısı beştir.³⁰⁵

³⁰⁴ Bank of England, Establishing Shari'ah Compliant Central Bank Liquidity Facilities, Consultation Paper, 2016, s. 18.

³⁰⁵ Erhan Akkaş, Körfez Ülkelerinde İslam İktisadı ve Finansının Güncel Durumu, İKAM Ülke Raporu, Rapor No:3, Ülke Raporu No:1, 2017, s. 11.

Kuveyt'te faaliyet gösteren konvansiyonel bankalara gerekli düzenlemelerle katılım bankacılığı hizmeti verme izni verilmiştir. Sukuk ihraçları için yasal alt yapısı henüz hazır olmayan Kuveyt, Bahreyn kökenli LMC'nin ihraç ettiği sukukları kullanmaktadır.

Global faizsiz finans endüstrisi içinde önemli bir payı olan Kuveyt'in, gelişmiş İslami para piyasaları bulunmamaktadır. Faizsiz finans kurumları likidite sorunlarını çözmek için bankalar veya Kuveyt Merkez Bankası arasında gerçekleşen Ters Emtia Murâbahası (teverruk) yöntemi kullanmaktadır.

Birleşik Arap Emirlikleri (BAE): 2010 yılında BAE Merkez Bankası, ülkenin şariat uyumlu bankaları için yeni bir yatırım aracı oluşturma planının bir parçası olarak, ülkenin ilk İslami mevduat sertifikalarını (ICD'ler) çıkarmaya başlamıştır. Yeni ICD'ler Murâbahaya dayanan bir işlem olup, dirhem, ABD doları ve Euro cinsinden çıkarılmıştır. Sertifikaların vadeleri bir hafta ile beş yıl arasında değişkenlik göstermektedir. Yeni ICD'ler aracılığıyla ülkedeki İslami bankalarda bulunan aşırı likiditenin emilmesi ve yurt dışına döviz yatırımı yapmak yerine likiditenin yerli para cinsinden tutulması amaçlanmıştır.³⁰⁶

BAE Merkez Bankası piyasada bulunan likiditeyi çekmek istediğinde “Teminatlı Murâbaha” işlemleri yapmaktadır. Yine bir teverruk işlemine dayanan bu uygulama, diğer ülkeler de uygulanan teverruk işlemlerinden farklı olarak teminat karşılığı yapılmaktadır.

Endonezya: Endonezya Merkez Bankası, İslami para piyasası işlemlerini İngiltere örneğinde anlatılan “Emanet ve Cuâle” (Wadiah and Cuâle Ju'alah) ve sukuk sertifikaları ile yürütmektedir.³⁰⁷

Suudi Arabistan: Faizsiz finans alanında dünyanın en büyük kurumlarına sahip olan Suudi Arabistan, İslami para piyasası aracı olarak emtia murabahasının³⁰⁸ yanı sıra krallığın ihraç ettiği çeşitli sukukları kullanmaktadır.

³⁰⁶ John Oluseyi Kuforiji, **The Essentials of Islamic Banking, Finance and Capital Market**, Lexington Books, London, s. 190.

³⁰⁷ Muhammed Syafii Antonio, **Dynamics Of Islamic Finance Products And Contracts In Indonesia**, Tazkia and Bank Indonesia, Tebet, 2018.

³⁰⁸ Iwona Sobol, “Liquidity Management Practices in Islamic Banking”, (570-571), http://www.pim.wzr.ug.edu.pl/pim/2013_2_1_46.pdf (30.12.2019).

3.4.6. Dünya'daki İslami Para Piyasası Uygulama ve Ürünlerin Değerlendirilmesi

Ülkelerde yaşayan vatandaşların İslamı algılayış şekilleri ve yaşama dereceleri o ülkede yürütülen katılım bankacılığı faaliyetleri ile yakından ilgilidir. Bu nedenle hiçbir fetva kurulu ülkede yaşayan Müslümanların talep etmeyeceği bir ürüne icazet ver(e)mez. Fakat bazen Müslümanların fıkhi ve finansal okuryazarlık eksikliğinden faydalanan otoriteler, siyasi ve ekonomik politikaları yürütmek adına, hile olarak nitelendirilebilecek uygulamalara tenezzül edebilmektedirler. Aslında bu durum, İslami bir finansal sistemin gelişimine katkı sunmaktan ziyade geleneksel finansman yöntemleri ile İslami finans arasındaki hattın giderek silikleşmesine neden olmaktadır. Bu nedenle, İslami finansal araçların gelişimini arzulayan ülkelerin, temel odak noktalarının ürün çeşitlendirmesinden ziyade, reel ekonomiyi destekleyen, refah düzeyini yükselten ve gerçek ticari ilişkilere dayanan ahlaki modeller olmalıdır.

Bu kapsamda incelenen ülkelerde kullanılan İslami para piyasası uygulamalarının çoğu fıkhi açıdan tartışmalı ürünlerden oluşmaktadır. Özellikle Malezya Merkez Banka'sının sunduğu ürünler ve uygulamalar bu kapsamdadır.

Her ne kadar Malezya'da yer alan uygulama ve araçların çoğu fıkhi sorunlar taşısa da, İslami para piyasalarında kullanılabilecek ve fıkhi açıdan hiçbir sorunu bulunmayan (en azından metot olarak) bazı finansman yöntemleri de kullanılmaktadır. Bunlar; Bankalararası Mudâra, Vedia Kabulü, Vekâlet Yatırımı ve Rehin Anlaşması'dır.

Tablo 3.11: İslami Para Piyasası Uygulamaları: Malezya, Bahreyn, Kuveyt, BAE, İngiltere ve Türkiye (2019)

	Ürün Adı	Sözleşme Türü	Vadesi	Uygulama
Malezya	Bankalararası Mudârabâ	Mudârabâ	Gecelikten 1 yıla kadar	Bankalararası
	Vedia Kabulü	Vedia (Emanet)	Gecelikten 3 aya kadar	MB-İB arasında
	Emtia Murâbahası	Teverruk	1 haftadan 6 aya kadar	Bankalararası MB-İB arasında
	Vekâlet Yatırımı	Vekâlet	1 Aydan 3 aya kadar	Bankalararası MB-İB arasında
	Rehin Anlaşması	Karz-ı Hasen	1 haftadan 6 aya kadar	Bankalararası MB-İB arasında
	Sat/Geri Al (İslami Repo)	Bey'ül ine	Gecelikten 1 aya kadar	MB-İB arasında
Bahreyn	Emtia Murâbahası	Teverruk	1 haftadan 1 yıla kadar	MB-İB arasında
	Vekâlet Yatırımı	Vekâlet	1 hafta	MB-İB arasında
Kuveyt	Ters Emtia Murâbahası	Teverruk	1 haftadan 6 aya kadar	MB-İB arasında
BAE	Teminatlı Murâbâha Yöntemi	Teverruk	Gecelikten 3 aya kadar	MB-İB arasında
İngiltere	Vekâlet Yatırımı (Model)	Vekâlet	-	MB-İB arasında
	Sat/Geri Satın Al (İslami Repo) (Model)	Bey'ül ine ve Vaad	-	MB-İB arasında
	Emtia Murâbahası (Model)	Teverruk	-	MB-İB arasında
	Vedia Kabulü (Model)	Vedia (Emanet)	-	MB-İB arasında
	Cuâle (Model)	Vaad	-	MB-İB arasında
Türkiye	Sat ve Geri Satın Al (İslami Repo)	Bey'ül ine ve Vaad	Gecelikten 3 aya kadar	MB-İB arasında

Kaynak: Kazancı, a.g.e., s. 2019, s.199.

Tablo 3.11’te Malezya, Bahreyn, Kuveyt, BAE, İngiltere ve Türkiye’nin İslami para piyasalarında kullandıkları uygulamalar yer almaktadır. Bu uygulamalarının çoğu İslami bankalar ile ülkelerin Merkez bankaları arasında yapılmaktadır. Malezya’da yer alan Bankalararası Mudâra, Emtia Murâbahası, Vekâlet Yatırımı ve Rehin Anlaşması bu duruma dâhil değildir. Sözleşme türü olarak teverruk, Bey’ül ine, vaad ve emanet gibi araçları kullanan İslami bankalar, genelde kısa vadeli finansman ihtiyaçlarını karşılamak için bu yöntemlere başvurmaktadırlar.

Tablo 3.12: İslami Para Piyasasında Kullanılan Ürünler: Malezya, Bahreyn, Kuveyt, BAE, İngiltere ve Türkiye (2019)

	Ürün Adı	Sözleşme Türü	İkinci El Piyasası	İhraç Eden Kurum
Malezya	Devlet Yatırım Sertifikası	Bey’ul ine	Var	Malezya Merkez Bankası
	İslami Hazine Bonosu	Bey’ul ine	Yok	Malezya Merkez Bankası
	Bank Negara Para Belgesi	Bey’ul ine	Var	Malezya Merkez Bankası
	Bank Negara İcâre Sukuk	İcâre	Var	Malezya Merkez Bankası
Bahreyn	Bahreyn İcâre Sukuk	İcâre	Kısa Vadede Yok, Uzun Vadede Var	Bahreyn Merkez Bankası
	Bahreyn Selem Sukuk	Selem	Yok	Bahreyn Merkez Bankası
BAE	İslami Mevduat Sertifikası	Teverruk	Yok	BAE Merkez Bankası
İngiltere	Müşaraka Sukuk	Müşaraka	Yok	Lloyds TSB
Türkiye	İcâre Sukuk	İcâre	Var	T.C. Hazine Müsteşarlığı

Kaynak: Kazancı, a.g.e., s. 2019, s. 200.

Tablo 3.12 incelendiğinde söz konusu tüm ülkelerin ortak İslami para piyasaları ürünü sukuktur. Malezya ve Türkiye’de icara sukuk kullanımı ön plana çıkarken, Bahreyn’de icara sukuka ek olarak selem sukuklar da kullanılmaktadır. Bu sukukların yanı sıra, Devlet Yatırım Sertifikası, Bank Negara Para Belgesi ve İslami Mevduat Sertifikası gibi ürünler ülkelerin kendi iç dinamikleriyle ürettikleri İslami para piyasası ürünleridir. Söz konusu ülkelerin hemen hemen hepsinde (İngiltere ve BAE hariç) İslami ürünlerin işlem görebileceği ikincil piyasalar bulunmaktadır.

Özetle ürün ve uygulama bakımından birbirlerine oldukça benzer araçlar kullanan ülkeler genel olarak teverruk, Bey’ül ine ba-el dayn (borç satışı) gibi fıkhi mütabakata bağlanmamış ürün ve uygulamalardan oluşmaktadır.

**DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: TCMB'YE KATILIM BANKALARI İLE
İLİŞKİLERİNDE YENİ ÖNERİLER: TCMB İŞTİRAKLER KURUMU,
ORTAKLIK SERTİFİKALARI, ZORUNLU KARŞILIKLAR VE TCMB
FİNANSMANI**

TCMB ile Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankaları ilişkileri iki alt başlık halinde incelenebilir. Bunlar;

- 1- Katılım Bankalarının TCMB’ye karşı yükümlülükleri,
- 2- TCMB’nin Katılım Bankalarına karşı yükümlülükleridir.

Katılım Bankalarının TCMB’ye karşı yükümlülüğü “zorunlu karşılık” uygulamasıdır. TCMB bu uygulama ile geleneksel para politikalarını yürütmeyi veya sektörel risklere karşı ihtiyat amaçlı akçeler bulundurmaya amaçlar. Ayrıca bu uygulama, TCMB’nin katılım bankaları üzerinde regülatif bir rol oynamasını sağlar. Çoğunlukla faiz ile nemalandırılan bu uygulama, İslami prensipler dairesinde faaliyet göstermeye çalışan katılım bankalarının istemediği bir gelire maruz bırakır.

TCMB’nin Katılım Bankalarına karşı yükümlülükleri ise iki alt başlıkta incelenebilir. Bunlar;

- a) *Fonların ve menkul kıymetlerin güvenli ve hızlı bir şekilde aktarılması ve mutabakatının gerçekleştirilmesi için yeni sistemler kurmak,*³⁰⁹
- b) Son borç verme mercii olma görevini ifa etmektir.

TCMB, fonların ve menkul kıymetlerin güvenli ve hızlı bir şekilde aktarılması, mutabakatının gerçekleştirilmesi ve son borç verme mercii olma görevlerini yerine getirmesi adına konvansiyonel bankacılık için oldukça fazla araç ve uygulamaya sahiptir. Fakat katılım bankaları faiz nedeni ile bu araç ve uygulamaların birçoğundan yararlanamamaktadır. Bu kapsam da TCMB’nin katılım bankaları ile faizsiz olarak buluşabileceği-buluştuğu pencereler şunlarla kısıtlıdır;

- Kira Sertifikaları (sukuk),

³⁰⁹ <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Banka+Hakkinda/Genel+Bakis>

- TCMB’ye ait kira sertifikalarının alınıp satılmasıyla oluşan ve haftada bir kez ve belli limitler ile yapılan “Kesin Alım Satım İşlemi”,
- BİST bünyesinde Ağustos 2018’de kurulan ve kira sertifikalarının geri satım/alım vaadiyle alınıp/satıldığı “Taahhütlü İşlemler Pazarı”,
- Herhangi bir komisyon almadan³¹⁰ gerçekleşen “Geç Likidite Penceresi” (GLP) ve “Gün İçi Limit Penceresi” (GİL) dir.

TCMB’nin konvansiyonel bankacılık hizmetleri için sunduğu araç ve uygulamalara bakıldığı zaman, TCMB Katılım bankaları ilişkilerinin oldukça dar bir alanda yürütülmeye çalışıldığı anlaşılabacaktır. Bu kapsamda, alanın genişletilmesi için kullanılabilir uygulamaların ortaya konması oldukça önemlidir.

4.1. AMAÇ VE KAPSAM

Türkiye’de hâlihazırda faaliyet gösteren Kuveyt Türk, Albaraka Türk, Türkiye Finans, Ziraat Katılım, Vakıf Katılım ve Türkiye Emlak katılım bankası olmak üzere altı farklı katılım bankası bulunmaktadır. Bu bakımdan çalışmanın kapsamı Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) ile Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankaları arasındaki İslami para piyasası uygulamaları ve ürünleri ile sınırlıdır.

Çalışmanın üç ana amacı bulunmaktadır. Bunlar;

- 1- Katılım bankalarının elde ettiği zorunlu karşılık gelirlerinin yeni uygulama ile faizsiz bir şekilde dizayn edilmesi,
- 2- Türkiye’de faaliyet gösteren katılım bankalarının para ve sermaye piyasalarında kullanabilecekleri, yeni ürün ve uygulama önerisinde bulunmak,
- 3- Önerilerin fıkıh literatüründe üzerine mutabık kalınmış faizsiz finans araç ve yöntemleri ile yapılmasıdır.

Bu kapsamda teverruk, Bey’ül ine ve borç satışı gibi tartışmalı finansman yöntemleri yerine Murâbaha, muşâraka, sukuk ve vekâlet gibi araç ve yöntemler kullanılacaktır.

³¹⁰ Komisyon ücretinin alınmadığı katılım bankalarının ilgili birimlerinde çalışan kişiler ile görüşülerek teyit edilmiştir. Fakat bilgi edinme hakkı kapsamında TCMB’ye gönderilen soruda, GİL ve GLP işlemleri için herhangi bir komisyon alınıp alınmadığı bilgisi verilmemiştir.

4.2. PROBLEMİN TESPİTİ

Konvansiyonel bankacılık sisteminin işleyişinden farklı bir yapıya sahip olan katılım bankacılığı, çoğu ülkede teorik olarak farklı statülerde değerlendiriliyor gibi gözükse de genel olarak klasik bankacılık sistemi ile aynı uygulamalara maruz kalmaktadır. Bu bakımdan katılım bankaları konvansiyonel bankalar ile karşılaştırıldığında bazı kısıtlılıklara sahiptir. Örneğin konvansiyonel bankaların kullanabilecekleri oldukça fazla menkul kıymet bulunmaktadır. Ayrıca konvansiyonel bankalar geleneksel likidite yönetim mekanizması çerçevesinde merkez bankasından da borçta alabilmektedirler. Katılım bankaları ise faiz nedeniyle bu araçların hiçbirini kullanamamaktadır. Bu sorunların yanı sıra kısmi rezerv sistemi gereği ayrılan zorunlu karşılıklar katılım bankalarının istemedikleri bir faiz gelirine maruz bırakmaktadır. Tüm bu sorunlar katılım bankalarının konvansiyonel bankalar karşısında haksız rekabet yaşamalarına ve likidite sorunlarının derinleşmesine neden olmaktadır.

4.3. ÖNERİLER

Bu bölümde katılım bankalarının TCMB ile yaşadıkları sorunların çözülmesine yönelik fıkhi açıdan sorun teşkil etmeyen yeni önerilerde bulunulacaktır. Bu amaçla öncelikle TCMB bilançosu incelenecektir. Daha sonra yeni bir plasman hesabı ve organizasyon önerisinde bulunulacaktır. Bu organizasyonun alt yapısının oluşturulmasının hemen akabinde katılım bankalarının merkez bankalarına ortak olabilmelerini sağlayacak yeni İslami menkul kıymet önerileri sunulacaktır. Son olarak ise katılım bankalarının maruz kaldıkları zorunlu karşılık faiz gelirlerinin vekâlet akdi ile sorunsuz bir hale dönüştürülmesine yönelik başka bir öneride bulunulacaktır.

4.4. TCMB BİLANÇOSU FAİZLİ VE FAİZSİZ GELİR GİDER KALEMLERİNİN AYRIMI

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası bir anonim şirket olup itibari değeri 25.000 TL olan sermayesi 250.000 adet hisseye ayrılmıştır. Bu hisseler 1211 sayılı Merkez Bankası Kanunu uyarınca (A), (B), (C) ve (D) olmak üzere dört çeşittir. Bunlar;³¹¹

A sınıfı hisse senetleri: Münhasıran Hazineye,

³¹¹<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Banka+Hakkinda/Kurumsal+Yapi/Sermaye+ve+Hissedarlik+Yapisi> (13.11.2019).

B sınıfı hisse senetleri: Faaliyetlerini Türkiye’de gerçekleştiren milli bankalara,

C sınıfı hisse senetleri: 15.000 adet hisseyi geçmemesi şartıyla milli bankalar dışında kalan diğer bankalarla imtiyazlı şirketlere,

D sınıfı hisse senetleri: Türk ticâret müesseselerine ve Türk vatandaşlığını haiz tüzel ve gerçek kişilere tahsis edilmiştir.

2018 yılı itibarı ile TCMB’nin %25,74 hissesi özel ve kamu bankalarına aittir.

TCMB’nin öncelikli amacı her ne kadar kar amacı gütmek olmasa da asli fonksiyonlarını yerine getirirken kazanç elde edebilir. Bu kapsamda TCMB’nin gelir ve gider kalemleri aşağıdaki tablolarda yer almaktadır.

Tablo 4.1: TCMB’nin Net Faiz Gelir/Gider Kalemleri (2017-2018-TL)

	2018	2017
NET FAİZ GELİR/GİDERİ	17.832.803.707	10.135.821.636
Faiz Geliri	30.135.305.125	17.060.635.721
TL ve YP menkul kıymetler	5.070.791.093	3.986.373.400
Geri satım vaadiyle alım işlemleri	11.713.015.184	3.249.405.051
Bankalararası para piyasası işlemleri	11.356.862.149	8.936.681.248
Krediler	605.204.985	324.283.826
Bankalar	1.389.431.714	563.892.196
Faiz Gideri	-12.302.501.417	-6.924.814.084
İşçi dövizleri	-7.394	-777.415
Geri alım vaadiyle satım işlemleri	-18.208.996	-
Bankalararası para piyasası işlemleri	-381.565.836	-6.911.987
T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı hesapları	-4.296.484.972	-2.206.889.018
IMF genel kaynak kullanım hesabı	-68.391.037	-29.115.977
TL zorunlu karşılıklar	-2.408.331.065	-959.265.576
YP zorunlu karşılıklar	-1.802.137.545	-1.484.993.469
Bankalar	-3.327.374.573	-2.236.860.644

Kaynak: TCMB, Yıllık Faaliyet Raporu (2018), 2019, s.92.

Tablo 4.2: TCMB’nin Net Komisyon ve Hizmet Gelir/Gider Kalemleri (2017-2018-TL)

NET KOMİSYON VE HİZMET GELİRİ/GİDERİ	676.184.695	594.528.596
Komisyon ve Hizmet Geliri	713.448.983	610.351.177
EFT işlemleri komisyon ve mesaj ücretleri	353.690.326	297.976.360
T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı alınan komisyonlar	237.905.409	213.806.213
Bankalardan alınan komisyon ve muhafaza ücretleri	85.646.269	84.061.635
Havale ücretleri	3.095.660	2.769.901
Bankalardan NYS Kapsamında Tahsil Edilen Ücretler	32.663.555	11.211.275
Diğer	447.764	525.791
Komisyon ve Hizmet Gideri	-37.264.289	-15.822.581
Bankalara ödenen komisyon ve muhafaza ücretleri	-36.318.246	-15.111.806
Diğer	-946.042	-710.775

Kaynak: TCMB, (2019), s.92.

Tablo 4.3: TCMB'nin Net Faiz Dışı Gelir/Gider Kalemleri (2017-2018-TL)

NET FAİZ DIŞI GELİR/GİDER	48.372.478.791	10.756.069.199
Faiz Dışı Gelir	75.941.945.672	14.697.521.887
YP alım satım ve altın satım kârı	71.655.717.880	14.585.538.948
Menkul kıymetler alım satım kârı ve değer artışı	189.295.750	-
İştirak geliri	11.631.728	11.141.299
Diğer	4.085.300.314	100.841.640
Faiz Dışı Gider	-27.569.466.882	-3.941.452.688
YP alım satım zararı	-5.006.626.881	-617.107.544
Menkul kıymetler alım satım zararı ve değer azalışı	-1.666.929.325	-1.761.301.860
Takipteki alacak karşılık gideri	-2.345.362.647	-419.466.993
Ücretler ve maaşlar	-766.355.162	-763.646.229
Sosyal güvenlik gideri	-93.888.834	-84.767.860
Genel faaliyet gideri	-174.594.461	-126.729.942
Banknot kağıdı ve mürekkep gideri	-151.586.286	-123.157.470
Amortismanlar	-55.021.468	-40.183.357
Diğer	-17.309.101.818	-5.091.433

Kaynak: TCMB, (2019), s.92.

Tablolarda yer alan gelir/gider kalemleri incelendiğinde kalemlerin faizli ve faizsiz olmak üzere bir ayrıma tabi tutulabileceği görülebilir. Bunlar;

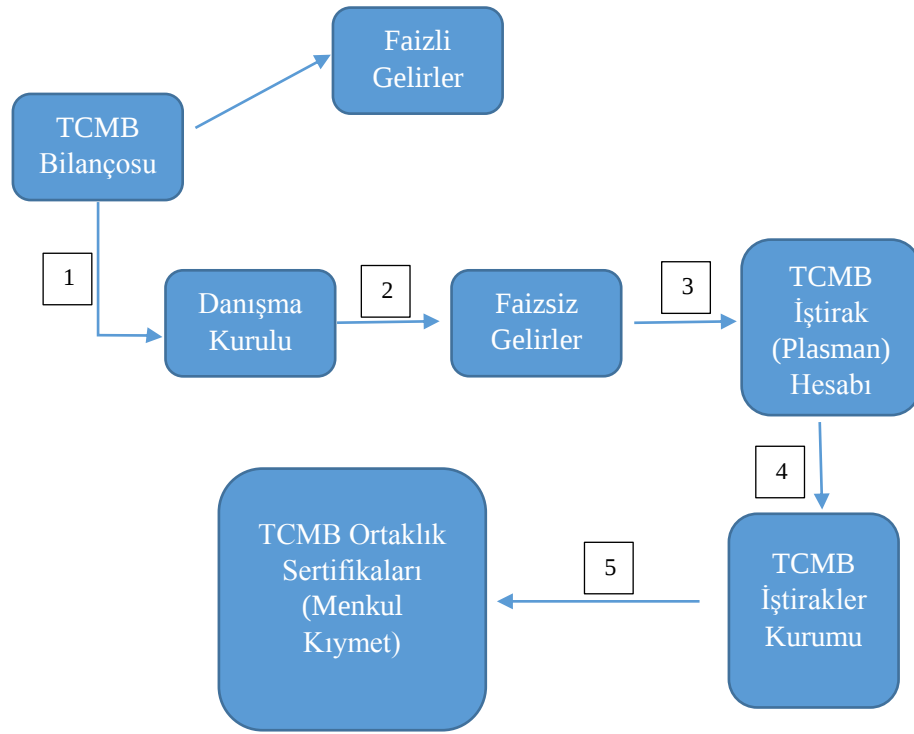
- *Faizli Gelir/Gider Kalemleri:* Kâr/Zarar tablosunda “Faiz gelir/giderleri” başlığında yer alan kalemlerdir. TCMB'nin repo, kredi ve interbank gibi işlemleri necisinde elde ettiği faiz gelirlerini ve bu işlemlerin gerçekleşmesi aşamasında yaşanan maliyetleri kapsar. TCMB 2018 yılı itibarıyla bu işlemler üzerinden 17.8 milyar TL net kâr elde etmiştir.
- *Faizsiz Gelirler:* Kar/Zarar tablosunda “Komisyon ve hizmet gelir gideri” ile “Faiz dışı gelir/giderleri” başlığında yer alan kalemlerdir. TCMB'nin EFT, Havale, Maliye Bakanlığından alınan komisyonlar ve yabancı para alım satımı gibi işlemlerden elde ettiği gelirleri ve giderleri kapsar. 2018 yılı itibarıyla TCMB Net Komisyon ve Hizmet Gelir/Gider Kalemlerinden 676 milyon TL, Net Faiz Dışı Gelir/Gider Kalemlerinden 75,9 milyar TL net kâr elde etmiştir.

TCMB kar/zarar tablosunda yer alan tüm gelir/gider kalemlerini aynı portföy içerisinde tasarruf etmektedir. Bu durum faiz gerekçesiyle katılım bankalarının hissedarı olmasını imkânsız kılmaktadır. Fakat TCMB'de yeni bir plasman hesabının açılması ve faiz dışı gelirlerin bu hesapta tasarrufa tabi tutması, katılım bankalarının TCMB iştirakına katılabilecekleri bir pencere açabilir. Burada dikkat edilmesi gereken en önemli husus, temsil edilen hisselerin ayrımının net bir şekilde ortaya konması ve hesapta yer alacak olan kalemlerin şeri kurallara uygun gelir/gider

kalemlerinden oluşmasıdır. Türkiye Bankalar Birliği (TKBB) bünyesinde hizmet veren danışma kurulu, bu denetlemeyi yapabilir.

4.5. ÖNERİ 1: TCMB İŞTİRAKLER KURUMU VE ORTAKLIK SERTİFİKASI

Bir önceki başlıkta da belirtildiği üzere, katılım bankaları TCMB'ye kanunen ortak olabilme hakkına sahipken, TCMB'nin faizli işlemleri nedeniyle bu haklarını kullanamamaktadırlar. Fakat TCMB'nin gelir kalemlerinin ayrı işlendiği bir plasman hesabı oluşturulabilirse, katılım bankalarının da TCMB'ye ortak olabileceği bir mekanizma geliştirilebilir. İslami açıdan sorun teşkil etmeyen ve TCMB'den ayrı gelir/gider kalemlerine sahip olan bu organizasyon, kendine ait menkul kıymetleri ihraç edebilir. Bu süreç Şekil 4.1'da anlatılmaktadır.

Şekil 4.1: TCMB İştirakler Kurumu ve Ortaklık Sertifikası

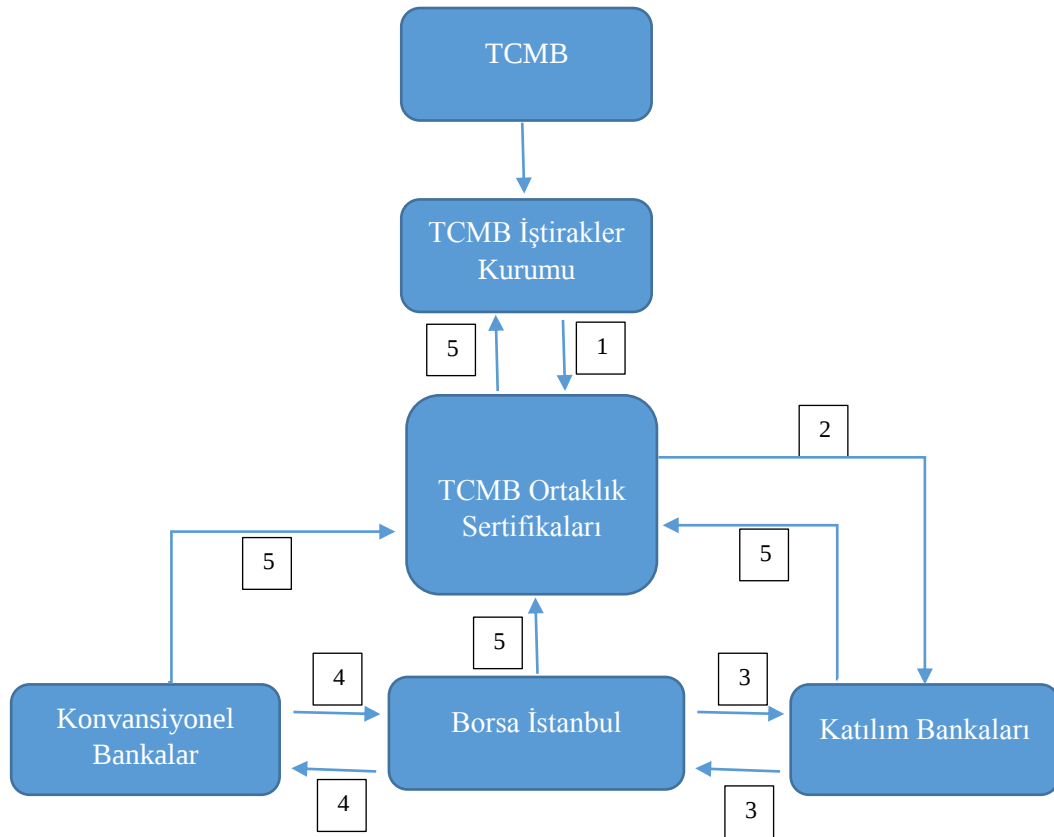
- 1- TCMB'nin bilanço kalemleri incelenir ve faizsiz olduğu düşünülen kalemler danışma kuruluna detaylıca bildirilir,
- 2- Danışma kurulu bu kalemler arasında İslami prensiplere uymayanları ayıklar,
- 3- İslami prensiplere uygun bulunan kalemler TCMB bünyesinde oluşturulacak olan plasman hesabına aktarılır.

- 4- Plasman hesabı TCMB'ye yönetsel ve finansal açıdan bağı fakat gelir/gider kalemleri açısından ayrı bir organizasyonun bütçesini oluşturmaktadır,
- 5- Yeni organizasyon TCMB para politikaları kapsamında kendi adına menkul kıymetler ihracı gerçekleştirir

Dördüncü aşamada kurulan yeni organizasyon “TCMB İştirakler Kurumu”dur. Bu kurum faizsiz gelir ve gider kalemleri ile varlıklarını yönetmektedir. Ayrıca TCMB'nin katılım bankaları üzerinde regülatif rol oynayacağı kurumdur. Yeni organizasyonun teverruk, Bey'ül ine ve borç alım-satımı gibi tartışmalı finansman yöntemlerini kullanmaması, katılım bankalarının fıkhi açıdan tamamen sorunsuz bir organizasyona ortak olabirmesini sağlayacaktır.

Beşinci aşamada ihraç edilen menkul kıymetlerin ismi “TCMB Ortaklık Senetleri” dir. TCMB İştirakler Kurumu'nun ihraç ettiğı her türlü İslami menkul kıymet “TCMB Ortaklık Sertifikası” olarak değeriendirilebilir.

TCMB Ortaklık Sertifikasının işleyişi şu şekildedir;

Şekil 4.2: TCMB Ortaklık Sertifikasının İşleyişi

- 1- TCMB İştirakler Kurumu sahip olduğu varlıklar üzerine TCMB Ortaklık Sertifikalarını birincil piyasalara ihraç eder,
- 2- İhraç edilen sertifikalar katılım bankalarınca alınır,
- 3- Katılım Bankaları nakit likidite fazlası-eksiği olduğunda bu sertifikaları ikincil piyasa olan “Borsa İstanbul da alır-satar
- 4- İkincil piyasada bulunan sertifikaları konvansiyonel bankalar da işlem yapabilir,
- 5- Merkez Bankası para politikası kapsamında bu sertifikaları ikincil piyasalardan veya bankalar üzerinden TCMB İştirakler Kurumu aracılığıyla tekrar toplar.

TCMB Ortaklık Sertifikaları, TCMB İştirakler Kurumu’nun gelir kalemlerine göre çeşitlendirilebilir. Örneğin “yabancı para alım satım karı/zararı” gibi volatiliteli getiri sağlayacak sukuk ihraçlarının yanı sıra “EFT işlemleri komisyon ve mesaj ücretleri” gibi ortalama bir getiri sunabilecek gelir kalemleri, “mudâraba sukuk” olarak menkul kıymetleştirebilir. Ayrıca bu tür çeşitlendirmeler sertifikaların vade seçeneklerini de arttıracaktır. Örneğin “EFT işlemleri komisyon ve mesaj ücretleri” kısa vadeli getiriler sunabilirken “İştirak Gelirleri” kalemi orta ve uzun vadeli yatırım imkanı sunabilir. Bu durum katılım bankalarının likidite pozisyonlarına göre değişebilir.

Tablo 4.4: Olası TCMB Ortaklık Sertifikaları

Hizmet Kolu	TCMB Ortaklık Sertifikası Türü	Vade Türü	Getiri Volatilité Durumu
EFT ve Havale	Mudâraba Sukuk	Kısa	Az
Kamu ve Özel Kurumlarından Alınan Komisyon	Mudâraba Sukuk	Kısa, Orta, Uzun	Az
Yabancı Para Alım Satımı	Mudâraba veya Muşâraka Sukuk	Uzun	Çok
Menkul Kıymet Alım Satımı	Mudâraba veya Muşâraka Sukuk	Uzun	Çok
İştirak Gelirleri	Muşâraka Sukuk	Orta, Uzun	Az
Diğer Hizmet Kalemleri	Mudâraba, Muşâraka veya	Kısa, Orta,	

	İcare Sukuk	Uzun	Belirsiz
--	-------------	------	----------

Kaynak: Tarafımızca oluşturulmuştur.

Ortaklık Sertifikalarının kâr payı dağıtımı Merkez Bankası kârının dağıtımına ilişkin esaslar çerçevesinde gerçekleştirilir. Merkez Bankası Kanunu'nun 60'ıncı maddesi ile düzenlenen bu hesaplama aşağıdaki gibidir,³¹²

- *Hisse senetlerinin nominal değerleri üzerinden, %6 oranında ilk kâr hissesi olarak hissedarlara;*
- *Yukarıdaki yüzde tutarının düşülmesinden sonra kalan miktarın en çok %5'i, iki aylık maaş tutarını geçmemek üzere Banka mensuplarına ve %10'u ihtiyat akçesine;*
- *Hisse senetlerinin nominal değerleri üzerinden Genel Kurul kararıyla en çok %6 nispetinde ikinci kâr hissesi olarak hissedarlara.*

Kalan bakiye TCMB İştirakler Kurumu aracılığıyla hazineye devredilir.

*Son yıl kârından ayrılan ihtiyat akçesi hariç, birikmiş ihtiyat akçeleri her yıl kâra katılarak dağıtılabilir.*³¹³

Bu tür bir dağıtımın fıkhi sorunlar taşıyacağı yönünde beyanatlar verilmesi durumunda farklı kar payı dağıtım yöntemleri de geliştirilebilir.

Bu noktada değinilmesi gereken en önemli konu TCMB Ortaklık Sertifikalarının kar/zarar ortaklığı esasına dayanmasıdır. Merkez Bankasının olası zarar durumlarında bu menkul kıymetlere sahip olanların zarara ortak olması gerekmektedir. Yani Gelir Endeksli Senetler (GES) gibi getiri garantisi sunmamalıdır.

4.6. TCMB İŞTİRAKLER KURUMU'NUN DİĞER FONKSİYONLARI

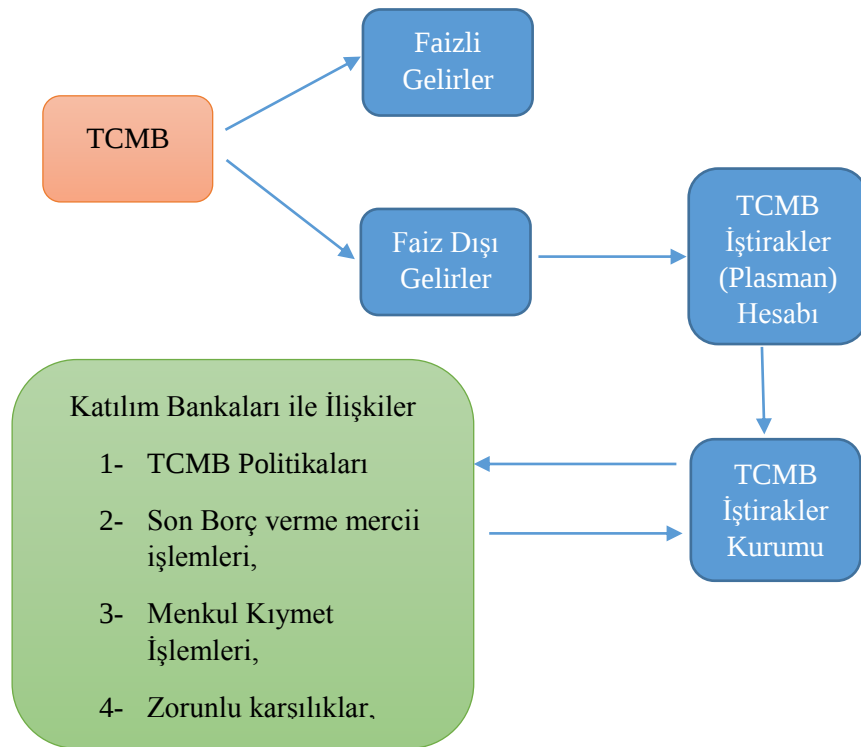
TCMB fiyat istikrarını sağlamak ve finansal piyasaları düzenlemek adına birçok politika yürütmektedir. Bu politikaların teorik arka planın faiz modeli olması, Türkiye'deki katılım bankalarının istemediği (faizli) uygulamalara maruz kalmasına neden olmaktadır. Pür İslami bir merkez bankacılığı sistemi bu noktada bir çözüm

³¹² <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Banka+Hakkinda/Sikca+Sorulan+Sorular/Sermaye+ve+Hissedarlik+Yapisi/> (14.11.2019).

³¹³ <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Banka+Hakkinda/Sikca+Sorulan+Sorular/Sermaye+ve+Hissedarlik+Yapisi/> (14.11.2019).

olabilir. Fakat mevcut konjonktürün böyle bir girişimin için uygun değildir. Bu kapsamda, mevcut sistem içerisinde organ nakli gibi duran İslami Finans kurumlarının sistemle zoraki kesişme alanlarının düzenlenmesi daha doğru bir seçenek olacaktır. TCMB bünyesinde oluşturulacak bir TCMB İştirakler Kurumunun bu misyonu yerine getirebilecek bir organizasyonun alt yapısı olacağı kanaatindeyiz.

TCMB İştirakler Kurumunun işleyişi kabaca şu şekildedir;

Şekil 4.3: TCMB İştirakler Kurumunun İşleyişi

- 1- TCMB faiz dışı gelirlerini aktardığı plasman hesabını, TCMB İştirakler kurumu bünyesinde tasarruf eder. Kurumu TCMB yönetir.
- 2- TCMB İştirakler Kurumu TCMB'nin belirlediği para politikalarını, İslami menkul kıymet işlemlerini, zorunlu karşılık uygulamalarını ve katılım bankalarına borç verme işlemlerini yürütür.

Böyle bir kuruma ihtiyaç duyulmasının iki sebebi bulunmaktadır. Bunlardan ilki tamamen İslami prensiplere göre çalışan bir merkez bankacılığı sistemi oluşturabilmek ve böylece katılım bankalarının yaşadığı sorunlara işlevsel çözümler

sunabilmektir. Kısaca dual bir sisteme dual bir merkez bankacılığı sistemi kurabilmektir. İkinci neden ise TCMB'ye yapılacak öneriler için gerekli alt yapıyı oluşturmaktır.

TCMB İştirakler Kurumu benzeri bir organizasyon Bahreyn'de ve Malezya'da da bulunmaktadır. “Özel Amaçlı Kurum” (Special Purpose Vehicles-SPV) olarak nitelendirilen bu organizasyonlar, kamu ve özel sektör finansmanı amacıyla kurulmuş örgütlerdir. Örneğin, Bahreyn hükümeti finansman ihtiyacı duyduğunda ülkenin merkez bankasına bildirir. Bahreyn Merkez Bankası, kendine ait bir gayrimenkulü SPV'ye satar ve kiracı olarak gayrimenkulü kullanmaya devam eder. SPV ise gayrimenkul için sukuk ihracı gerçekleştirir.

TCMB İştirakler Kurumu'nun SPV farklı olarak şu fonksiyonları bulunacaktır;

- 1- TCMB bünyesi içerisinde faaliyetlerini yerine getirmek,
- 2- TCMB adına katılım bankaları ile tüm finansal ilişkileri kurmak-düzenlemek,
- 3- Katılım bankalarının ayırdığı zorunlu karşılıkları TCMB adına toplamak,
- 4- İhraç edilen ve piyasada bulunan İslami menkul kıymetlerin ticari alım satımını yapmak,
- 5- TCMB'nin son borç verme mercii görevini kendi hesapları üzerinden gerçekleştirmek,
- 6- TCMB'nin katılım bankaları üzerinde oynayacağı regülatif hareketleri yürütmek,
- 7- TCMB ile katılım bankaları arasında yaşanan sorunları ortadan kaldırmaya yönelik yeni araç ve uygulamalar geliştirmek.

Görüleceği üzere TCMB İştirakler Kurumu SPV'den oldukça farklı bir kapsama sahip olacaktır. Özellikle TCMB bünyesinde hizmet vermesi ve işlem kalemlerinin SPV'lerden farklılaşması, katılım bankaları ile TCMB ilişkileri açısından önemlidir.

4.7. ÖNERİ 2: ZORUNLU KARŞILIKLARDA VE TCMB FİNANSMANINDA VEKÂLET YÖNTEMİ

Sözlükte “bir işi güvenilir birine bırakmak, birine güvenmek” anlamına gelen vekâlet, fıkıh literatüründe “bir işi yapmak için hukuken başka birini görevlendirmek” anlamında değerlendirilir. Vekâlet bir akittir ve taraflara borç-

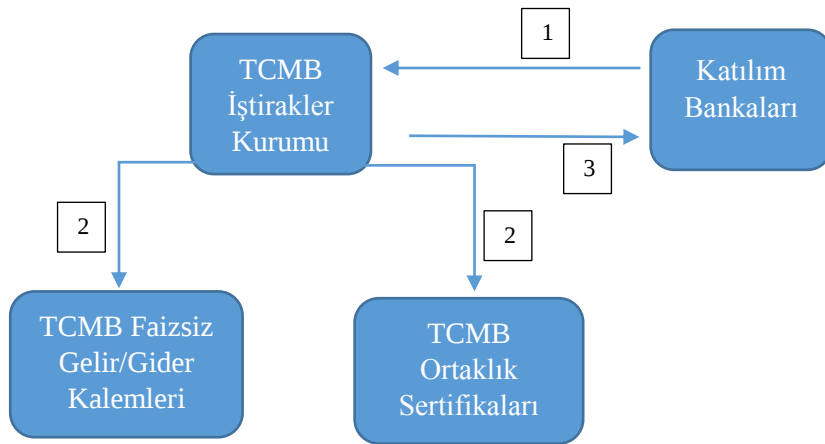
alacak ilişkisi yükler. İcap ve kabul ile kurulan bu akitte, vekâlet edilen kişiye “müvekkil” vekâlet eden kişiye “vekil” denilir.³¹⁴

Vekâlet akdi, İslam fıkında bulunan “vedia” (emanet) akdi ile sıkça karıştırılan bir kavramdır. Oysa vekâlet akdinde vekil tasarruf yapabilirken vedia akdinde müda (emanetçi) sadece emanet edilen malı korumakla görevlidir. Eğer vedia akdi ile emanet edilen bir mal, müda tarafından tasarrufa tabi tutulursa, vedia akdi vekil akdine dönüşür.³¹⁵

Vekâlet akdi TCMB ile katılım bankaları ilişkisi bağlamında iki şekilde kullanılabilir. Bunlar;

- 1- Katılım bankalarının ayırmak zorunda oldukları zorunlu karşılıkların faiz geliri yerine, TCMB İştirakler kurumuna verilen vekâlet akdiyle, kar payına dönüştürülmesi,
- 2- Katılım bankalarının ellerinde bulunan fazla likitlerin, TCMB İştirakler kurumunun vekil kılınarak gelir elde edilmesidir.

Vekâlet yöntemi ile gerçekleşecek zorunlu karşılık işlemi kısaca şu şekilde olacaktır;

Şekil 4.4: Zorunlu Karşılıklarda Vekâlet Akdi

³¹⁴ Yıldırım, a.g.e., <https://islamansiklopedisi.org.tr/vedia> (14.11.2019).

³¹⁵ Yıldırım, a.g.e., <https://islamansiklopedisi.org.tr/vedia> (14.11.2019).

- 1- Katılım bankaları, TCMB İştirakler Kurumuyla vekâlet akdi imzalar ve TCMB'ye aktarması gereken zorunlu karşılıklara TCMB İştirakler Kurumunu vekil kılar,
- 2- TCMB İştirakler Kurumu, ihtiyaç duyduğu takdirde zorunlu karşılıkları TCMB Ortaklık Sertifikaları veya TCMB faizsiz gelir/gider kalemlerinde kullanır,
- 3- Elde edilen gelirin bir kısmını katılım bankalarına aktarılır.

Aynı yöntem katılım bankalarının likidite fazlalıklarını değerlendirmesi içinde kullanılabilir.

Vekâlet yöntemi ile gerçekleşecek zorunlu karşılık işleminin TCMB İştirakler Kurumu üzerinden yapılmasının önemli faydaları olacaktır. Örneğin, zorunlu karşılıklar kira sertifikası gibi geleneksel İslami finansman araçlarının yanı sıra EFT ve Havale Ücretleri, Maliye Bakanlığından alınan Komisyonlar, Yabancı Para Alım-Satımı gibi kalemlerin menkul kıymetleştirilmesiyle gelirlerine ortak edilebilir. Fakat burada dikkat edilmesi gereken bir husus bulunmaktadır. Eğer gelirin vekil (TCMB İştirakler Kurumu) ile müvekkil (Katılım Bankaları) arasında nasıl paylaşılacağı tam olarak belirlenmezse, TCMB üzerinden katılım bankalarına istenilmeyen düzeylerde kâr transferleri gerçekleşebilir. Bu nedenle yapılan vekâlet sözleşmesinin kar paylaşımı ve vadeleri hususunda olabildiği kadar esnek olması ve bu oranları TCMB inisiyatifinde belirlenebilmesi gerekmektedir.

Ticâretin doğası gereği, TCMB İştirakler Kurumunun zarar etme olasılığı da bulunmaktadır. Her ne kadar böyle bir olasılığın gerçekleşmesi çok zayıf olsa da, sunulan önerilerin İslami prensiplere uygun olması için kâr gibi zararın da paylaşılması gerekmektedir.

4.8. ZORUNLU KARŞILIKLARDA VE TCMB FİNANSMANINDA VEKÂLET YÖNTEMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Üçüncü bölümde yer alan “Türkiye’de Uygulanan Zorunlu Karşılıkların Katılım Bankalarına Etkisi” başlığından hatırlanacağı üzere, katılım bankalarının maruz kaldıkları zorunlu karşılıkların aslında net karlılığı büyük ölçüde etkileme gücüne sahip olduğu sonucuna varılmıştı. Öyle ki, Albaraka Türk bankasının 2018 yılı için açıkladığı karlılığın yine aynı yıl içerisinde aldığı zorunlu karşılığa oranı %43,7 lere

kadar ulaşmıştı. Tabi bu oranlar bankaların karlılık seviyelerine göre değişebilmekteydi. Ama katılım bankalarının sektörel olarak ortalamasının %17,1 olduğunu düşündüğümüzde bu gelirlerin katılım bankaları için ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmaktadır. Her ne kadar katılım bankalarının kabul ettiği fıkhi yorumlamalar bu gelirin enflasyonun altında kalan kısmının meşru olduğu yönünde gerçekleşse de, bu durum katılım bankalarını kullanan mütedeyyin kesimi sürekli rahatsız etmektedir. Ayrıca enflasyonun üstünde kalan küçük faiz miktarlarından bile mahrum kalınması zaten karlılık oranları düşük olan katılım bankalarının önemli bir gelir kaybı yaşamaları anlamına gelecektir. Bu kapsamda zorunlu karşılıkların fıkhi açıdan tamamen sorunsuz sayılan vekâlet akdi ile TCMB İştirakler kurumunun tasarrufuna devredilmesi, hem karşılıklardan ticari bir kazanç hem de TCMB ile katılım bankalarının ilişkilerini yeniden organize edebilecekleri bir metot sunmaktadır. Bu uygulamanın düzgün çalışabilmesi için yapılan akdin sınırlarının oldukça iyi belirlenmesi gerekmektedir. Örneğin akitte, TCMB İştirakler kurumunun zorunlu karşılıklardan elde ettiği net kar eğer enflasyon oranı veya bu oranın altında olursa gelirin tamamının katılım bankalarına devredilmesi şartı koşulabilir. Ya da elde edilen gelirlerin oldukça yüksek meblağlara ulaşması durumunda, enflasyon oranına ek olarak %0 ile %2 arasında bir kâr aktarımı ön görülebilir. Ayrıca TCMB İştirakler Kurumunun vekâlet ücreti üzerine çeşitli paylaşım tabloları oluşturulabilir. Böylece TCMB katılım bankalarıyla kâr paylaşımı yaparken, bu oranın zorunlu karşılık faizlerine yakınsaması sağlanabilir.

SONUÇ

İslami finans kurumlarının bulunduğu tüm ülkelerde büyük ölçüde konvansiyonel bankacılık faaliyetleri birlikte yürütülmektedir. Pür İslam ekonomisi olmadığı için, hakim iktisadi görüş çerçevesinde dizayn olmuş bu dual yapı, kapitalist ekonomi içinde organ nakli gibi duran İslami Finans kurumlarının sistemle zoraki kesişme alanını oluşturur. Ülkelerin merkez bankaları ise bu alanın teorik olarak “tarafsız” baş aktörleridir.

Merkez bankalarının İslami bankalar ile ilişkileri temelde üç düzlem üzerinde gerçekleşir. Bunlardan ilki İslami bankaların ellerinde bulunan fazla varlıkların merkez bankalarına transfer edilmesidir. Finansal araçların hemen hemen hepsinin faiz içerikli olması İslami bankaların bu yöntemi kullanmalarına engel olmakta ve önemli bir gelir kaynağından mahrum kalmalarını sağlamaktadır. İkinci düzlem ise merkez bankalarının İslami bankalara gerçekleştirdiği fon transferidir. Dünya’da emtia Murâbahası, rehin anlaşması ve karz-ı hasen gibi uygulamalarla gerçekleşen bu finansman şekli, ya fıkhi açıdan sorunlar barındırmakta ya da borç vermenin maliyetini tek taraflı olarak ülkelerin merkez bankalarına yüklemektedir. Merkez bankaları ile İslami bankalararasındaki ilişkinin son ayağını ise zorunlu karşılıklar oluşturmaktadır. Kısmi rezerv bankacılığı gereğince İslami bankaların ayırmak zorunda oldukları bu karşılıklar, faiz ile nemalandırılmaktadır. Bu durum İslami bankaların istemedikleri bir gelire maruz kalmalarına, eylem ve söylem uyumsuzluğu yaşamalarına neden olmaktadır.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, merkez bankaları ile İslami bankalararasındaki ilişki hemen hemen tüm boyutlarıyla büyük sorunlar barındırmaktadır. Ülkemizde bu sorunların bir nebze giderilmesine yönelik bazı uygulama ve araçlar geliştirilmiştir. Bunlardan ilki TCMB’nin APİ kapsamında sunduğu “kesin (doğrudan) alım -satım” işlemidir. Haftanın sadece bir günü ve belirli limitler dâhilinde gerçekleşen bu işleme katılım bankaları her zaman başvuramamaktadır. TCMB bünyesinde gerçekleştirilen bir diğer uygulama ise “Hazır İmkânlar Penceresi”dir. Bu imkânlardan “Gün İçi Likidite” (GİL) ile katılım bankaları gün içinde kullanabilecekleri sıfır komisyonlu finansmanlar

sağlayabilmektedir. Fakat GİL kapsamında alınan borçların gecikmeli olarak TCMB'ye ödenmesi faize neden olmaktadır. Yine hazır imkânlar kapsamında katılım bankalarının kullanabileceği bir diğer araç ise “Taahhütlü İşlemler Pazarı”nda alınıp satılan kira sertifikalarıdır. Bu piyasada TCMB repo-ters repo işlemlerine benzer şekilde kira sertifikası alıp satmaktadır.

Çalışma boyunca katılım bankaları ile TCMB'nin ilişkileri kapsamında yaşanan sorunlara yönelik çözüm odaklı cevaplar üretilmeye gayret gösterilmiştir. Bu amaçla, öncelikle katılım bankacılığı sisteminin teorik ve felsefi arka planı incelenmiştir. Daha sonra, katılım bankacılığı kurumlarına sahip Malezya, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Kuveyt, Endonezya ve İngiltere gibi ülkelerin İslami bankalar ile gerçekleştirdiği para piyasası araç ve uygulamaları irdelenmiştir. Elde edilen verilere göre, incelenen tüm ülkelerde İslami bankalar ile merkez bankaları arasında yeterince sağlıklı bir ilişkinin kurulamadığı ve kurulan ilişkilerin çoğunun da fıkhi açıdan tartışmalı uygulama ve araçlara dayandığı sonucuna varılmıştır. Bu kapsamda, TCMB'ye katılım bankaları ile ilişkilerini düzenleyebilecekleri yeni kurum ve araç önerilerinin sunulması uygun görülmüştür.

Sağlıklı önerilerin sunulması için öncelikle katılım bankaları ile TCMB'nin İslami para piyasası araçları ve yöntemlerinde kullanabilecekleri, kâr/zarar esasına dayalı bir alan oluşturulmak istenmiştir. Bu gayretle, öncelikle TCMB'nin gelir/gider kalemleri incelemiştir. Elde edilen veriler sonucunda, TCMB'nin kâr/zarar tablosunda yer alan “Net Komisyon ve Hizmet ve Geliri/Gideri” ile “Net Faiz Dışı Gelir/Gider” başlıkları altında yer alan kalemlerin faizsiz gelirler ve giderler olduğu anlaşılmıştır. Daha sonra faizsiz olduğu düşünülen kalemlerin ayrı bir plasman hesabı üzerinden tasarruf edilmeleri tavsiye edilmiştir. Böylece, “TCMB İştirakler Kurumu” olarak isimlendirilen ve TCMB ile katılım bankaları arasındaki tüm ilişkileri yürütebilen, fıkhi açıdan sorunsuz bir alanın oluşturulabileceği öngörülmüştür.

TCMB'ye sunulan diğer bir öneri ise katılım bankalarının ellerinde bulunan fazla varlıkları faizsiz alanlarda getiriye dönüştürebilecekleri veya likidite sorunları yaşadıklarında ikincil piyasalarda satabilecekleri yeni bir menkul kıymet olan “Ortaklık Sertifikaları”dır. Mudaraba ve Muşaraka sukuk şeklinde ihraç edile bilen

bu sertifikalar ortak bir gelir/gider portföyünü temsil edebilecekleri gibi “Net Komisyon ve Hizmet ve Geliri/Gideri” ile “Net Faiz Dışı Gelirleri/Giderleri” başlıklarının altında yer alan her kalem için de ayrı ayrı ihraç edilebilir. Böylece katılım bankalarının farklı riskliliklere ve vadelere sahip menkul kıymetlere ulaşımı sağlanmış olacaktır.

Son öneri ise katılım bankalarının maruz kaldıkları zorunlu karşılık faizlerini TCMB ile yapılacak olan vekâlet akdi ile faizsiz bir gelire dönüştürülmesidir. Yine TCMB İştirakler Kurulunun alt yapısını oluşturduğu bu yöntemde, katılım bankaları ayırmak zorunda oldukları karşılıkları vekâlet akdi ile İştirakler Kurumuna aktaracak ve zorunlu karşılıklardan faizsiz bir gelir elde etme şansı bulacaklardır.

Bu öneriler ile İslami finans sektörünün elinin güçlenmesini ve maruz kaldığı haksız rekabet ortamından bir nebze uzaklaşmasını amaçlamaktayız. Böylece merkez bankaları için ifade edilen “bankaların bankası” söylemlerinin İslami finans sektörü içinde anlam taşıyabileceği kanaatindeyiz. Önerilerin sadece Türkiye’deki İslami finans sektörü için değil, dual bir yapıya sahip tüm ülkeler için öncül niteliğinde bir uygulama olacağını umut etmekteyiz. Böylece seküler iktisadi modellerin kabul gördüğü bir piyasada bile uygulanabilir İslami modeller hedefiyle haşrolan ve İslam iktisadı adına çalışmalar yürüten gönül erlerine fikirsel katkı sunmasını arzulamaktayız.

Son olarak değinilmesi gereken bir diğer husus ise literatürde katılım bankaları ile merkez bankaları arasındaki ilişkiyi inceleyen sınırlı sayıdaki akademik çalışmalardır. Katılım bankalarının en büyük iş partnerinden biri olan merkez bankalarının, İslami finans ile ilgili akademik çalışmalarda yeterince yer bulmaması oldukça şaşırtıcı bir durumdur. Yapılacak olan yeni akademik çalışmalar ile bu ilişkinin çeşitli uygulama ve türev araçlarla geliştirilmesini umut etmekteyiz. Özellikle İslami bir merkez bankacılığının felsefî ve teorik alt yapısı, parasal aktarım mekanizması, hukuki dayanakları ve muhasebe standartlarının ne olması yönünde literatürde büyük bir açık bulunmaktadır. Katılım bankaları üzerine çalışma yürüten akademisyen ve öğrencilere bu alanlara yoğunlaşmalarını naçizane tavsiye etmekteyiz.

KAYNAKLAR

AAOIFI, Shari'ah Standarts, **AAOIFI**, Manama, 2015.

Ahmad, Ellida Fauziah et.al, “Tawarruq as a Product for Financing within the Islamic Banking System: A Case Study of Malaysian Islamic Banking System”, **International Journal of Management and Applied Research**, Vol: 4, No: 1, 2017, (31-43).

Ahmad, Ziuaddin, “Riba Teorisi”, Çev.(Ali Rıza Gül), **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: XLIV, Sayı: 1, 2003, (453-465).

Akalın, Kürşat Haldun, “Ortaçağ Avrupası’nın İktisat Tarihinde Faiz Yasağının Kökenleri”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 15, Sayı: 2, 2013, (187-209).

Akdiş, Muhammed, **Para Teorisi ve Politikası**, Baskı: 2. Ankara. Gazi Kitabevi, 2011.

Akkaş, Erhan, **Körfez Ülkelerinde İslam İktisadı ve Finansının Güncel Durumu**, İKAM Ülke Raporu, Rapor No:3, Ülke Raporu No:1, 2017.

Al-Bashir, Muhammad and Al-Amine, Muhammad, “Managing Liquidity Risk in Islamic Finance”, **Contemporary Islamic Finance: Innovations, Applications, and Best Practices**, Ed. (Karen Hunt-Ahmed), Wiley, 2013. (121-146).

Alkış, Alpaslan, “İslam Hukukunda Katılım Bankacılığı Fon Toplama ve Kullandırma Yöntemleri”, **Al-Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:2, Sayı:3, 2018, (120-133).

Al-Omar, Fuad and Iqbal, Munawar “Some Strategic Suggestions For Islamic Banking in The 21st Century, **Review of Islamic Economics**, 2000, (37-56).

Alpaslan, Halil İbrahim, “Yeni Bir Finansman Aracı Olarak Sukuk (Kira Sözleşmesi) ve Muhasebeleştirilmesi”, **Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi**, Cilt:6, Sayı:11, 2014, (15-31).

- Altan, Mikail, **Fonksiyonlar ve İşlemler Açısından Bankacılık**, Beta Yayınları, İstanbul, 2001.
- Ansari, Sanaullah and Rehman, Atiqa, “Financial Performance Of Islamic And Conventional Banks in Pakistan: A Comparative Study”. In: **8th International Conference On Islamic Economics And Finance**, 2011, (1-19).
- Antonio, Muhammed Syafii, **Dynamics Of Islamic Finance Products And Contracts In Indonesia**, Tazkia and Bank Indonesia, Tebet, 2018.
- Arabacı, Havva, “Türkiye’de Bankacılık Sektörünün Gelişimi (2000-2016)”, **Meriç Uluslararası Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Cilt:2, Sayı:3, 2018.
- Atay, M. Serdar, **Banka İşlemleri ve Muhasebesi**, Baskı:1, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2008.
- Aydın, Nurhan (Ed.), “Finansal Sistem, Finansal Kurumlar ve Bankalar”, **Bankacılık Uygulamaları**, Baskı:1, Anadolu Üniversitesi Web-Ofset, Eskişehir, 2006.
- Aydın, Yılmaz, “Finansal Piyasalar ve Kurumlar: Teori ve Türkiye Uygulamasına Güncel Bakış”, **Finansal Piyasalar**, (Ed. Aysel Gündoğdu), Seçkin Yayınları, Ankara, 2016.
- Aziz, Farooq et.al., “Mudarabah in Islamic Finance: A Critical Analysis Of Interpretation & Implications”, **International Journal of Asian Social Science**, Volum:3, No: 5, 2013, (1236-1243).
- Baba, Ricardo, Islamic Financial Centres, **Handbook of Islamic Banking**, Ed. (M. Kabir Hassan and Mervyn K. Lewis), Edward Elgar, Cheltenham, UK • Northampton MA, USA, 2007, (384-400).
- Bacha, Obiyathulla I., “The Islamic Interbank Money Market and A Dual Banking System: The Malaysian Experience”, **International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management**, Vol: 1, No: 3, 2008, (210-226).

- Bakkal, Süreyya ve Alkan, Murat, **2008 Finansal Krizi ve Bu Dönemde Bankacılık Sektörünün Kar Etme Nedenleri**, Hiperlink Yayınları İstanbul, 2011.
- Bank of England, **Establishing Shari’ah Compliant Central Bank Liquidity Facilities**, Consultation Paper, 2016.
- Bank of England, Islamic Banks And Central Banking, **Quarterly Bulletin**, Q3 2017.
- Bashir, Abdel- Hameed M., “Determinants of profitability in Islamic banks: Some Evidence From The Middle East”, **Islamic Economic Studies**, Vol:11, No:1, 2003, (31-57).
- Bastı, Eyüp, “Türkiye’de Şirketler Kesiminin Doğrudan Finansman Yoluyla Kaynak Sağlaması”, **SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:30, 2013, (185-194).
- Başoğlu, Ufuk, Ceyhan, Ali ve Parasız, İlker, **Finans, Teori, Kurum, Uygulama**. Baskı.2, Ekin Yayınevi, Bursa, 2009.
- Bayındır, Servet, “Bir Finansman Yöntemi Olarak Kullanılan Sermaye Ortaklığının İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”, **Üsül Dergisi**, Sayı:3, Haziran 2015, (139-157).
- Bayındır, Servet, **Fıkhi ve İktisadi Açidan Faizsiz Finans (Para ve Sermaye Piyasaları)**, Sülaymaniye Vakfı Yayınları, Yayın No:21, İstanbul, 2015.
- Bekçi, İsmail, Apalı, Ali ve Apalı, Yasemin “Semavi Dinlerin Görünmeyen Muhasebe Panoraması: Yahudilikte Muhasebe Motifleri”, **Kapadokya Tarih ve Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:3, 2014, (88-100).
- Bilgin, Necdet ve Tanıyıcı, Şaban, “Türkiye’de Kooperatif ve Devlet ilişkilerinin Tarihi Gelişimi” **KMU İİBF Dergisi**, Sayı:15, Aralık 2008, (136-159).
- Bilgin, Teyfik, Türkiye Katılım Bankaları Birliği 10. Olağan Genel Kurumunda yapılan konuşma. 18 Mayıs 2001.
http://www.tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/BDDK_Baskani_Tevfik_Bilgin_Konusma_Metni.pdf (03.11.2019).

- Billah, M. M., “Islamic Accepted Bills”, **Islamic Financial Products**, Palgrave Macmillan, Cham, 2019, (217-226). https://doi.org/10.1007/978-3-030-17624-2_16
- BNM, **Frequently Asked Question (FAQ): Government Investment Issue (GII)**, Bank Negara Malaysia, <http://iimm.bnm.gov.my/view.php?id=93&dbIndex=0> (25.12.2019).
- Bodie, Zvi, Kane, Alex and Marcus, Alan J., **Essentials of Investments**, 9th Edition, McGraw-Hill. Boston, 2013.
- Borsa İstanbul, **Kira Sertifikaları Tanıtım Broşürü**, https://www.borsaistanbul.com/data/kilavuzlar/Kira_Sertifikalari.pdf (05.11.2019).
- Bulut, Mehmet ve Korkut, Cem, “Finansal İstikrar Ve Para Vakıfları Etkisi: Rumeli Para Vakıfları Örnekleri”, **İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi**, sayı:2, no:1, 2016, (55-76).
- Bulut, Mehmet, “Modern İktisat-Finans Geleneği Ve Osmanlılar”, **İslam Ekonomisi Ve Finansı Dergisi**, sayı:1, 2017, (33-58).
- Can, Mehmet Çelebi, “Banka Yönetim Kurulu Olarak Tüzel Kişi”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt. 20. Sayı.1, 2016.
- Canbaş, Serpil ve Doğukanlı, Hatice, **Finansal Kurumlar ve Sermaye Pazarı Analizleri**, Karahan Kitapevi, Adana, 2007.
- Chapra, Muhammad Umer, **İslam İktisadında Ahlak Ve Adalet**, Çev.Edit.(Mehmet Saraç), Böl. Çev. (Melih Oktay). İSFAM, İstanbul, 2018.
- Chapra, Muhammad Umer, **Towards A Just Monetary System**, The Islamic Foundation, Leicester, 1985.
- Collin, P. H., **Dictionary of Economics**, A&C Black, London, 2003.
- Cornell, Vincent j., “Teniye’nin Gölgesinde Yahudilikte ve Hristiyanlıkta Faize (interest) ve Aşırı Faize (usury) Dair Yaklaşımlar”, **Ribâyı Anlamak İslam**

- İktisadında Faiz**, Ed. (Abdulkader Thomas), Çev: Zeynep Hafsa Orhan, İktisat Yayınları, İstanbul, 2017, (29-41).
- Coşkun, Metin, **Para ve Sermaye Piyasaları Kurumlar, Araçlar, Analiz**, Detay Yayıncılık, Ankara, 2010.
- Çağatay, Neşet, “Osmanlı İmparatorluğunda Ribâ, Faiz Konusu Para Vakıfları ve Bankacılık”, **Vakıflar Dergisi**, Sayı:9, 1969, (39-66)
<http://acikerisim.fsm.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11352/1536/%C3%87a%C4%9Fatay.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (04.02.2019).
- Çankaya, Fikret, ve Öz, Mehmet, **Türkiye'de Kamu Bankalarının Özelleştirilmesi: Kamu ve Özel Sermayeli Ticâret Bankalarında Etkinlik ve Verimlilik Analizi**, Türkiye Bankalar Birliği, Yayın No: 221, Ankara, 2001.
- Çımat, Ali, **Sermaye Piyasası**, Lebib Yalkın Yayınları, İstanbul, 1998.
- Dalgın, Nihat, “Faiz Yasağı ile İlgili Farklı Yaklaşımlar”, **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, sayı 16, 2010. (77-110).
- Dali, Nuradli Ridzwan Shah Mohd and Ismail “Abdul Ghaffar, Malaysia Islamic Money Market Instruments”, **The Business Review**, Vol: 6, No:1, Cambiridge, 2006, (193-200).
- Dede, Kenan, **Katılım Bankalarında Hazine Ürünleri ve Sermaye Piyasası Uygulamaları**, TKBB Yayınları, İstanbul, 2017.
- Delice, Güven, “Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası: 85 Yıllık Bir Geçmişin İzlerinden Tarihe Kayıt Düşmek”, **JEBPIR**. Cilt:1 Sayı:2, 2015, (21-55).
- Delice, Güven, Adem Doğan, ve A. Meral Uzun, “Finansal Regülasyon Ve Piyasa Disiplini”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt. 5, Sayı. 1, 2004, (101-130).
- Demiroğlu, Lale, “Finansal Kurumlar ve Finansal Kurumların Ekonomik Etkileri”, **FinansalPiyasalar**, (Ed. Melih Özçalık ve Mert Sosyal), Ekin Yayınevi, Bursa, 2016, s.16.

- Dereci, Mustafa, “Dünya’da ve Türkiye’de Faizsiz Finans”, **Katılım Finans Dergisi**, 2018, <https://katilimfinansdergisi.com.tr/dunyada-ve-turkiyede-faizsiz-finans/> (01.11.2019).
- Doğru, Bülent, “Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Bağımsızlığı Dezenflasyonist Etki Yaratır Mı?”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi**, Sayı:18, 2013.
- Döndüren, Hamdi, **Çağdaş Ekonomik Problemlere İslami Yaklaşımlar**, 2. Baskı, Kültür Basın Yayın Birliği, İstanbul, 1993.
- Dönmez, İbrahim Kafi, **TDV İslam Ansiklopedisi**, <https://islamansiklopedisi.org.tr/Murâbaha>, (04.08.2019).
- Durmuş, Abdullah, “İslam Hukuku Açısından Günümüz Kredi ve Finansman Yöntemleri”, Ed.(Ensar Neşriyat), **İslami İlimlerde Metodoloji - II İslam Hukuku Açısından Tarihten Günümüze Kredi ve Finans Yöntemleri**, İstanbul, 2011, (97-99).
- El Diwany, Tarık, **Faiz Sorunu**, 2. Baskı, İz Yayıncılık, İstanbul, 2011.
- El Tiby, Amr Muhammed and Graiss, Wafik M., **Islamic Finance and Economic Development: Risk Management, Regulation and Corporate Governance**, Wiley, Canada, 2015.
- Er, Bünyamin, Şahin, Yunus Emre ve Mutlu, Mesu, “Girişimciler İçin Alternatif Finansman Kaynakları: Mevcut Durum ve Öneriler”, **Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1, 2015, (31-54).
- Erdem, Ekrem, **Para, Banka ve Finansal Sistem**, Baskı 7, Detay Yayıncılık, Ankara, 2016.
- Ergin, Feridun, **Para Faiz ve Teorileri**, Beta Yayınları, İstanbul, 1983.
- Errico, L. and Farahbaksh, M., **Islamic Banking: Issues in Prudential Regulation and Supervision**, IMF Working Paper WP/98/30 Washington, DC: International Monetary Fund, 1998.

- Ertem, Adnan, “Osmanlıdan Günümüze Vakıflar”, **Varlık Dergisi**, sayı:36, 2011, (25-36).
- Eskicioğlu, Osman, **İslam ve Ekonomi**. Çağlayan Matbaası, İzmir, 1999.
- European Central Bank, **Islamic Finance in Europe**, Occasional Paper Series, No:146, 2013.
- EY REPORT, **World Islamic Banking Competitiveness Report 2016**, 2016.
- Fobozzi, Farank j., Modigliani, Franco and Jones, Frank j., **Foundations of Financial Markets and Institutions**. 4th Editions. Prentice Hall, Boston etc., 2010.
- Freixas, Xaiver ve Rochet, Jean-Charles, **Micro Economics Of Banking**. Baskı. 4, Massachusetts Institute Of Tecnology, MIT Press, Massachusetts, 1999.
- Garbade, Kenneth D., “The Evolution of Repo Contracting Conventions in the 1980s.”, **FRBNY Economic Policy Review**, May 2006, (27-42).
- Göksel, Hakan, 04.05.2015 tarihinde www.haber7.com sitesinde yayınlanan haber. <http://ekonomi.haber7.com/finans/haber/1359243-mbnin-verdigi-faizi-faizsiz-bankalar-ne-yapiyor>
- Gray, Simon, “Central Bank Balances and Reserve Requirements”, **IMF Working Paper**, 2011.
- Güler, Halil, Likidite Yönetimi Çerçevesinde Dolaşımdaki Para Hacminin Modellenmesi Ve Likidite Tahmini, **TCMB Uzmanlık Tezi**, Ankara, 2009.
- Günel, Mehmet, “Merkez Bankasının Değişen Rolü ve Para Politikası Uygulamaları”, **İstanbul Menkul Kıymetler Borsası**, Lebib Yalkın Matbaası, Ankara, 2001(b).
- Günel, Mehmet, **Para Banka ve Finansal Sistem**, Baskı:1, Berikan Yayınevi, Ankara, 2012.
- Güneş, Cengiz, “Kur’ân’ın Ticâret Dili ve Kavramları”, **UMDE Dini Teknikler Dergisi**, Cilt:2, Sayı:1, 2019, (101-125).

- Güngören, Muaz, Katılım Bankalarında Menkul Kıymet İhracının (Seküritizasyon) Yapısal Farklılık Gösteren Finansal Piyasalarda Uyum Modellemesi: Sukuk Örneği, **Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yayınlanmış Doktora Tezi, 2011.
- H. Emre Akbaş, Serdar Bozkurt ve Kübra Yazıcı, “Osmanlı Devletinde Lonca Teşkilatı Yapısı ve Yönetim Düşüncesi ile Karşılaştırılması”, **Muhasebe ve Finans Tarihi Araştırmalar Dergisi**, İşletme Tarihi Özel Sayısı, Sayı:9, Eylül 2018, (165-202).
- Hanif, Muhammad, et al., “Comparative Performance Study of Conventional and Islamic Banking in Pakistan”. **International Research Journal of Finance and Economics**, Issue 83, 2011.
- Hazıroğlu, Temel, “Türkiye’de Katılım Bankacılığı Fikrinin Doğuşu Ve Kavramsal Önemi”, **İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi (İEFD)**, Cilt:2 Sayı:1. 2016, (119-132).
- Howells, Peter and Bain, Keith, **Financial Markets and Institutions**, 5th Edition, Harlow etc.: Prentice Hall Financial Times (FT), 2007.
- IFSB, **Islamic Financial Services Industry**, Stability Report, 2019.
- IOSCO, **Securities Lending Transactions: Market Development And Implications**, 2009. <https://www.bis.org/cpmi/publ/d32.pdf> (05.11.2019).
- Iqbal, Munavar and Molyneux, Philip, **Thirty Years of Islamic Banking, History, Performance and Prospect**, Palgrave Macmillan, London, 2005.
- İFSB, **Islamic Financial Services Board**, Technical Note On Issues In Strengthening Liquidity Management Of Institutions Offering Islamic Financial Services: The Development Of Islamic Money Markets, IFSB, 2008.
- İncekara, Ahmet, **Bankacılık ve Finansal Kurumlar**, İktisadi Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 2011.
- Kalaycı, İrfan, “Katılım Bankacılığı: Mali Kesimde Nasıl Bir Seçenek?”, **Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 19, 2013.

- Kanbir, Özgür, Kayhan, Selim ve Kutval, Yunus, “İslami Finans Ve Türkiye’de Katılım Bankacılığı”, **Türkiye Ekonomisi Sektörel Yaklaşım**, 1. Baskı, Ed. (Mehmet Dikkaya, Adem Üzümcü ve Deniz Özyakışır), Savaş Yayınevi, Ankara, 2018.
- Kandemir, Orhan, “Dünyada ve Türkiye’de Bankacılığın Tarihsel Gelişimi”, Editör:(Feridun Kaya), **Bankacılık Giriş ve İlkeleri**, : Beta Yayınları, İstanbul, 2012, (43-58).
- Kaplan, Cafer, **Bankacılık Sektörünün Yabancı Para Pozisyon Açığı: Türkiye Örneği**, TCMB Yayını, Ankara, 2002.
- Karabıyık, Lale ve Anbar, Adem **Sermaye Piyasası ve Yatırım Analizi**, Ekin Yayınevi, Bursa, 2010.
- Karaman, Hayrettin, “Munzam karşılık faizi”, Yeni Şafak Gazetesinde 5 Eylül 2010 tarihinde yer alan köşe yazısı. <https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettinkaraman/munzam-karilik-faizi-23870> (07.11.2019).
- Karatosun, Ebru, “İhlâsı Batırın Talimatı”, (2018, 07 06). Türkiye Gazetesi: <https://www.turkiyegazetesi.com.tr/gundem/570333.aspx> (01.11.2019).
- Kaya, M. Veysel and Kutval, Yunus, “The Reserve Options Mechanism in Turkey and a General Overview of the Reserve Option Coefficient”, **Studies on Balkan and Near Eastern Social Sciences Volume 2**, eds. (Rassim Yılmaz ve Günther Löschigg), Peter Lang, Berlin, 2018, (69-77)
- Kazancı, Fatih, “Türkiye’de Faizsiz Bankacılık Prensiplerine Uygun Teverruk Pazarı: Ürün İhtisas Borsası”, **İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi**, Cilt:4, Sayı:1, 2018, (14-7).
- Kazancı, Fatih, Merkez Bankalarının Faizsiz Bankalar Üzerindeki İşlev ve Etkileri: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Örneği, **Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmış Doktora Tezi**, 2019.
- Kazgan, Haydar, **Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Türk Bankacılık Tarihi**, Türkiye Bankalar Birliği, 1997.

- Keyder, Nur, **Para, Teori, Politika, Uygulama**, Baskı: 11, Seçkin Yayıncılık ve Dağıtım, Ankara, 2008.
- Khorshid, Aly, **İslamic Insurance a Modern Approach to Islamic Banking**, 1. Published, Routhledge Curzon, London, 2004.
- Kılıcı, Esra N., “Geç Likidite Penceresi Faiz Oranlarının Kredi Faiz Oranları Ve Döviz Kurları Üzerindeki Etkisinin Analizi: Türkiye Örneği”, **Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi**, Cilt:4, Sayı:8, 2019, (13-26).
- Kindwell, David S., Peterson, Richard L. ve Blackwell, David W., **Financial Institutions, Markets, and Money**. 5th. (Harcourt Brance Jovanovich Internaional Edition). Fort Worth etc., The Dryden Press,1993.
- Kocaman, Berna, **Finansal Piyasalar: Kurumlar, Teknikler ve Araçlar**. Baskı:1. Ankara: Siyasal Kitapevi, 2004.
- Koray, Alper ve Tiryaki, Tolga, “Zorunlu Karşılıkların Para Politikasındaki Yeri”, **TCMB Ekonomi Notları**, Sayı:2011-08, 2011.
- Korkmaz, Turhan ve Ceylan, Ali, **Sermaye Piyasası ve Menkul Değer Analizi**, Baskı.7, Ekin yayınları, Bursa, 2015.
- Krugman, Paul and Wells, Robin, **Macroeconomics**, 4th Edition, Worth Publishers, New York, 2015.
- Kuforiji, John Oluseyi, **The Essentials of Islamic Banking, Finance and Capital Market**, Lexington Books, London.
- Kumaş, Mehmet Salih, “Bir Finansman Yöntemi Olarak İş Ortaklığı Uygulaması “Mudârabe Commenda Karşılaştırması”, **Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt:15, Sayı:1, 2006, (369-383).
- Kutval, Yunus ve Kanbir, Özgür , Türkiye’de Faizsiz Finans Sektörü ve Kamu Siyaseti: On Birinci Kalkınma Planı Özelinde Bir İnceleme”, **VII. Uluslararası Kop Bölgesel Kalkınma Sempozyumu**, Kırıkkale, 2019.

- M.E.B., **Muhasebe Ve Finansman: Sermaye Piyasası Faaliyetleri**, Ankara, 2011.
http://megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Sermaye%20Piyasas%C4%B1%20Faaliyetleri.pdf (05.11.2019)
- Madura, Jeff, **Financial Markets and Institutions**, 9th Edition, South - Western Cengage Learning, Natorp Boulevard Mason, 2010.
- Mahiroğlu, Adnan, “Selçuklu/Osmanlı Döneminde Kurumsal Bir Yapı: Ahilik/Gedik Teşkilatı Ve Sosyo-Ekonomik İşlevleri”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, sayı: 54, 2008, (139-154).
- Mankiw, N.Gregory, **Principles of Macroeconomics**, 6th Edition, Natorp Boulevard Mason: South-Western Cengage Learning, 2008.
- Mantran, Robert, **19. Yy. İkinci Yarısında İstanbul**. Çev. (M. Ali Kılıçbay ve Enver Özcan), İstanbul, 1990.
- Mehmet Günal, **Türk Bankacılık Sektörünün Sorunları ve Geleceği**, Ankara Ticâret Odası. ATO Yayınları, Ankara, 2001(a).
- Minny, Mariem and Görmüş, Şakir, “The Impact Of Interest Rate Fluctuations On The Participation Banks Profitability: Turkey Case”, **International Journal Of Islamic Economics And Finance Studies**, Cil:3, Sayı:2, (55-73).
- Mishkin, Frederic S., **Finansal Piyasalar ve Kurumlar**, Bilim Teknik Yayınevi (Çev. İlyas Şıklar, Ahmet Çakmak, Suat Yavuz), İstanbul, 2010.
- Mishkin, Frederic S., **The Economics of Money, Banking, Financial Market**, 7th Edition. Pearson Addison Wesley, Boston etc., 2004.
- Mohammad, Mustafa Omar and Shahwan, Syahidawati, “The Objective of Islamic Economic and Islamic Banking in Light of *Maqasid Al-Shariah*: A Critical Review”, **Middle-East Journal of Scientific Research 13 (Research in Contemporary Islamic Finance and Wealth Management**, 2013. (75-84)
- Müslümov, Alövsat, “Mevduat Sigorta Sistemi ve Ahlaki Tehlike: Türk Bankacılık Sektörü Örneği”, **Banka, Mali ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Cilt:39. Sayı:8, 2002, (1-13).

- Mydin Meera, Ahamed Kameel and Larbani, Moussa, “Ownership Effects Of Fractional Reserve Banking: An Islamic Perspective. **Humanomics**, Vol: 25. Issue: 2. 2009, (101-116)
- Napler, Chiristopher, “Defining İslamic Accounting: Current, Issues, Past Roots”, **Accounting History**, 14, ½, 2009. (121-1). DOI:10.1177/1032373208098555.
- Nathif, J. Adam and Thomas, Abdulkader, **Islamic Bonds: Your Guide to Issuing, Structuring and Investing in Sukuk**, 1st edition, Euromoney Books, Londra, 2004.
- Oktar, Suat, **Merkez Bankalarının Bağımsızlığı**, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 1996.
- Omar, Mohd Azmi, Abduh, Muhamad and Sukmana, Raditya, **Fundamentals of Islamic Money and Capital Markets**, Wiley, Singapure, 2013.
- Oskay, Canse ve Yeşim Kubar, “Türkiye’de Kamu Bankalarının Özelleştirilmesi”, **KMU İİBF Dergisi**, Yıl:10, Sayı:14, Haziran 2008.
- Öçal, Tezer ve Çolak, Ö. Faruk, **Para-Banka**, İmge Kitapevi, Ankara, 1988.
- Özcan, Tahsin, “Osmanlı Toplumuna Özgün Bir Finansman Modeli: Para Vakıfları”, **Çerçeve Dergisi**, Ekim 2008. Sayı:48, (124-128).
- Özdemir, Ahmet, “Karz Akdinin Mahiyeti ve Faizli İşlemleri Önleme Fonksiyonu”, **Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt:12, Sayı:1, 2012, (125-145).
- Özdemir, İpek, Merkez Bankacılığında Teminat Sistemleri, **TCMB Uzmanlık Tezi**, Ankara, 2010.
- Özdemir, Mücahit ve Aslan, Hakan, **Türkiye’de İslami Finansın Dönüşümünün Ekonomi Politikası**, SETA Araştırma Raporu, İstanbul, 2016.
- Özdemir, Necdet, **Kooperatifçilik**, Ankara İktisadi Ticari İlimler Akademisi Yayını, Yayın No: 73, Ankara, 1981.

- Özeroğlu, Ali İhsan, “Sukuk Ve Türkiye’de Sukukun Uygulanabilirliğinin Değerlendirilmesi”, **Tarih Okulu Dergisi**, Sayı:19, 2014, (751-772).
- Özsoy, İsmail, “Fıkhi Doktorinde Para ve Faiz”, **Fıkhi Açından Para ve Faiz İşlemleri**, (İslami İlimler Araştırma Vakfı), Tartışmalı İlmi Toplantılar Dizisi, Ensar Yayınevi, İstanbul, 2012, (75-132).
- Özsoy, İsmail, **Özel Finans Kurumları**, 1. Baskı, Asya Finans Yayınları, İstanbul, 1997.
- Özsoy, M. Şerafettin, **Sağlam Bankacılık Modeli ile Katılım Bankacılığına Giriş**, Bilnet Matbaacılık, İstanbul, 2012.
- Öztürk, Nazım, **Para Banka Kredi**. Baskı: 2, Ekin Yayınları, Bursa, 2014.
- Özulucan, Abitter ve Deran, Ali, “Katılım Bankacılığı İle Geleneksel Bankaların Bankacılık Hizmetleri Ve Muhasebe Uygulamaları Açısından Karşılaştırılması”, **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:6, Sayı:11, 2009, (85-108).
- Parasız, İlker, **Modern Bankacılık: Teori ve Uygulama**, Banksis Yayınları, İstanbul, 2000.
- Parasız, İlker, **Para Banka ve Finansal Piyasalar**, Baskı. 7, Ezgi Kitapevi Yayınları, Bursa, 1991.
- Parasız, İlker, **Para politikası Türkiye Uygulaması**, Baskı.5, Ezgi Kitapevi, Bursa, 1991.
- Parlakkaya, Raif ve Çürük, Suna Akten, “Finansal Rasyoların Katılım Bankaları ve Geleneksel Bankalararasında Bir Tasnif Aracı Olarak Kullanımı: Türkiye Örneği”, **Ege Akademik Bakış**. Cilt:11. Sayı:3. 2011, (397-405).
- Pınar, Abuzer ve Erdal, Bahar, **Para-Banka Mali Kuruluşlar ve Uluslararası Mali Sistem Teori ve Uygulama**, Baskı. 2, Turhan Kitapevi, Ankara, 2011.
- Pomeranz, Felix, “The Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions:An Important Regulatory Debut”, **Journal of International Accounting, Auditing&Taxation**, Volume:6, No:1, 1997, (123-130).

- Rahman, Fazlur, “Ribâ and Interes”, **İslamic Studies**, İslamabad, 1964.
<https://www.scribd.com/document/245818296/Ribâ-and-Interest-Fazlur-Rahman>,
- Razak, Siti Sarah, Saiti, Buerhan ve Dinç, Yusuf, “The Contracts, Structures And Pricing Mechanisms Of Sukuk: A Critical Assessment”, **Borsa Istanbul Review**, Cilt:19, Sayı:1, 2019, (21-33).
- Reuters, Thomson, **İslamic Finance Development Report**, 2018.
- Rodoplu, Gültekin, **Para ve Sermaye Piyasaları**, Tuğra Ofset, Isparta, 2001.
- Rodoplu, Gültekin, **Türkiye’de Sermaye Piyasası ve İşlemleri**, Baskı.1, Marmara Üniversitesi Nihad Sayar Eğitim Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993.
- Ryu, Kyeong Pyo, Piao, Shu Zhen and Nam, Doowoo, “A Comparative Study Between the Islamic and Conventional Banking Systems and Its Implications, **Scholarly Journal of Business Administration**, Vol:2. Issue:5, 2012, (48-54).
- Saiti, Buerhan, Hasan, Aznan, and Engku Ali, Engku Rabiah Adawiah, “Islamic Interbank Money Market: Contracts, Instruments And Their Pricing”, **Islamic Capital Market: Volatiliti Performance and Stability**, ed. (Nafis Alam and Syed Aun R. Rivzi) Palgrave MacMillan, 2016. (66-100).
https://www.researchgate.net/publication/296825270_Islamic_Interbank_Money_Market_Contracts_Instruments_and_their_pricing (10.11.2019).
- Sarı, İbrahim, **AHÎ EVREN VE AHÎLİK: Ahilik Türklerin "Rönesans"ıdır**, 1. Baskı, Net Media Yayıncılık, İstanbul, 2016.
- Sarı, Selin, “Bankacılık Sisteminde Kamu Otoritelerinin Yeri”, **Küresel Kriz Sonrası Gelişmeler Işığında Bankacılığın Temelleri**, (Ed. Aysel Gündoğdu), Nobel yayınları, Ankara, 2016, (123-174)
- Saunders, Anthony and Cornett, Marcia Millon, **Financial Institutions Management: A Risk Management Approach**, 6th. Boston etc.: McGrawHill Ircing, 2007.

- Sayım, Ferhat ve Ardiç, Muhammed, “Banka Bilançolarındaki Kredi Karşılık Kalemlerinin Dışa Yansıma Biçimleri”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**. Cilt: 26, Sayı: 3-4, 2012, (297-312).
- Serel, Alpaslan ve Özkurt, İsmail Cem, “Geleneksel Olmayan Para Politikası Araçları Ve Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, **Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 22, 2014, (56-71).
- Seyidoğlu, Halil, **Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama**, Baskı.15, Güzem Can Yayınları, İstanbul, 2003.
- Seyrek, İsmail ve Mızırak, Zekeriya, “Faiz Teorileri Üzerine Bir İnceleme: Finansal İstikrarsızlık Teoreminin Temel Dayanağı”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 22, 2009.
- Skousen, Mark, **Makro İktisat**. (Çevirmen: Atilla Yayla). Baskı: 1. Adres Yayınları, Ankara, 2010.
- Sobol, Iwona, “Liquidity Management Practices in Islamic Banking”, (570-571), http://www.pim.wzr.ug.edu.pl/pim/2013_2_1_46.pdf (30.12.2019).
- Sole, Juan, **Introducing Islamic Banks into Conventional Banking Systems**. IMF Working Paper, 2007.
- SPK, “Sermaye Piyasası Araçları”, **SPK Yayınları**, Tuna Dijital, Ankara, 2016.
- SPL, **Lisanslama Sınavları Çalışma Notları Finansal Piyasalar**, İstanbul, 2017.
- Sümer, Gökhan, “Türk Bankacılık Sektörünün Tarihsel Gelişimi Ve AB Bankacılık Sektörü İle Karşılaştırılması”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:18, Sayı:2, 2016, (485-508).
- Sümer, Gökhan, ve Onan, Fatih, “Dünyada Faizsiz Bankacılığın Doğuşu, Türkiye’deki Katılım Bankacılığının Gelişme Süreci Ve Konvansiyonel Bankacılıktan Farkları”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:17, Sayı:3, 2015, (296-308).
- T.C. Başbakanlığı, Turkey Participation (Islamic) Finance Country Report, **Republic of Turkey Prime Ministry**, 2016.

- Takan, Mehmet ve Boyacioğlu, Melek Acar, **Bankacılık, Uygulama ve Yönetim**, Baskı.7, Nobel Yayınları, Ankara, 2015.
- Tamirisa, Nataliai et. al., “Capital Controls in Response to Asian Crisis”, **Malaysia: From Crisis to Recover**, Occasional Paper 207, International Monetary Fund, Washington, 2001, s. 53.
- Taner, Berna ve Akkaya, Cenk, **Sermaye Piyasası Faaliyet Alanı ve Menkul Kıymetler**, Detay Yayıncılık, Ankara, 2009.
- TBB, **50. Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türkiye’de Bankacılık Sistemi “1958-2007”**, Yayın No. 262, Kasım 2008.
- TBB, **5411 Sayılı Bankacılık Kanunu**, Yayın No: 273, İstanbul, Nisan 2011.
- TCMB, “Türk Lirası İşlemleri Uygulama Talimatı”, Piyasalar Genel Müdürlüğü, 2019.
- TCMB, **100 Soruda Katılım Bankacılığı**, Tanıtım Broşürü, 2018.
- TCMB, **2019 Yılı Para ve Kur Politikası**, Ankara, 2019.
- TCMB, Açık Piyasa İşlemleri Uygulama Talimatı, **Piyasalar Genel Müdürlüğü Açık Piyasa İşlemleri Müdürlüğü**, 2014, (Kasım ayında güncellenen hali).
<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/ad568958-d0b5-45c3-ac43-1b4c57743435/pgmapi1.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-ad568958-d0b5-45c3-ac43-1b4c57743435-m3LdDGi> (05.11.2019).
- TCMB, **Dünden Bugüne Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası**, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Yayınları, Ankara, 2008.
- TCMB, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Likidite Desteği Kredisi Yönetmeliği.
<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/29a47bde-24d3-4656-a5dd-542845ed3269/LDK+YONETMELIK+DEGISIKLIK.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-29a47bde-24d3-4656-a5dd-542845ed3269-m3fzkEh> (07.11.2019).
- Timur, Necdet, **Banka ve Sigorta Pazarlaması**, (Ed.Yavuz Odabaşı), AÜ Web-offset, Eskişehir, 2006.

- Toprak, Düriye, “Türkiye’de Kriz Dönemlerinde Borçların Seyri:1994 ve 2001 Krizi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi**. Cilt:2. Sayı:2, 2010.
- TSPAKB, “Tahvil Ve Bono Piyasaları”, **Sermaye Piyasası Faaliyetleri Temel Düzey Lisansı Eğitimi**, http://akademikpersonel.kocaeli.edu.tr/nimet.cakir/ders/nimet.cakir22.06.2010_11.35.01ders.pdf , 2010.
- Tunay, K. Batu, **Finansal Sistem: Yapısı, İşleyişi, Yönetimi ve Ekonomisi**, Birsen Yayınevi, İstanbul, 2005.
- Turan, M. Fatih, “Bey’ Bi’l-Vefâ Ve Bey’u’l-Îne İle Mukayeseli Olarak Günümüz Repo İşlemlerinin Fıkhî Boyutu”, **Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 14, Sayı: 27, 2015, (117-146).
- Uğur, Ercan, “Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım Ve 2001 Şubat Krizleri”, **Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni**, 2001. <http://www.tek.org.tr/dosyalar/KRIZ-2000-20013.pdf>
- Uludağ, Mustafa Cenk, “Türkiye’de Katılım Bankacılığının Analitik İncelenmesi”, **Maliye Finans Yazıları Dergisi**, Yıl:33, Sayı:11, 2019, (199-231).
- Ulusoy, Recep ve Altın, Recep, “Faizsiz Finans Sistemine Teorik Yaklaşım”, **Akademik Bakış Dergisi**, Sayı: 63, Ekim 2017, (125-150).
- Uzunoğlu, Sadi, **Bankacılığa Giriş**, Literatür Yayınları, İstanbul, 2014.
- Visser, Hans, **Islamic Finance Principles and Practice**, UK, USA etc.: Edward Elgar. 2009.
- Vurucu, Mehmet ve Arı, Mehmet Ufuk, **A’dan Z’ye Bankacılık, Yasal Mevzuat-Ürün ve Hizmet-Uygulamalar**. Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2014.
- Warde, Ibrahim, **Islamic Finance in the Global Economy**, Edinburgh University Press, Edinburg, 2000.

- Yahşi, Fahrettin, “Özel Finans Kurumlarında Mevzuat Serüveni”, **Bereket Dergisi** (Albaraka Türk), Yıl:3, Sayı:9, (5-7).
<http://www.tkbb.org.tr/Documents/KoseYazilari/20130724152628.pdf>
- Yay, Gülsün Gürkan, **Para ve Finans Teori-Politika**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012.
- Yazıcı, Mehmet, **Bankacılığa Giriş**, Baskı: 3, Beta Yayınları, İstanbul, 2015.
- Yetiz, Filiz, “Bankacılığın Doğuşu Ve Türk Bankacılık Sistemi” **Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**. Cilt:9 Sayı:2, Nisan 2016.
- Yıldırım, İsmail, “Tekafül (İslami) Sigortacılık Sisteminin Dünyadaki Gelişimi Ve Türkiye’de Uygulanabilirliği”, **Organizasyon Ve Yönetim Bilimleri Dergisi**, Cilt:6, Sayı:2, 2014, (49-58).
- Yıldırım, Mustafa, “Vedîa”, **İslam Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, <https://islamansiklopedisi.org.tr/vedia> (10.11.2019).
- Yiğit, Mehmet, “Finansal Piyasalarda Globalleşme Eğilimlerinin Bir Göstergesi Olarak Euro-Dolar Piyasası ve Kıyı Bankacılığı”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:2, 1999.
- Zeytinoğlu, Erol, “İslam’da ve Diğer Sistemlerde Faiz”, **Para, Faiz ve İslam**, (Ed.Sabri Orman ve İsmail Kurt), İslami İlimler Araştırma Yayınları. İstanbul, 1992.

İnternet Kaynakları

www.bankofengland.co.uk

www.bddk.org.tr

www.bddk.org.tr

www.bi.go.id

www.bnb.gov.my

www.borsaistanbul.com

www.cbb.gov.bh

www.cbk.gov.kw

www.centralbank.uae

www.cimbislamic.com

www.ilimvemedeniye.com

www.isdb.org

www.isdb.org

www.resmigazete.gov.tr

www.sigortam.net

www.sigortam.net

www.spk.gov.tr

www.spk.gov.tr

www.tcmb.gov.tr

www.tkbb.org.tr

www.tmsf.org.tr

www.tmsf.org.tr

www.ziraatbank.com.tr

EKLER

EK 1: On Birinci Kalkınma Planında Yer Alan Maddeler

- 1- Faizsiz finans sisteminin ülkemiz finans sistemindeki yeri güçlendirilecek, faizsiz finans alanında ürün ve hizmet çeşitliliği ile insan kaynağı geliştirilecek, politika geliştirme süreçlerini destekleyecek araç ve mekanizmalar oluşturulacaktır.
- 2- Katılım bankacılığının yaygınlaştırılması amacıyla yeni iş modeli/pencere sistemi uygulamasına yönelik düzenlemeler yapılacaktır.
- 3- Faizsiz finans sisteminin işleyişi ve finansal ürünler hakkında kamuoyunun daha fazla bilgilendirilmesi sağlanarak faizsiz finans sistemine ilişkin farkındalık artırılacaktır.
- 4- Faizsiz finans alanında bütüncül veri raporlama altyapısı oluşturulacaktır.
- 5- Faizsiz finans sistemine ilişkin ürün ve hizmet çeşitliliğini artırmaya yönelik düzenlemeler yapılacaktır.
- 6- Emtia Murâbahası işlemlerinin yurt içinde gerçekleştirilebilmesi için kira sertifikasına, elektronik ürün senedine veya hisse senedi portföyüne dayalı platformların oluşturulması sağlanacaktır.
- 7- Kamu yatırımlarının finansmanında kira sertifikası ihraçlarının kullanımı artırılacaktır.
- 8- Kira sertifikası ihraçlarında özel amaçlı kuruluşların kullanımında uygulama kolaylığı sağlanması için hukuki düzenlemeler revize edilecektir.
- 9- Faizsiz finans denetim standartları oluşturulacaktır.
- 10- Faizsiz finansa ilişkin araç ve kurumların terminolojisinin standardizasyonu sağlanacaktır.
- 11- Faizsiz finans kurumsal yönetim sistemi tesis edilecek ve uluslararası uygulamalarla uyumlaştırılacaktır.
- 12- Katılım sigortacılığını teşvik edici mahiyette mevzuat ve kurumsal yapı geliştirilecek ve her tür risk grubuna hitap eder şekilde yaygınlaştırılacaktır.

- 13- Ülke kaynaklarının yurt dışına akışının önüne geçilmesi için katılım reasürans fonu kurulacaktır.

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

- İsim-Soyisim : Yunus KUTVAL
- Doğum Yeri : Gaziantep
- Doğum Tarihi : 04.10.1985
- Medeni Durumu : Bekâr
- Askerlik Durumu : Yapıldı

Skorlar

- Akademik Lisansüstü Eğitim Sınavı (ALES):

EA= 75,692 (2016- İlkbahar)

- Yabancı Dil Sınavı (YDS):

55,000 (2015-İlkbahar)

ÖĞRENİM DURUMU

- Lisans:

Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü (2011)

- Yüksek Lisans:

Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı (2014)

- Doktora:

Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Katılım Bankacılığı Programı. (2017-2019).

AKADEMİK ÇALIŞMALAR

Kitaplar

- Mehmet Dikkaya ve **Yunus Kutval**. *Katılım Bankacılığı ve Türkiye Örneği*. Savaş Yayınları. Ankara. 2014.

Kitap Bölümleri

- Veysel Kaya ve **Yunus Kutval**. “The Reserve Options Mechanism in Turkey and a General Overview of the Reserve Option Coefficient”. *Studies on Balkan and Near Eastern Social Sciences Volume 2*. Editors: Rasim Yılmaz and Günther Löschnigg. Peter Lang. Germany. 2018. (69-78).
- Gökhan Özdemir ve **Yunus Kutval**. “Suriyeli Mültecilerin Türkiye'nin Sosyo-Ekonomik Yapısı Üzerindeki Etkileri: Türkiyeli Akademisyenler Üzerinde Bir İnceleme”. *Ortadoğudaki Çatışmalar Bağlamında Göç Sorunu*. Efil Yayınları, Edit: H. Mustafa. Paksoy, Elif Yıldırım vd. 2016. (101-120).
- Ayşegül Durucan ve **Yunus Kutval**. “Hazar Bölgesi Enerji Üretim Ve İhracaat Artışının Büyüme Üzerindeki Etkileri: Azerbaycan, Türkmenistan Ve Kazakistan

Örneği”. *Bağımsızlıktan Günümüze Türk Cumhuriyetleri Ekonomi Politikası; Sektörel ve Bölgesel Analiz*. Editör: Mehmet Dikkaya. Savaş Yayınları. 2017. (711-721).

- Özgür Kanbir, Selim Kayhan ve **Yunus Kutval**. “İslami Finans ve Türkiye’de Katılım Bankacılığı”. *Türkiye Ekonomisi: Sektörel Yaklaşım*, Editör: Mehmet Dikkaya vd. Savaş Yayınevi. 2018. (409-425).

Makaleler

- Mehmet Dikkaya ve **Yunus Kutval**. “Araba Motoru mu Arama Motoru mu?: Türkiye Sanayi ve Teknoloji Politikalarının Ekonomi Politikası”. *Aksaray Üniversitesi İİBF Dergisi*. Aksaray. Cilt 8. Sayı 4. 2016. (153-167).
- **Yunus Kutval**. “İslam İktisadi Düşünce, Ticâret ve Finansman Yöntemlerinin Tarihsel Gelişimi”. *Medeniyet ve Toplum Dergisi*, Cilt 1. Sayı 2. 2017. (148-162).

Uluslararası Bildiriler

Tam Metni Basılmış Uluslararası Bildiriler

- **Yunus Kutval** ve Özgür Kanbir. “Disiplinler Arası Bir İnceleme: İktisat ile Fizik Biliminin İlişkisi”. *Munzur 1. Uygulamalı Bilimler Kongresi*. (Edit: Gültekin Gürçay). Tunceli. 2019. (204-205).
- **Yunus Kutval** ve Ümit Genç. “İslami Bir Ekonomide Kripto Para Birimlerinin Kullanımı Üzerine Bir İnceleme”. *12. Uluslararası Kamu Yönetimi Sempozyumu (KAYSEM)*. Kırıkkale. 2019.
- Mehmet Dikkaya ve **Yunus Kutval**. “Türkiye’de Muhafazakâr Burjuvazide İslami Değerler ve Emek Algısı: Gaziantep MÜSİAD Üyeleri Örneği”. *Orta Doğu’da Devlet-Devlet Dışı Aktörler ve Demokrasi, Uluslararası II. Ortadoğu Sempozyumu Bildiriler Kitabı*. Kırıkkale. 2016 (797-812).
- Özgür Kanbir ve **Yunus Kutval**. “Görünmez El’de İslami İzler”. *Munzur 1. Uygulamalı Bilimler Kongresi*. (Edit: Gültekin Gürçay). Tunceli. 2019. (191-203).
- Mehmet Dikkaya ve **Yunus Kutval** vd., “İslamda Emek Algısı: Kırıkkale Müsiad Örneği Bağlamında Bir Araştırma”. *III. Uluslararası Mesleki ve Teknik Bilimler Kongresi*. Gaziantep. 2018.
- **Yunus Kutval** ve Özgür Kanbir. “Türkiye’de Faizsiz Finans Sektörü ve Kamu Siyaseti: On Birinci Kalkınma Planı Özelinde Bir İnceleme”. *VII. Uluslararası Köp Bölgesel Kalkınma Sempozyumu*. Kırıkkale. 2019.

Sadece Sunum Yapılan Uluslararası Bildiriler

- Gökhan Özdemir ve **Yunus Kutval**. “İslam İşbirliği Teşkilatı ve Rusya İkili İlişkilerinin Ekonomi ve Siyasi İlişkiler Açısından Tarihsel Seyri”. *VII. Uluslararası Karadeniz Sempozyumu: “Türkiye-Rusya İlişkileri”*. Giresun. 2017. (Sunum yapıldı.)
- Gökhan Özdemir ve **Yunus Kutval**. “Suriyeli Mültecilerin Türkiye’nin Sosyo-Ekonomik Yapısı Üzerindeki Etkileri: Türkiyeli Akademisyenler Üzerinde Bir İnceleme”. *II. Uluslararası Ortadoğu Konferansları: Ortadoğu’daki Çatışmalar Bağlamında Göç Sorunu*. Kilis. 2016. (Sunum Yapıldı).

- Mehmet Dikkaya ve Yunus Kutval. Araba Motoru mu Arama Motoru mu?: Türkiye Sanayi ve Teknoloji Politikalarının Ekonomi Politikası. *Uluslararası Bilim ve Teknoloji Konferansı*. Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi. Ankara.

Projelerde Görevler

- YÖK 100/2000 Öncelikli Alanlar Projesi. Katılım Bankacılığı Doktora Programı. Doktora Öğrencisi.

Tezler

- **Yunus Kutval**, Katılım Bankacılığının Gelişimi ve Türkiye Örneği. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi. 2014.

Tespit Edilebilmiş Atıflar

- Sinan Şekeroğlu ve Kadir Özer, “Bankacılık Sektöründe Yükselen Değer: Katılım Bankacılığı”, *Bankacılık ve Finansal Araştırmalar Dergisi (BAFAD)*. Cilt 4. Sayı 2. 2017. (s.18-19-20-21).
- Ramazan Yanık ve Serpil Sümer. “Kamu Katılım Bankacılığının Bankacılık Sektörüne Beklenen Etkileri”. *Turkish Studies*. Cilt 12. Sayı 31. 2017. (s.432).
- Baybarshan Ali Kazancı ve Onur Bilgin. “Türkiye’de Bilişim Sektörünün Analizi”. *Türkiye Ekonomisi Sektörel Yaklaşım*. Editörler: Mehmet Dikkaya vd. Savaş Yayınevi. 2018. (s.388).
- Hasan Lök. Türkiye’deki Katılım Bankacılığının Finans Sektöründeki Yeri ve Ekonomiye Katkıları. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl:6. Sayı:76. Ağustos 2018. (s.137).
- Ufuk Ünlü. “Katılım Bankacılığı ve Sukuk Uygulamaları”. *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*. Yıl:7. Sayı:14. Aralık 2019. (505).
- Muaz Mücahit Yıldırım, “Türkiye’de Katılım Bankacılığı ve Sigortacılığı”, *Sosyal Bilimler Dergisi (SOBİDER)*, Sayı:29. Ekim 2018. (s. 540).
- Erdi Bayram ve İbrahim Kaya. “Katılım Bankacılığında Finansman Yöntemleri”. Yeni Denge Arayışları: Gençlerle 360 Derece, 6. *Uluslararası Öğrenci Kongresi Bildiri Kitabı*. Manisa. 2019. (s.50).

REFERANSLAR

- Doç. Dr. Deniz Özyakışır, Kafkas Ün., İktisat Bölümü, Tel: 0530 202 34 86
- Prof. Dr. Mehmet DİKKAYA, Kırıkkale Ün., İktisat Bölümü, Tel: 0532 7822627
- Prof. Dr. Selim KAYHAN, Necmettin Erbakan Ün., İktisat Bölümü, Tel: 0535 3030533

YETENEKLER VE İLGİ ALANLARI

- Bağlama
- Gitar

- İslam Ekonomisi

